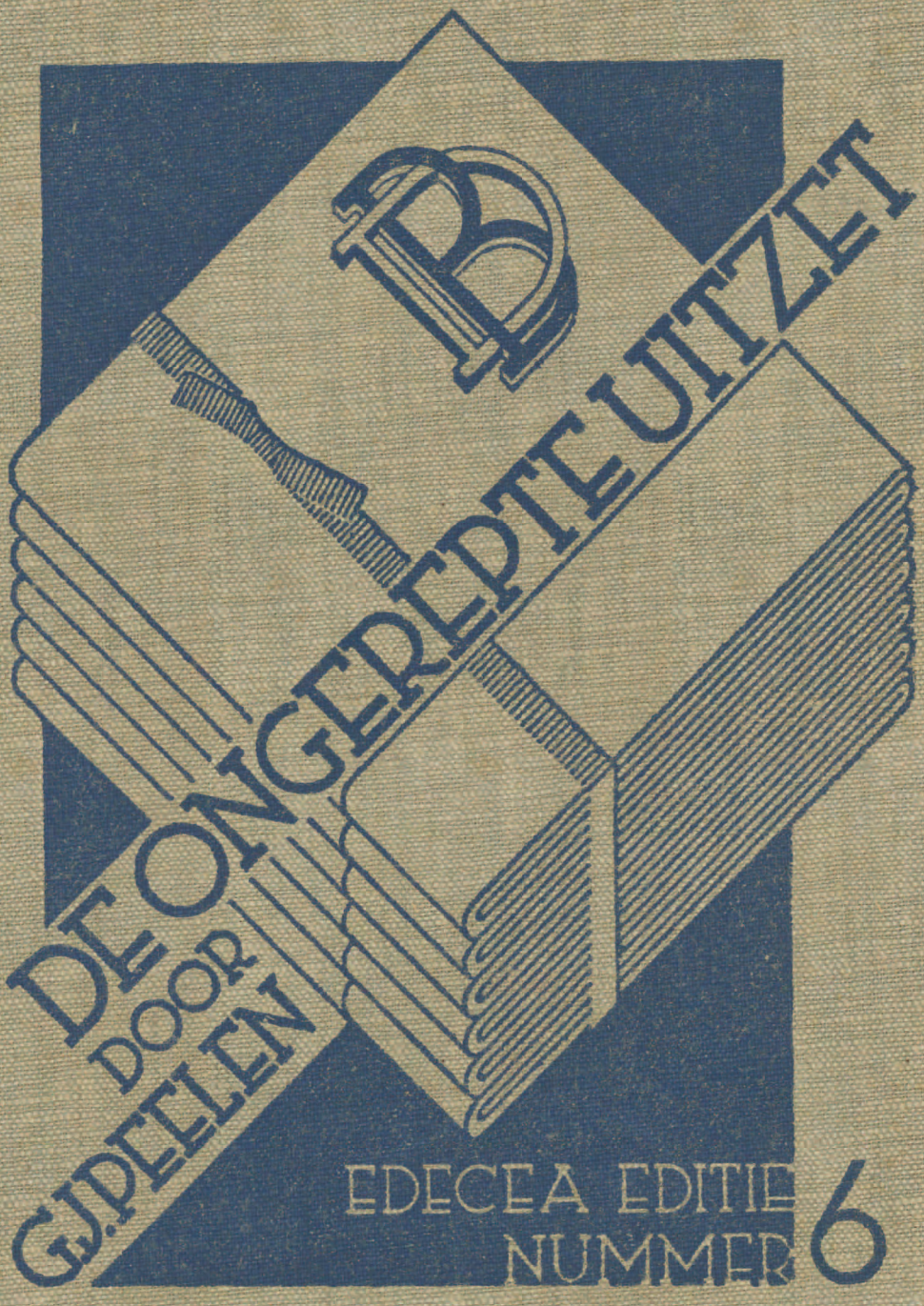
DE ONGEREPTE UITZET
DOOR
GJ.PEELEN
EDECEA EDITIE
NUMMER 6

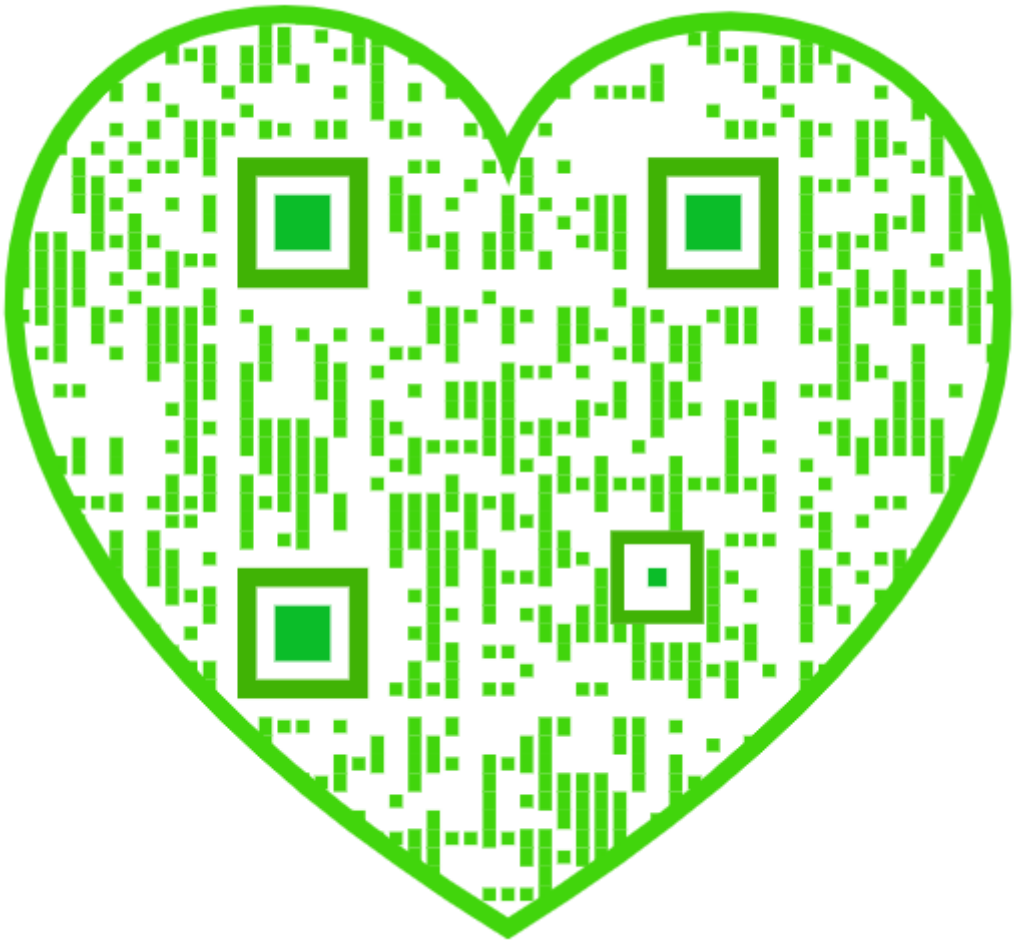

DE ONGEREPTE UITZET

DOOR

G. J. PEELEN

NUMMER 6

UITGAVE VAN N.V. DRUKKERIJ EDECEA, HOORN

Voor G.

EERSTE DEEL.

DUITSCHLAND. 1914-1923.

HOOFDSTUK I.

Zonneschijn.

„Kind, loop toch niet zoo hard", vermaande mevrouw Diehl, die, met een hoogroode kleur, moeite deed haar dochter bij te houden.

Even hield Fanny haar pas in, terwille van moeder, om die op 't volgend oogenblik al weer te versnellen.

„O, moe, ik ben zoo blij met die tafellakens. 't Is zoo'n prachtig weefsel, met dat chrysanten-motief en die eikeblaren, en die servetten komen er zoo mooi bij! Ik verlang er echt naar, om ze thuis gauw uit te pakken en met de monogrammen te beginnen. Een fijne letter-combinatie, B en D, daar is wat aardigs van te maken!"

Mevrouw Diehl keek haar dochter eens aan.

Zoo was zij ook geweest, toen ze ging trouwen.

Vijf en twintig jaar was dat al weer geleden.

Haar moeder had zich niet zoo druk met dien uitzet gemaakt.

't Waren andere tijden tegenwoordig.

De meisjes hadden andere eischen.

Wat was die Fanny gelukkig, en vol van haar huwelijk.

Nou ja, ze mòcht blij zijn. Alles was zoo goed.

Fritz een beste jongen, en nu die prachtige betrekking, in Barmen.

Haar dochter, haar oudste, kon het minder doen.

Maar het gaf een heele drukte in huis, eer alles voor elkaar was. En dat was nog maar de voorbereiding. Dan kwamen de eigenlijke drukke dagen pas, van ondertrouw, recepties, avondjes, en de trouwdag zelf.

Ze voelde zich nu al moe. Al dat gewinkel, overal kijken en vragen.

En die Fanny leek wel onvermoeibaar.

Die holde maar opgewekt en blij heen en weer, haar overal mee naar toe sleepend, waar ze iets moois gezien had.

„'k Ben benieuwd hoe Hertha ze vinden zal", onderbrak Fanny haar gedachtengang.

Dan, met een aarzelende poging tot vertrouwelijkheid: „Gek, dat ze daar zoo nuchter onder blijft. Dat ze alles zoo droogweg kan aanzien. Misschien komt het omdat zij nog maar zoo kort verloofd is, en ik al vijf jaar. Dat maakt een heel verschil. Ik wil best weten, dat ik 't fijn vind, dat we nu kunnen gaan trouwen. .....Was u..... ook zoo blij, moes, toen u.....?"

En, als om misverstand te voorkomen, er direct bovenop: „U moet het niet verkeerd begrijpen. Niet dat ik het thuis niet prettig gehad heb, dat u niet goed voor me geweest bent. Maar als je vier en twintig bent, en 't met elkaar aandurft, en weet, dat je van mekaar houdt,..... dan wil je toch wel graag je eigen huis hebben, je eigen baas zijn....."

„Natuurlijk kind, zoo was het met mij ook....."

Er was warme hartelijkheid in moeders stem, en blijheid over die hoopvolle, sterke liefde van die twee.

't Zou toch een heel ding zijn, bedacht ze, als Fanny voorgoed het huis uit was.

Na de industrie- en huishoudschool was ze altijd thuis geweest.

Je raakte zoo aan elkaar gewend, vooral omdat je meestal met z'n tweetjes was. Hertha naar school, en vader in de kazerne of op manoeuvres.

Vooral den laatsten tijd was hij voortdurend weg.

Hij wou er niet over spreken, praatte er altijd overheen, maar 't was net of er wat broeide.

Er kwamen zoo vaak dienstorders met „geheim" er op de laatste weken; en dat was anders toch nooit, dat de

jongste lichting al zoo gauw de manoeuvres mee moest maken, vóórdat de opleiding eigenlijk heelemaal àf was.

Ze waren nog niet in huis, of de nieuwe aanwinst voor den uitzet was uitgepakt ook, en moest door Hertha bewonderd worden, die, net thuis uit school, moedig een paar dozijn schoolschriften voor zich had, die ze dien avond corrigeeren wilde.

Maar ze was niet zoo goed, of ze moest eerst alle aandacht aan de tafellakens en servetten en de ontbijtstellen schenken.

„'t Is zoo lekker in den tuin, 'k geloof dat ik ze meeneem en er direct maar aan begin, dan kan ik vóór 't eten nog een paar monogrammen klaar hebben."

't Was lekker in den tuin, dat was waar, maar hoofdzaak was, dat Fanny eens even alleen wou zijn met haar geluk.

Ze kon haar weelde haast niet op, en anderen, al waren het ook je moeder of zuster, kon je toch nooit precies zeggen, wat je allemaal voelde. En terwijl haar vlugge vingers de naald hanteerden, en het fijne tafelgoed van de ineengekrulde initialen B en D voorzagen, gingen haar gedachten huppelend rond, en waar ze ook stilstonden, was het geluk en rijkdom.

Ze had niet durven denken, dat Fritz zoo gauw een betrekking, en nog wel zoo'n beste, vinden zou na zijn examen.

Ze hadden zich vroeg verloofd; toen Fritz nog onder dienst was, 't jaar vóórdat hij student werd.

't Was een mooie tijd geweest; eigenlijk waren ze omgevlogen, die vijf verlovingsjaren, nu je aan 't eind ervan stond, — en al die verwachtingen werkelijkheid beloofden te worden.

Zij de vrouw van Ir. Fritz Böhl, e.i.

Dat zou stáán, op de ondertrouwkaarten.

In Augustus al. Nog twee maanden!

Volgende week aanvaardde Fritz zijn functie.

Hij wou zich eerst rustig wat inwerken, en dan zou zij hem naar Barmen volgen, als mevrouw Böhl!

Overmorgen zouden ze samen op zoek gaan naar een huisje.

Hij had al wat aardigs op 't oog, had hij geschreven.

't Leek haar een weelde, zelf mee te helpen, zoo'n huis te installeeren, heelemaal in te richten naar eigen smaak, met eigen gekozen meubels.

Ze zat daar heerlijk in den tuin.

De zon speelde een vroolijk spelletje met de frissche, zacht wiegende bladeren van de twee groote beukeboomen.

Bewegelijke schaduwkringen schoven over de helder witte stoffen en de blonde krullen van 't meisje, dat ze streelend door haar handen liet gaan, en dat in overmaat van blijdschap, boordevol blijde toekomstverwachtingen, ondanks haar werklust en haar ijver om alles gauw af te hebben, maar niet op kon schieten.

Ze legde haar werk neer, leunde achterover in haar stoel, 't gelaat geheven in den zonneschijn, en zuchtte: „God, wat zijt Ge wondergoed voor ons!"

HOOFDSTUK II.

Toekomstmuziek.

Fanny had een boek meegenomen, voor de treinreis, maar ze kon er haar gedachten niet bijhouden.

Al wel tien keer was ze aan denzelfden zin begonnen.

Ze deed het maar weer dicht.

Lezen ging toch niet, ze was er niet bij met haar gedachten, die al vooruitsnelden, vlugger dan de trein, naar Barmen, waar Fritz op 't station op haar zou wachten.

Hij was er al een paar dagen geweest, om enkele dingen te regelen met zijn nieuwe directie.

Vanavond zouden ze samen weer terugreizen naar huis.

Behaaglijk leunde ze achterover in de kussens.

Ze ging een huisje zoeken. Voor hun beidjes.

Ze hoopte dat 't een mooi, klein gebouwtje zou zijn, met een grooten tuin. Veel zon en veel bloemen.

In de buitenwijken hadt je die wel, had Fritz gezegd.

Niet met anderen te hoeven deelen, geen étagewoning, met andere gezinnen boven en beneden je.

In gedachten zag ze de indeeling al voor zich, zooals ze die graag zou willen.

Waar zij spoedig samen zouden wonen.

De trein raasde verder langs de baan, dokkerend over de railslasschingen, met een eentonige cadans. Maar 't was Fanny of die wielen een eindeloos refrein zongen:

„Huisje-zien, huisje-zien, huisje-zien!"

Ze had Fritz direct ontdekt, te midden van de wachtenden op 't perron, en, zonder zich om de vele menschen om haar heen te bekommeren, had ze hem gekust, en in uitbundige vreugde meegetrokken naar den uitgang.

En als een schoolmeisje, met kleine danspasjes, van blijde opwinding, was ze aan zijn arm de straten doorgetrippeld, die baadden in 't zonlicht.

Alles leek zoo feestelijk vandaag, zoo zonnig en licht. 't Was feest in haar hart en 't leek wel of de heele stad dat met haar meevierde.

Ze dacht, dat alle voorbijgangers 't wel aan haar moesten kunnen zien, hoe zij zich voelde.

En ze verbaasde zich telkens weer, als ze iemand zag, die haar passeerde, met een ontevreden, norschen blik. Hoe kon iemand vandaag nu zóó kijken!

Fritz vertelde haar opgewekt van zijn eerste indrukken.

De directie was heel geschikt. 't Leek hem, dat hij best met haar zou kunnen opschieten.

En zijn collega's waren, zoo op den eersten indruk af te gaan, aardige lui.

't Werk in de groote electriciteitswerken-fabriek lokte hem. Hij verlangde er naar, nu eindelijk eens practisch aan den slag te gaan, na al die jaren van theorie.

Nu eindelijk eens in de gelegenheid te zijn iets te presteeren.

„En dan straks, over een paar maanden, met jou bij me, in ons eigen huisje....., kindje, wat zal het allemaal mooi zijn!"

Het eerste tweetal huizen, dat ze zagen, viel Fanny niet mee.

Het eene, een groot benedenhuis, met ongezellige zalen van kamers, ouderwetsch van indeeling, was heelemaal niets, ondanks den mooien zonnigen tuin, die haar lokte.

Het tweede, nieuwer en moderner, stond in een doodsche, eindeloos lange, eentonige straat. Overal eendere balconnetjes, eendere erkertjes, geestdoodend uniform.

En voor Fritz woog vooral het nadeel, dat het zoo ver uit de buurt van de fabriek was.

Maar het derde bracht Fanny in verrukking.

Zóó had ze het zich gedroomd.

Een alleenstaand huisje, in een korte straat.

Aardig van bouw, groote ramen, met bloembakken aan den straatkant. Lichte, zonnige vertrekken, geriefelijk en handig van indeeling — en het tuintje, dat in haar gedachten steeds al zoo onlosmakelijk aan háár huisje verbonden was geweest.

Ze hadden zich niet lang hoeven te bedenken.

Dàt huurden ze!

En weer op weg naar huis, nu samen in den trein, zat Fanny, 't hoofd tegen den breeden, sterken schouder van Fritz aangeleund, verder te fantaseeren.

In gedachten had ze alles al voor elkaar, toen ze uitstappen moesten.

Met een blos van opwinding, schilderde ze thuis, in onwillekeurig wat aangezette kleuren, de bekoorlijkheden van hun huisje!

Karl, de verloofde van Hertha, keek zijn meisje eens aan en dan zijn broer, die even stralend als Fanny, 't relaas mee aanhoorde, en af en toe aanvulde.

„Ik hoef niet te vragen, of je 't fijn vindt, dat je gaat trouwen, Fan! Pas maar op. Dat valt vast tegen, als je er van te voren zóóveel van verwacht."

„Vanwaar die wereldwijsheid, mijn zoon?" spotte Fritz. „Jongen, je komt pas kijken. Je bent nog maar eerste-jaars, ook in de liefde!"

„Toe, ga nu niet kibbelen. Ga liever es mee kijken, hoe je 't monogram vindt; zèlf ontworpen", leidde Fanny af, terwijl ze Fritz meeloodste naar de zijkamer, waar ze den vorigen avond het nieuwe tafellinnen opgeborgen had.

Fritz en Karl gingen vroeg weg. Fritz was nog niet thuis geweest uit Barmen, en had veel te vertellen, over zijn werk daar en zijn bevindingen, en Karl was 's middags pas met zomervacantie thuisgekomen. Hij had zijn koffers nog uit te pakken, en zijn kamer voor de twee maanden, dat hij weer thuis was, op orde te brengen.

Pas toen die twee weg waren, en de rust weergekeerd was in de huiskamer, viel het Fanny op, hoe stil vader vanavond was.

Hij had niets gezegd, op al haar verhalen over 't huis, en er ook bijna niet op gereageerd, toen Fritz vertelde van zijn eerste ervaringen in Barmen.

In een plots opwellende behoefte om voor allen lief te zijn, en hen te doen deelen in haar nieuw geluk, vleide ze zich op zijn knieën, zooals vroeger, als klein meisje, vóór 't naar bed gaan.

„Toe paps, u zegt zoo weinig. Ik heb uw stem nog haast niet gehoord vanavond. Is er wat? Vindt u 't erg, dat ik van u wegga? Toe, dat gunt u me toch wel? En ik kan toch heel veel thuiskomen? Toe, zeg es wat, paps!"

Hauptmann Diehl streek zijn oudste dochter, zijn liefste, die naar zijn moeder heette en zoo sprekend op haar leek, over haar blonde haren, en slikte moeilijk iets weg.

„Kindje, je weet toch hoeveel ik van je houd, en hoe graag ik je gelukkig zie! Maar juist daarom ben ik misschien zoo stil. Ik ben bezorgd over je. Ik zie je zoo heelemaal opgaan in je geluk, zoo vol verwachtingen van de toekomst, en ik ben zoo bang, dat je misschien wel erg teleurgesteld zou kunnen worden. Ik mag daar niet veel van zeggen. Maar dit moèt ik je zeggen: De politieke toestand is erg gespannen! Er zit onweer in de lucht. Ik vrees dat er oorlog komt. En je weet, Fritz is reserve-officier;

die zou direct op moeten komen. Kindje, ik heb zorg over jou. Ik gun je je geluk zoo van harte. Ik zou zoo graag zien, dat al je verwachtingen uitkwamen, maar ik vrees soms..... Fanny, kind, ga niet te veel op in je geluk. Leg het in Gods hand. Ik wil je heelemaal niet bang maken, maar ik moest er over praten, nu je me zoo vroeg....."

De bel ging, driftig, tweemaal.

Allen keken op. Zoo laat nog.

Vader brak zijn gesprek af en wachtte.

Het dienstmeisje kwam binnen met een gele enveloppe.

„Een ordonnans van de hoofdwacht, mijnheer!"

Hauptmann Diehl las haastig: „U wordt verzocht zich terstond, na ontvangst van dit schrijven, naar het regimentsbureau te begeven. De regimentscommandant."

Hij stond haastig op.

„Gaan jullie maar vast naar bed. Ik moet nog even in de kazerne zijn voor een bespreking. — 't Zal misschien laat worden. — Wacht maar niet op me."

En, met een blik op de drie vrouwen, die elkaar bezorgd aankeken: „Kom, kom, maak je maar niet ongerust. 't Kan allemaal nog meevallen."

Hij zag hoe Fanny met haar tranen worstelde.

Hij gaf haar een kus. „Kom kindje, hoofd op. Ik had je misschien toch maar liever niets moeten zeggen. Flink zijn kindje. We zijn in Gods hand. Hij kan alles nog goed maken....."

HOOFDSTUK III.

Schaduw.

Fanny kon moeilijk in slaap komen dien avond. Eerst de reis naar Barmen, en de drukte van het huizen bezichtigen — toen — en dat beheerschte haar gedachtengang — de woorden van vader!

Ze wist het, vader zei niet gauw wat. Die was steeds optimistisch, en praatte juist altijd bij moeder de zorgen weg.

Dan was er dus zeker nu wel aanleiding geweest voor zijn somberheid.

Trouwens, vader, als stafofficier, kon het eerder dan iemand anders weten, als er werkelijk kans op oorlog was.

En dat juist nu, nu ze in het voorportaal stond van het groote geluk. Nu ze alles al haast bereikt waande.

Als er oorlog kwam, zou haar huwelijk wel niet doorgaan, voorloopig.

En in eens hoorde ze weer hoe vader zei, dat Fritz als een der eersten opgeroepen zou worden.

Dat beteekende dus, dat Fritz zou kunnen sneuvelen.

„Nee, dàt niet, dan kàn toch niet! Dat kan God toch niet willen!" zei ze hardop, terwijl ze in haar saamgekrampte handen het laken ineenfrommelde.

Dat kon allemaal niet waar zijn.

Dat zou tè erg zijn.

Ze trachtte zichzelf voor te praten, dat het allemaal nog wel goed zou komen, en dwong zich aan prettiger dingen te denken.

Aan 't huis, dat ze gehuurd hadden in Barmen, aan den uitzet, waarmee ze zoo mooi opschoot al. Die ineengekrulde letters B D, het symbool van hun beider vereeniging, van hun samen het leven doorgaan.

Na zooveel jaren wachten, hadden ze dat geluk wel verdiend, vond ze.

Daar hadden ze rècht op.

Maar tusschen die gedachten, waarmee ze zichzelf probeerde gerust te stellen, door, kwam telkens weer de vrees, dat vaders woorden werkelijkheid zouden worden.

Eindelijk viel ze in slaap, maar het bracht haar geen rust.

Telkens schrok ze weer wakker, met een gevoel van angst, om weer in een nieuwe lichte sluimering te vallen, die haar nieuwe, onrustige droomen bracht.

Ze droomde, dat ze in den tuin monogrammen zat te te borduren, in de volle zon, die, tusschen het groen der beuken door, een groot lichtvlak wierp op de tafel.

Maar eensklaps verduisterde dat, werd alles één zwarte

schaduwplek, waardoor ze het goed in haar handen niet meer onderscheiden kon.

Alleen de twee letters staken helder wit af.

Ze maakten zich los van elkaar, stonden naast elkaar, rechtop, en angstig groot, als menschen.

De tuin kreeg ook een ander aanzien.

De schutting viel weg, en de beuken verdwenen.

't Werd een eindeloos veld, waaruit in eens overal kleurige bloemen opdoken.

Een beekje welde op, en ging er zich doorheen slingeren.

De twee letters gingen wandelen, de D sloeg zijn arm weer om de B, en alles scheen jong en groen, één lentebeeld. Dan weer die plotselinge schaduw.

De bloeiende weide werd veranderd in een grauwen doodschen akker, 't beekje verzonk, liet overal zwarte gapende gaten achter, diepe donkere kuilen.

Een lijkwagen hobbelde over het ongelijke veld, twee, drie, en plotseling was het een lange rij geworden van sombere, zwarte lijkkoetsen, die, zonder dat er een eind aan scheen te komen, langs de twee letters reed.

Op de laatste zat een grijnzend geraamte, dat op 't onverwachts de B vastpakte, van de D lossleurde, en in den wagen duwde, die snel verder hobbelde.

Ze zag de D daar alleen staan, verbijsterd, en hoorde haar gillen, één lange, angstige, snijdende kreet.

Op 't zelfde oogenblik schrok ze wakker, badend in 't zweet, en ze begreep, dat zij het was, die zoo gegild had.

Moeder en Hertha stonden bijna tegelijk bij haar bed.

„Kind, wat liet je me schrikken! Is er wat?"

„Nee, alleen maar akelig gedroomd, denk ik — maakt u zich maar niet ongerust."

Bezorgd stopte moeder haar in.

„Toe moe, vat u geen kou, zoo uit 't bed. Mijn raam staat open! Kruipt u er maar gauw weer in. Is vader al weer thuis?"

„O ja, allang. 't Is bij drieën. Ga maar gauw weer slapen."

Ze repte tegen niemand een woord over haar droom. Was blij, dat Hertha 't ook niet plagend aan Fritz vertelde den volgenden dag.

Ze had weer lustig verder gewerkt, haar naald door de fijne stoffen gejaagd, tot haar oogen traanden, van 't ingespannen turen, zoo lang aaneen; maar onder 't zoomen en borduren, had ze toch telkens weer aan die twee door den dood gescheiden letters moeten denken.

Tegen den avond kwam Fritz haar halen, voor een wandeling door den zachten zomeravond.

Ze liepen onwillekeurig de winkelstraten door, die ze anders vermeden, en bleven telkens weer voor een meubelzaak stilstaan.

Dat bracht haar weer in haar blijde geluksstemming, en de overvolle, drukke dagen, die volgden, verdrongen elke gedachte aan dien benauwden droom.

HOOFDSTUK IV.

Opkomend onweer.

Hauptmann Diehl had goed gezien. 't Begon steeds meer te rommelen in Europa.

Het vuurtje, in den Balkan ontstoken, breidde zich uit, werd een gevaarlijke brand, die steeds dichterbij kwam.

Oostenrijk had zijn ultimatum aan Servië reeds gezonden, en niemand verwachtte eigenlijk, dat het laatste land aan alle gestelde eischen voldoen zou.

Er kwam een koortsachtige haast over den staf. Zonder dat het met evenzooveel woorden gezegd werd, voelde ieder daar, van hoog tot laag: er staat een oorlog voor de deur.

Alle voorbereidselen tot een mobilisatie werden getroffen. Indeelingen en voorraden herzien.

Requiratiebewijzen voor vervoermiddelen in gereedheid gebracht.

Hauptmann Diehl kon vaak, voor zijn bureau gezeten, omgeven door kaarten en staten, even zijn lorgnet afnemen en zijn pen laten zakken, om aan Fanny te denken.

Het zou zoo'n vreeselijke teleurstelling voor haar zijn.

Ze was zóó intens opgegaan in haar toekomstverwachtingen, zooals trouwens van 't begin af Fritz haar volle liefde gehad had.

Hertha was anders, luchtiger.

Die hield wel veel van Karl, o zeker, maar oppervlakkiger, meer verdeeld, die zou het, even, wel erg vinden, als Karl opgeroepen werd, maar Fanny, hoe zou diè dat doorleven?

Met zorg dacht hij aan zijn oudste, die, als zij iemand of iets haar liefde schonk, zich zoo volkomen, heelemaal gaf.

Maar zijn werk riep hem telkens weer, als hij z'n gedachten even liet gaan, eischte weer al zijn aandacht en toewijding op.

Hij was zelden thuis — ook zijn avonden werden gevraagd; daardoor was hij weinig in de gelegenheid Fanny te ontmoeten en met haar te spreken.

Doodop van 't ingespannen werk ging hij laat naar huis, de vóóravond van de mobilisatie.

Het werd hier en daar vermoed, verwacht, maar slechts enkele ingewijden wisten nog, wat de dag van morgen brengen zou.

Hij was somber gestemd.

Hoewel met hart en ziel militair, was hij toch te goed christen, om het enthousiasme van zijn collega's te kunnen deelen. Hij zag de groote verantwoordelijkheid, die Duitschland op zich laden ging, en tot het laatste toe had hij gehoopt, dat niet zij de aanvallers zouden zijn, dat niet Duitschland den oorlog verklaren zou.

Kinderen speelden op straat, vroolijk en zonder zorgen.

Wie weet hoe gauw ze hun vader zouden moeten missen.

Voor hem uit slenterde een huzaar, aan zijn arm een jong meisje.

Hij boog zich naar haar over, en beiden lachten, zonnig en verliefd.

Morgen zou die soldaat misschien al op weg zijn naar de grenzen, zonder gelegenheid afscheid te nemen van dit meisje.

Misschien zagen ze elkaar nooit weerom.

In eens moest hij aan Fanny denken.

En die gedachte gaf hem een gewaarwording als van lichamelijke pijn.

Zijn blonde meisje, dat zoo hoopvol de toekomst tegemoet ging, die zingend en springend het huis doorgehuppeld was de laatste maanden, nu alles zonniger en beloftevoller leek dan ooit.

Die vol ijver aan haar uitzet had zitten werken, met een verstild, peinzend gezichtje, vol van teere gedachten, die zich slechts lieten raden.

Die niet uitgepraat raakte over háár huisje in Barmen: hoe ze de gordijnen nemen zou, welke bloemen ze in den tuin zou zaaien.

Fritz begreep wel, hoe critiek de toestand was, maar hij scheen niet den moed te hebben het duidelijk aan Fanny te zeggen, vreezend voor haar ontgoocheling.

Hauptmann Diehl kon zich dat zoo goed voorstellen. Hij had er na dien avond, toen hij plotseling naar 't regimentsbureau geroepen werd, ook niet meer over gesproken: er eigenlijk niet goed op dùrven terugkomen.

Maar nu moest ze 't weten, ze moest vanavond zachtjes voorbereid worden, dat het haar morgen niet al te schielijk overviel.

Misschien trof hij Fritz ook thuis, die zou vanavond overkomen, dan kon hij eerst eens met hem praten; hij kon 't haar wellicht nog beter zeggen.

Juist bij 't begin van zijn straat ontmoette hij Fritz en Karl beiden, die van hun meisje kwamen.

Fritz maakte het hem al erg gemakkelijk.

Met een bezorgd, ernstig gezicht, was zijn eerste vraag: „Wat dunkt u van den toestand, Hauptmann, gaan we er gauw op los?"

„Daar had ik nu juist zoo graag eens even met je over gepraat, beste kerel. Ik hoopte al, dat ik je nog treffen zou. Heb je er al met Fanny over gesproken? Ja, morgen begint de mobilisatie. De oorlogsverklaring zal overmorgen

wel volgen. 't Moet! 't Is onafwendbaar. Maar 'k heb zorg over Fanny. Zij moet niet morgen op 't onverwachts voor jouw opkomst gesteld worden. We moeten haar voorbereiden.

„En jij Karl, jij zult er ook aan moeten gelooven, m'n jongen. De buitengewoon dienstplichtigen, de vrijgelotenen, worden overmorgen ook opgeroepen. Enfin, voor Hertha is 't wel te overkomen. En 't zal niet lang duren, verwacht ik. We zijn ten volle voorbereid, en met de moderne strijdmiddelen is 't een kwestie van een paar maanden. Dan is de vijand wel voldoende getuchtigd en klein geworden. We zullen hopen, dat we alle drie veilig en wel weer thuis komen. God kan ons ook in den oorlog beschermen. Loopen jullie nog even mee terug, naar huis. 't Lijkt me wel goed. Dan kun je zelf voorzichtig eens met de meisjes praten. En morgen heb je misschien geen tijd en gelegenheid nog even bij elkaar te zijn."

Toen Fanny vader met de twee jongens binnen zag komen, begreep ze plotseling, met een onverklaarbare zekerheid, dat haar korte, hevige geluksdroom voorbarig geweest was, en niet in vervulling zou gaan.

Zacht schreiend hoorde ze de voorzichtige, verzachtende woorden van vader en Fritz aan.....

HOOFDSTUK V.

Roes.

Er heerscht een hoera-stemming door heel Duitschland.

Overal wapperen de vlaggen, en tot in 't kleinste café toe wordt het „Deutschland, Deutschland über alles" gespeeld.

De Augustuszon belicht het feestelijk aanzien der straten, waarlangs de bevolking zich beweegt, alsof het ter bruiloft gaat.

Eindelooze colonnes soldaten trekken voorbij, op weg naar het station, toegejuicht door de menigte op de trottoirs. Jonge meisjes gooien hun bloemen toe, die tusschen tuniek of ransel gestoken worden.

Ze marcheeren in stevigen pas, met glanzende gezichten, de jonge helden, die even den brutalen vijand van het vaderland tuchtigen zullen, om dan zegevierend terug te komen en nog grootscher huldiging te ondergaan.

Men moedigt hen aan.

„Nach Paris!" schreeuwt er een, en spoedig wordt zijn voorbeeld gevolgd.

„Nach Paris!" wordt de kreet van den dag.

Men schrijft het met krijt op de gereedstaande wagons, men leest het met reuzenletters in den kop der dagbladen.

Moeders trekken langzaam terug naar huis, ze hebben het leed van het afscheid vergeten, door den feestroes, die het overschreeuwde, mee aangetast door de goddelooze epidemie, die de schande van den oorlog als heldendaad deed beschouwen, en vieren als een feest.

Men pocht tegen elkaar op.

Een vrouw, die zich beroemt, dat haar man en drie zoons naar de grens vertrokken zijn, wordt overbluft door een ander, die vier zoons heeft zien gaan.

En men ziet minachtend neer op hen, die hun mannelijke verwanten thuis behielden, omdat ze voorloopig onmisbaar zijn in de bedrijven, die door moeten gaan.

De terrassen der café's zijn overvol.

Het bier schuimt in de pullen, prosit hier, prosit daar, men drinkt elkaar toe, eindeloos, men drinkt op de glansrijke overwinning, op de spoedige terugkomst.

En nieuwe bataljons trekken voorbij.

Jonge meisjes, door 't dolle heen, dansen mee met den stoet, hun arm door dien van een soldaat op den vleugel gehaakt.

Een nieuw straatlied is spontaan gegroeid, en overgenomen door alle monden:

„Und das geht nach Paris....."

Bloemen, serpentines, een bonte, kleurige massa, op straat.

Felle papierstrooken loopen van geweerloop tot geweerloop der optrekkende jongens, een roos is blijven hangen aan den ransel.

Weer speelt de kapel het Deutschland-lied.

Even wordt het stil.

Daar gaat de staf; hooge officieren te paard, geschitter van zilver en goud, zwarte kolbakken, kostbare uniformen, ordeteekenen.

Hertha werd als dochter van den Hauptmann tot het perron toegelaten.

Vol trots op haar vader stond ze met hem te praten voor 't geopende coupéraam.

„Breng je wat moois voor me mee uit Parijs, paps?"

„Kleine wildebras!" vermaande Hauptmann Diehl, maar 't klonk als een liefkoozing.

Spirit had die kleine meid van hem.

„En wanneer komen jullie terug? Waarschuwt u tijdig, dan kunnen we een reuzefeest aanrichten!"

„Kindje, kindje, 't is geen spelletje. Niet zoo lichtvaardig! Heb je er wel aan gedacht, dat we wel eens heelemaal niet terug konden komen? Dat je Karl niet weer zou zien, en mij ook niet?"

„Och kom, paps, niet zoo somber, dat staat u niets. U zult dien Franschen toch zeker geen kans geven, u iets te doen?"

Hij schudde alleen maar zijn hoofd.

Gaf haar een kus.

En 't deed hem goed te zien, dat er even een traan doorblonk in haar ooghoeken.

't Was zoo'n luchthartig kind nog, en meegesleept door den dwazen feestroes, die er in de stad heerschte.

Hij had niet meegeglommen als zijn collega's, onder de toejuichingen en huldiging van de menigte.

Hij had moeten denken aan Fanny en zijn vrouw.

Moeder was opgewekt geweest, flink.

Maar Fanny.....; hij schudde zijn hoofd weer, bij de herinnering aan 't afscheid.

Ze had stil in een hoekje gedoken gezeten, als bevroren, net als bij 't afscheid van Fritz dien morgen.

Alleen toen hij wegging, had ze haar ijskoude lippen op

zijn wang gedrukt, en telkens weer, fluisterend gevraagd: „Papa, denkt u aan Fritz, kunt u hem niet helpen,..... dat hij geen gevaarlijke opdrachten krijgt?"

Hij zuchtte.

't Vaderland riep. Hij moest gehoorzamen, en hij deed het, maar hij begreep die menschen niet, er was toch geen reden om feest te vieren, om te juichen.

Er waren toch duizenden levens in gevaar.

Duizenden, die juichend weggingen, en nooit terug zouden komen.

Mannen, verloofden, bruidegoms, vaders!

't Was heusch geen angst, geen lafheid van hem, hijzelf liep trouwens weinig gevaar, de staf bleef in de achterhoede, was wel veilig.

Als God hem bewaarde, zou hij wel levend terugkomen. Maar al die anderen, die vooruit moesten, in de eerste linie!

De vijand schoot toch niet met proppenschieters.

Het was dwaas zooals die onderschat werd.

Die had toch ook zijn leger, en zijn oorlogsmateriaal.

Nee, lang zou het niet duren. Daarvoor was het Duitsche leger te superieur, te goed voorbereid en opgeleid, zijn oorlogstuig te modern geoutilleerd, maar altijd toch nog lang genoeg, om slachtoffers te vragen.

En weer gingen zijn gedachten uit naar Fanny, dat kind, dat, bijna aan den top van haar geluk, plotseling omlaag geduwd was.

Dat, bijna in 't bezit van haar vollen, gedroomden en verwachten rijkdom, plotseling armer achtergebleven was dan ooit tevoren.

En als Fritz eens viel.

Hij behoorde tot de oudere sectie-commandanten, zou het eerst slaags raken, 't meeste gevaar loopen.

Hertha kon gemakkelijk opgewekt zijn.

Karl ging ter opleiding naar een depôt, en voordat die klaar was, waren ze allemaal natuurlijk allang weer terug.

Met de nieuwste strijdmiddelen was 't hoogstens een kwestie van een paar maanden, een half jaar misschien.

En zij was nog pas een jaar verloofd.

Wist eigenlijk nog niet eens ten volle, wat liefde allemaal inhoudt; voor haar was Karl nog niet meer dan een jongen, waar ze veel van hield, dien ze graag mocht, zonder dat hij nog al haar daden, al haar denken beheerschte, zooals bij Fanny, die zoo overgegeven liefhad, die zoo opging in haar geluk.

Fanny.....

En terwijl de trein langzaam wegstoomde onder het oorverdoovend gejuich van de menigte op 't perron, terwijl hij mechanisch Hertha nog eens zijn hand toestak, en haar toelachte, waren zijn gedachten bij die andere dochter, thuis.

En een warm, woordeloos gebed steeg op tot God, om dat kind bij te staan, haar te helpen, en haar verloofde behouden terug te brengen.

„En Heere, doe Gij haar haar vertrouwen geheel op U alleen stellen, geef dat ze in haar verdriet U niet vergeet, en zich niet van U afwendt, maar wordt Gij weer de eerste bij haar, uit Wiens hand zij alles durft aanvaarden, wat Gij noodig vindt haar toe te zenden."

Zijn collega's zongen opgewonden: „Und das geht nach Paris", het lied, dat ze overgenomen hadden van de menschen, die hen op straat toejuichten.

Hij schrok op uit zijn gedachten, toen de kolonel hem aansprak.

Langzaam trok hij zijn hoofd terug uit het raampje. Zijn gezicht ontspande weer.

Hij was weer de vastberaden Hauptmann Diehl van den generalen staf.

HOOFDSTUK VI.

Leed.

Hertha had lang werk om naar huis terug te komen.

De straten waren nog overvol, en roezig als na een kermis.

Overal werd muziek gemaakt, de kapel omgeven door een dichte menschenhaag, waardoor het moeilijk was heen te breken.

Vaders woorden hadden haar slechts even tot vluchtig nadenken gebracht.

Nu voelde ze zich weer trotsch en tevreden.

Uit haar familie hadden zich ook drie mannen begeven in dienst van 't vaderland. Ook zij zouden meehelpen den roem van Duitschland groot te maken, en aan al die naijverige vijandige landen hun welverdiende straf te geven.

Van Fanny begreep ze niets.

Nou ja, niets.....

't Was voor Fanny veel erger, en sneu, nu ze juist zou gaan trouwen. Maar uitstel was toch geen afstel.

Straks als Fritz terugkwam, misschien wel bevorderd tot reserve-Hauptmann, of met het ijzeren kruis, misschien wel met het lidteeken van een verwonding in zijn gezicht, nou, dan zou het toch dubbel fijn zijn.

Dan trouwde ze met den dapperen officier, die eerst het vaderland verdedigd had.

Dan zou de plechtigheid en de belangstelling veel grooter zijn.

Hij misschien wel in uniform!

Juist leuk.

Maar dat kind zat te treuren als een jonge weduwe.

Was dat nou een officiersdochter, de verloofde van een reserve-luitenant?

't Was alleen maar klein-egoïstisch.

Zij moest nu toch ook het vacantiereisje met Karl missen, zou hem toch ook maar heel weinig zien.

't Zou juist leuk geweest zijn, als Karl ook naar 't front had moeten gaan!

Avontuurlijk!

Dan had hij later mee kunnen praten over de groote overwinningen, dat was ook veel eervoller dan alleen maar ter opleiding in een depôt geweest te zijn, en nog niet eens afgericht, als de oorlog al weer afgeloopen was.

Wie weet wat voor interessante veldslagen Fritz nog mee zou maken, die later op de scholen bij de geschiedenislessen behandeld zouden worden!

Neuriënd „und das geht nach Paris" kwam ze binnen.

„Dag moe, Fanny. O, leuk zeg! Een toejuichingen dat de staf gehad heeft, eenig! Net of ze door een eerewacht van burgers reden. En een bloemen dat er gestrooid werden. Paps was reuzeknap, op 't paard. Echt een fijn officier! En Karl komt met twaalf clubgenooten van 't corps in één compagnie! Leuk he? En een feest dat het in de stad is!"

„Kind, kind, bedaar wat", kalmeerde moeder, „zooiets mag je toch geen feest noemen. Oorlog blijft altijd iets vreeselijks, en al die menschen, die nu zoo juichen, zullen nog wel eens anders kijken, als er eenmaal dooden gevallen zijn. Die denken dat het een plezierreisje is naar Parijs in den trein! Dat moest jij beter weten. Je vader heeft toch heusch meermalen duidelijk genoeg gezegd, dat de tegenstanders ook geen kinderen zijn!"

Fanny zei niets.

Ze zag heel bleek, maar huilde niet.

Dat had ze den heelen dag nog niet gedaan.

Ze voelde zich ijskoud, alsof ze verstard, bevroren was. En ze rilde, ondanks de Augustuswarmte. In haar had het verdriet van de eerste oogenblikken plaats gemaakt voor groote bitterheid.

Al die menschen met hun groote woorden. Het vaderland, het vaderland!

Wat kon haar het vaderland schelen.

Was dat waard er alles aan te geven wat je liefhad, wat je bezat aan rijkdom, geluk en hoop?

Fritz ook al!

Hij was heel lief geweest. Zacht en bezorgd. Maar hij scheen haar ook al egoïstisch te vinden.

Hij had het ook al gehad over 't vaderland, dat no. 1 moest zijn, over plicht en offer.

Ging dan 't vaderland boven eigen geluk?

Vader, nou ja, dat was een beroepsofficier, die kon moeilijk anders. Het was zijn vak.

Maar Fritz!

En ze was zoo bang. Had zulke angstige voorgevoelens. 't Was dwaas natuurlijk, en ze zou het niet aan iemand durven vertellen.

Maar toen ze Fritz had zien gaan vanmorgen, had ze geweten, dat dat voor 't laatst was.

Dat ze hem niet meer terug zou zien.....

Ze ging vroeg naar haar kamer.

Kon niet langer het luchtig gepraat van Hertha aanhooren.

Ze bleef lang in gedachten staan, voor ze zich uitkleedde; ze opende de kastdeur, haar blik star gericht op de blanke stapeltjes, door roze linten bijeengehouden, van haar uitzet. Het symbool van het gedroomde geluk, de droom, die bedrog gebleken was. Ze w i s t het, het was geen uitstel slechts zooals Hertha, toch wel hartelijk troostend, gezegd had.

Haar vingers streelden de witte verhevenheidjes van het monogram, de letters B en D, en, zooals zoo vaak al dien dag, doorleefde ze weer dien bangen angstdroom.

Ze zag weer hoe de B losgesleurd werd van de D, en meegesleept door den grijnzenden dood.

Het was bijgeloovig te denken, dat zoo'n droom haar wat te zeggen had.

Droomen waren bedrog, zei dominé.

Maar..... in den Bijbel verscheen God toch ook aan de menschen in den droom, om hun de toekomst te vertellen?

Waarom zou Hij dat nu niet meer doen?

Als die droom eens werkelijkheid werd?

„Nee!" zei ze hardop. „Nee, dàt kan God toch niet willen?"

Ze bad lang dien avond, dwingend, en niet zooals ze wist, dat God het vraagt.

Alleen smeekend, wat zij zelf zoo vurig hoopte, dat Fritz spoedig behouden weer terug mocht komen.

En diep in haar binnenste hoorde ze 't geweten vermanen, dat ze zoo niet bidden mocht, niet alleen vragen naar wat ze zelf graag wou, naar vervulling van eigen verlangens alleen.

Maar ze k ò n niet anders.

Weer lag ze lang wakker.

Ze hoorde de anderen naar boven komen, zachtjes pratend om haar niet wakker te maken.

Hoorde ook hoe moeder voorzichtig haar kamer binnenkwam, en zich bezorgd over haar heen boog.

Maar ze hield zich slapend.

Kòn niet praten nu. —

En rusteloos woelde ze heen en weer tot het eerste morgenlicht door de gordijnen scheen.

HOOFDSTUK VII.

Overwinningen.

De roes hield nog aan.

Overwinningsberichten volgden elkaar op.

Het Duitsche leger schoof snel voorwaarts, en vesting na vesting in België viel.

De bladen bluften als nooit te voren.

„Zingend en juichend stormen onze jongens voorwaarts, met een bewonderenswaardig élan. En iedere vijand wijkt voor hun jonge kracht.

Het Duitsche leger is onoverwinbaar, en God, de God van Duitschland, strijdt aan onze zijde!"

De menschen verdrongen zich dagelijks voor het redactiebureau van de krant, die voor zijn raam een groote kaart van België gehangen had, waarop van dag tot dag de plaats van de Duitsche armee aangegeven werd, onder het opschrift: „iederen dag dichter bij Parijs!" In de café's gingen oude heertjes weddenschappen aan, wanneer men de Fransche hoofdstad bereikt zou hebben. Als het zoo doorging, en dat zóu het, was in vier maanden tijds alles afgeloopen en Duitschland heer en meester in Europa.

Want de strijd aan het Oostfront was heelemáál kinderspel!

Hertha, die nog steeds vacantie had, kwam meestal met opgewonden verhalen thuis, over wat ze gehoord en gezien had.

„Aan het aankondigingsbord van het raadhuis was een eerelijst opgehangen van de eerste gewonde stadgenooten! En trotsch dat de ouders waren, dat hun zoon zóó'n held was!

Een vrouw had er voor gestaan, en stralend gezegd: „Ziet u dien daar, Wilhelm Krone? Dat is mijn man!" En er was een hoeraatje opgegaan voor de vrouw van Krone!"

Wel kwamen ook spoedig de eerste doodenlijsten.

Dat was natuurlijk treurig voor de betrokken verwanten, maar 't was toch ook wel een geweldige eer, een „gevallene" in de familie te hebben.

In ieder geval had hij zijn leven in dienst van 't vaderland gelaten, en dat vaderland zou zich niet onbetuigd laten.

Heelemaal zonder offers kwam zóó'n overwinning natuurlijk niet tot stand.

„Je kunt nu eenmaal geen omelette bakken, zonder eieren te breken!" verzekerde een dagblad meer duidelijk dan kiesch, en alle kranten haastten zich te verkondigen: „Het aantal dooden en gewonden van de tegenpartij was zeker tienmaal zoo groot!"

Toch brachten die doodenlijsten wat meer nuchterheid.

De feestroes zakte af.

Dus ook Duitsche soldaten konden sneuvelen!

Dan was deze tocht naar Parijs dus niet heelemaal van gevaar ontbloot.

Hertha ontving veel brieven van Karl.

Hij was even enthousiast als zij, over de geweldige successen van het leger, en hunkerde naar het oogenblik, dat zijn leertijd beëindigd zou zijn, en hij zelf actief deel zou mogen nemen aan dien eervollen, „frissche, fröhliche Krieg".

Hij vertelde haar trouw van de vorderingen van hun klas. Misschien haalde hij volgende maand den onderofficiersrang al. Dan kreeg hij zelf recruten onder zich, een eigen commando al!

Nu was 't niet zoo leuk. Ze moesten beurtelings allemaal 't commando over de collega's nemen bij de exercities, om 't te leeren.

De taktiek-theorie was erg interessant, juist omdat het nu zoo mooi door de praktijk toegelicht kon worden, en zij zoo'n juist beeld kregen van 't verloop van den strijd.

„Ik hoop toch zóó, nog op tijd klaar te komen, en zelf nog iets mee te kunnen maken; ik zou haast wenschen, dat 't maar even iets stokte, dat ik tenminste er bij ben, wanneer we Parijs binnentrekken!"

Fanny schreef iederen avond een stukje aan een langen brief, die nog niet verzonden kon worden, zoolang er geen berichten van Fritz aangekomen waren, met nadere gegevens over indeeling en adres.

Ze hield zich flink daarin.

Sprak zelden over zichzelf.

Maar ieder dagelijksch vervolgstuk sprak van zorg voor hem, en maande tot voorzichtigheid.

„Fritz, jongen, wees niet al te heldhaftig. Breng je leven niet onnoodig in gevaar. Ik weet het, dat je als officier het voorbeeld geven moet, maar waag niet te veel. Stel je niet onnoodig op den voorgrond. Wat helpt je zoo'n heldendaad, als je die met den dood bekoopen moet. Denk ook aan mij. Probeer weer veilig bij mij terug te komen! Ik bid iederen avond voor je behoud. En ben in mijn gedachten altijd bij je. En ik hunker naar de eerste berichten van je, dat ik uit je eigen mond hoor, dat je in leven en gezond bent.

De doodenlijsten worden al zoo lang — en ik ben soms angstig om ze 's avonds in de kranten in te zien. Iederen keer weer ben ik bang, er jou bij te zien staan. Je meisje is soms zoo kleintjes en bang. Ik kan maar niet trotsch zijn, zooals al die anderen, dat jij ook deel hebt aan de

overwinningen. Liever het Duitsche leger nooit in Parijs, dan jou er door te moeten missen.

Brom maar niet op me. Maar ik kàn niet zonder jou. Ik kan jou niet aan 't vaderland afstaan. Je moet bij me terugkomen, en dan zal alles nog mooier en voller worden, dan we 't hebben durven droomen."

De eerste brieven van vader en Fritz kwamen bijna gelijktijdig.

Het ging hun beiden best.

Vader vertelde, dat Fritz zich met zijn sectie bij een stormaanval onderscheiden had, en dat hij waarschijnlijk spoedig voor compagniescommandant in aanmerking zou komen. De verliezen waren naar verhouding niet groot.

Als alles zoo goed bleef gaan, was 't einde spoedig in 't zicht. — En Fritz schreef:

„Fanny, kind, hoofd op. Alles gaat goed. Over een paar maanden hoop ik weer bij je te zijn, misschien voor goed, maar anders met verlof."

Maar Fanny kon haar droom maar niet vergeten, en ze versterkte nog den aandrang, waarmee ze haar avondgebed uitsprak.

HOOFDSTUK VIII.

„Gevallen op 't veld van eer!"

Een groote buitenplaats in Vlaanderen; de gazons zijn omgewoeld, en de hêesters vertreden; diepe wagensporen loopen door de bloembedden, die door een laag sneeuw zijn bedekt.

Magere rijpaarden zijn vastgebonden aan de pilaren van het verhoogde en overdekte terras, waarop de oppassers een vuur hebben gestookt met de resten van een priëeltje.

Binnen zijn de officieren ondergebracht.

De huisjes buiten het hek van het kasteel zijn volgepropt met soldaten, die opeenhoopen in de kamers, rond het vuur, dat ze op den steenen vloer aangelegd hebben van de restanten van het huisraad.

Men dobbelt en kaart. — Anderen zitten stil in een hoekje naar huis te schrijven, terwijl een viertal zich bezighoudt met het roosteren van een varkentje, dat ze vermagerd en hongerig achtergelaten vonden op het erf van een der in puin geschoten boerderijen.

Het is er benauwd in het kleine vertrek met de vele menschen, die na maanden in 't veld geweest te zijn, niet al te frisch ruiken. Maar niemand schijnt het te bemerken.

Het is de voorcompagnie van het eerste bataljon — de mannen staan onder commando van Fritz Böhl, voor wien ze door 't vuur gaan.

Dat is een kerel!

Vandaag hebben ze rust gehad; straks tegen 't invallen der duisternis moeten ze er weer op uit.

't Is al uitgelekt: gevaarlijke opdracht: spitscompagnie om den opmarsch van de overige troepen te dekken, en deels als spitspatrouille het voorterrein te verkennen. Ze weten het: slechts een deel van hen zal morgenochtend nog in leven zijn.

Ze hebben al meermalen den dood onder de oogen gezien, de laatste maanden hebben ze telkens hun kameraden zien vallen.

Dat ze telkens tòch weer, als 't er op aankomt, onverschrokken voorwaarts gaan, is te danken aan die onuitroeibare gedachte, die ieder heeft: „ik zal niet sneuvelen — ik kom er wel levend af".

En de twijfelenden hebben geleerd van den dag in den dag te leven.

De oorlog heeft hen afgestompt voor hooger gedachtenleven. Ze zijn fatalistisch geworden. Ze redeneeren: in ieder geval is 't voordeel van een gevaarlijke opdracht: dat je eerst eens goed uitrusten kunt, lekker eten en schnaps krijgt, en in de rij moogt staan voor 't „Feldfreudenhaus". Dat hebben ze in ieder geval eerst toch nog gehad.

En slechts een enkeling wist zijn geloof te bewaren in die dagelijksche hel, en er kracht uit te putten voor moeilijke oogenblikken.

Naar 't uiterlijk onderscheiden zij zich niet van de fatalisten, maar bij hen heeft hun kalmte een andere oorzaak; zij hebben hun leven in Gods hand gelegd.

Er wordt gelachen en gegekt, geschertst en gevloekt, maar achter de ruwe vroolijkheid schuilt bij menigeen slechts de angst voor de komende uren, die hen er ook toe aanzet, nu een brief naar huis te schrijven, misschien wel den laatsten.

De compagniescommandant heeft in één der vertrekken van de villa juist de bespreking met zijn sectiecommandanten beëindigd. De kompasstand is vastgesteld, de te volgen routes zijn nauwkeurig genoteerd, en de stafkaarten maken plaats voor de speelkaarten. Een oppasser brengt wijn binnen, die de gevluchte bewoner van het buiten hun gelaten had in zijn kelder.

Böhl speelt niet mee; hij gaat naar zijn eigen kamer en zet zich aan een brief aan Fanny.

Beter dan zijn menschen weet hij hoe gevaarlijk de opdracht is, die zijn compagnie heeft te vervullen vannacht, want de vijandelijke vliegers schijnen op de hoogte gekomen te zijn van den voorbereiden opmarsch der Duitschers, en hebben de troepen gewaarschuwd. Ook de tegenpartij heeft een breed front van voelhorens uitgezonden, verscheidene gevangenen, die vandaag gemaakt zijn, bewezen dit. En de vijandelijke artillerie hielp allen twijfel aan hun op-de-hoogte-zijn uit den weg, door de langdurige beschieting vanmiddag, waardoor een groot deel van hun marschweg zooal niet onbruikbaar gemaakt werd, dan toch zeer groote moeilijkheden bieden zal, bij den opmarsch.

Zijn compagnie zal als spits vooruitgaan vannacht, om den toestand te verkennen, zoo noodig andere wegen te vinden, en voeling te houden met den vijand. Het zal gevaarlijk zijn, hoogst gevaarlijk.

Toch wanhoopt hij niet, — en is hij vol vertrouwen, dat hij behouden terug zal keeren.

En dan over veertien dagen met kerstverlof naar huis, naar Fanny!

Dat kerstverlof! Daar hunkerde hij naar, en daar teerde hij bij voorbaat al op de laatste, zware weken.

Hij schreef het haar ook:

„Fanny, kind, wat zal het heerlijk zijn, tenminste weer eens voor een paar dagen bij jou te zijn. 't Zal als een mooie droom zijn, even weg uit al die deprimeerende, droeve dingen hier, mij te zonnen aan jouw liefde, aan ons geluk, de zekerheid, dat wij van elkaar zijn, bij elkaar hooren. Ik kan nu al tegen den terugkeer opzien, tegen het afscheid, als een ontwaken in zorgen en verdriet, na een mooien geluksdroom, dien wij werkelijkheid waanden.

De keizer profeteerde, toen wij gingen, dat we terug zouden keeren als overwinnaars, eer de bladeren van de boomen begonnen te vallen! Het lijkt er niet veel op. De herfst is al bijna voorbij, en 't is hier al volop winter, met sneeuw en koude.

Maar in ieder geval zal ik toch éven terugkomen, met Kerstmis, de feestdagen bij jou zijn, als God mij 't leven spaart.

Natuurlijk mag ik niet mij zelf op den achtergrond houden, ik zou mij zelf schamen voor mijn mannen, die zoo moedig hun plicht doen.

Maar dat meende je toch ook niet, hè Fanneke? Je zou er mij toch ook om verachten, als ik deed wat jij me vroeg?

Zie alles niet te somber en zwart, kindje.

Wij zijn het heusch niet alleen, die ons door dezen oorlog in onze plannen en wenschen gedwarsboomd zagen.

Er zijn er die veel erger teleurgesteld werden, dan wij.

Vorige week, tijdens een rust, liet een van mijn mannen, een zware, sterke Pommersche boer, een groote kerel met het hart van een kind, mij het portret zien van een meisje.

„Mijn bruid, luit!" zei hij vol trots. „We zouden 2 Augustus getrouwd zijn. Maar toen moest ik den dag voor ons trouwen weg. Nu doen we 't, als de oorlog over is. Over een paar maanden of zoo — en dan zal 't dubbel fijn zijn."

Twee dagen daarna werd de arme drommel door een granaatsplinter gedood.

Ik heb het meisje haar portret teruggestuurd, en haar geschreven hoe hij tot 't laatst aan haar gedacht had.

Heusch vrouwke, je moet meer vergelijken met anderen. Dan is er altijd nog, ondanks je teleurstelling, reden om God te danken.

Dan heb jij nog zooveel van de toekomst te verwachten, wij beiden, wat anderen missen moeten.

Maak je niet onnoodig over mij bezorgd.

We kunnen met bezorgd te zijn geen dag tot ons leven toedoen!

Blijf voor me bidden, Fanny, en stel je vertrouwen op God; dat helpt mij ook dagelijks bij mijn vreeselijk werk, dat je soms alle geloof in God dreigt te ontnemen.

Vannacht moet ik er met mijn compagnie op uit. Vermoedelijk is dat de laatste, min of meer gevaarlijke opdracht, voor ik bij je kom. Denk veel aan mij."

Hij keek op zijn horloge.

't Werd tijd appèl te laten houden en zich klaar te maken.

't Sneeuwde nog steeds.

Aan den eenen kant gelukkig; dat belette den vijand hen spoedig waar te nemen, maar aan den anderen kant belemmerde het ook de eigen waarneming.

Ze zouden zooveel mogelijk onder dekking van boomen moeten voorwaarts gaan, want op die sneeuw stak je gauw af.

Korten tijd daarna rukte zijn compagnie op, bekendgemaakt met wachtwoord en herkenningsteeken, sectiesgewijze met een eigen opdracht en marschweg.

Langzaam schoven de grijze gedaanten als een waaier in secties en groepen ontplooid over het witte sneeuwdek, gespannen luisterend, steeds bedacht op dreigend en plotseling opduikend gevaar.

Voor de richtingssectie uit, aan het hoofd van de mitrailleurgroep, de commandant Fritz Böhl.

Alles ging goed. De ordonnansen brachten gunstige

berichten naar achteren, naar de achter hen aangesloten opmarcheerende hoofdmacht.

't Kompas hielp hen in 't donker den weg te vinden in het onbekende terrein.

Even moest het beveiligende, maar toch ook verraderlijke bosch verlaten, een klein open heideveldje in versnelden pas overgestoken worden.

Aan den overkant lokten al de dekking biedende struiken.

Dan, eensklaps het met tergende regelmaat voorttikkende geratel van een mitrailleur, die, goed gericht, langzaam spreidend van rechts naar links maaiend door de voorste gelederen ging, mannen neer deed storten als de grashalmen onder de zeis van den maaier.....

Kreten, gereutel, geschreeuw. „Dekken!"

Fritz Böhl was ruggelings in de sneeuw gestort.

Door drie kogels bijna tegelijk getroffen.

Kreunend, de handen tegen zijn borst geperst, wentelde hij zich nog eenmaal om.

Steunend, bijna onverstaanbaar al, fluisterend:

„Fanny,..... God,..... help....."

Fanny ontving tegelijk met zijn brief, den haren bebloed terug.....

HOOFDSTUK IX.

Opstandigheid.

Fanny was alleen spierwit geworden, had met beide handen de stoelleuning omklemd, maar geen traan was er gevloeid.

Ze had star voor zich uitgestaard en geen woord gesproken, in antwoord op den zachten, begrijpenden troost van moeder en Hertha.

Wezenloos had ze gezeten, heel den middag, als een slaapwandelaar wijd open de niets ziende groote blauwe oogen.

Maar in haar stormde het.

Haar eerste gedachte was geweest: dat heb ik nou al dien tijd gevreesd, aan zien komen.

Mijn droom, die vervuld is.

De door den dood weggerukte B.

Maar nu de slag gevallen was, voelde ze pas wàt het zeggen wilde, en begreep ze ook, hoe ze al dien tijd nog, in een klein hoekje van haar hart overtuigd geweest was, dat alles goed zou komen, dat de booze droom bedrog zou blijken.

Een groote verbittering was in haar gekomen.

Toen Fritz wegging was die er al, maar alleen nog tegen het vaderland, dat hem haar ontnam en wegriep.

Maar nu ook tegen God. Die was toch almachtig.

Waarom had Hij Fritz niet gered, als Hij dat toch kon?

Waarom haar gebed niet verhoord, dat ze avond aan avond zoo vurig opgezonden had?

Dat ze dag in dag uit ook, onder alle werk, woordeloos gebeden had.

Waarvoor was dit alles noodig?

Waartoe diende het, wie had er wat aan?

En waarom juist Fritz, dien zij zoo noodig had, zonder wien ze niet kon, en het leven haar waardeloos werd?

Waarom juist hem, en bleven zoovelen gespaard, wier leven niet zoo kostbaar was, niet zoo vurig afgebeden werd, die best gemist konden, zonder dat iemand leemte of gemis bespeurde?

Was dat nu die machtige God, die liefde heette te zijn? Die zoo wreed slaan kon, en martelen, en het liefste ontnemen wat men had, het éénige?

Moeder had vol bezorgdheid die angstaanjagende kalmte, die ijzige verstarring bij Fanny aangezien.

Als het kind maar eens uithuilde, maar eens snikte en jammerde. Dat zou haar goed doen, en dat zou begrijpelijk zijn.

Maar die doodelijke kalmte, waarmee ze daar zat, voor zich uitstarend, alsof alles langs haar heen ging; alsof ze bevroren was.....

Moeder begreep zoo goed wat het voor Fanny zeggen wilde. Wist te goed op wat voor hoogte van geluk haar dochter, die zoo volkomen, zoo vast liefhad, geleefd had, vol verwachtingen. Wist ook wat die aanvankelijke ineenstorting van alle luchtkasteelen beteekend moest hebben toen ze, in plaats van met Fritz vereenigd te worden, meer van hem gescheiden werd dan ooit tevoren.

Ze voelde mee hoe dit het einde moest beteekenen van alle hoop, zoolang haar kind niet verder vermocht te zien, dan het eigen ik, het eigen uitgestippelde weggetje.

Ze leed mee met haar oudste meisje, alsof ze zelf dat alles ondervond. Had roodbehuilde oogen.

En ook Hertha, met haar oppervlakkige, vlugger te ontroeren karakter, al ging haar gevoelsleven niet zoo diep als van Fanny, had het uitgesnikt, toen dat vreeselijke bericht kwam.

Nog worstelde ze tegen haar tranen.

Die arme Fan! Wat vreeselijk!

Alleen Fanny scheen kalm, beheerscht, onberoerd uiterlijk.

Maar haar verdriet groef dieper, vrat in als een booze ziekte.

Geen van drieën kon eten.

Meer dan ooit miste mevrouw Diehl nu haar man, de man in huis; ze voelde zich hulpeloos en onmachtig om het juiste woord te vinden en troost te brengen.

Wat zou vader, die zoo dol op zijn Fan was, haar niet geholpen, het woord gevonden hebben, dat ontspanning zou brengen.

Zwijgend gingen ze alle drie vroeg naar boven.

Hertha huilend, moeder biddend, om troost en sterkte voor haar zwaar getroffen kind.

Fanny wrokkend, hatend, met alleen die eene gedachte: „Nooit bid ik meer! Waarvoor is er een God als Hij zooiets toelaat! Hij hoort tòch niet."

Ze kwam niet verder dan één lange rij waarom's.

En met bonzende slapen, een hoofd zóó pijnlijk en zwaar,

alsof er ijzeren banden omheen geklonken waren, doorwaakte ze den nacht, die geen rust bracht.

Mevrouw Diehl was dankbaar en blij toen ze den volgenden morgen hun ouden dominee zag komen, den huisvriend, die altijd lief en leed met hun gezin gedeeld had.

Die de kinderen gedoopt had, hen zien opgroeien, bij wien Fanny en Hertha belijdenis gedaan hadden.

Fanny hield veel van hem, vertrouwde hem, misschien zou hij haar kunnen helpen.

Ze zat stil in haar stoel, zooals den vorigen dag.

Werktuigelijk had ze haar werk gedaan.

Ze stribbelde niet tegen, toen moeder vroeg of dominee eens even met haar praten mocht. Alles liet haar koud.

Dominee was een man van veel levenservaring.

Ook hem waren de moeiten van 't leven niet bespaard, en ook hem was deze oorlog niet zonder verdriet voorbijgegaan. Zijn eenige zoon was gesneuveld een maand geleden.

Zacht begon hij haar daarvan te vertellen, hoe hoopvol zijn Wilhelm weggegaan was, vol verwachting en vooruitzichten, wanneer hij weer terug zou komen.

Hoe ook zijn meisje gewacht had.

Fanny had hem eerst zwijgend, onbewogen aangehoord, maar gaandeweg troffen haar de woorden van dien ouden man, die zelf ook zoo zwaar getroffen was, door die vreeselijke, zondige dwaasheid, die heel de wereld dreigde te vermorzelen.

Hij zei haar, hoe eigen verlangens en wenschen wijken moesten voor de hoogere, die van 't vaderland, voor 't recht en de vrijheid, voor 't leven en 't welzijn van Duitschland.

Toen barstte ze los, wild, onbeheerscht, uitstootend al haar verbittering: „Recht, vaderland, wat heb ik aan dat alles. Mooie woorden, maar is dat alles waard dat daar al wat jong en veelbelovend is, voor afgeslacht wordt? Dan maar liever onrecht, schande, vernedering, en onze verloofden, onze mannen, onze vaders gespaard. Wat hebben

wij aan recht, aan roem, aan eer, zonder hen? Wat hebt u aan een gouden servies, als er geen eten is? O, ik haat dit alles! Ik haat het vaderland — de menschen die ons dit aandoen! En zij weten tenslotte niet beter. Maar God, kon Hij dat niet verhoeden? Waarom laat Hij dat alles toe? Waar is nu Zijn macht, Zijn liefde, Zijn goedheid die u ons altijd voorgehouden hebt?"

Eensklaps barstten haar tranen los, die zoolang opgekropt gezeten hadden; ze stroomden langs haar bleek gelaat; ze snikte hartverscheurend.

„En ik..... heb nog wel..... zoo gebeden. Iederen avond, elken dag, altijd door..... of God Fritz wou sparen. En nu is hij toch dood! Ik..... kàn niet zonder hem. Ik kàn niet, k à n niet. En ik wil niet langer leven zonder hem. O,..... was ik ook maar dood. Ook..... maar..... dood, dood....."

Tranen stonden dominee in zijn goede, oude oogen.

Hij had zoo innig met haar te doen.

Hij streelde haar troostend, als een vader over haar hoofd.

„Kindje, kindje, foei Fanny, zoo màg je niet spreken. Bedenk toch dat God te hoog is, dan dat wij Zijn daden kunnen begrijpen en doorzien.

Dat wij, kleine, nietige menschen, het waarom zouden weten van Zijn daden.

Zou het niet kunnen zijn, dat God dit heel noodig acht voor je, om je eigen bestwil, om je behoud. Kan het niet zijn, dat je t e v e e l van Fritz gehouden hebt, hem zoo hartstochtelijk liefgehad, dat hij je nummer één werd, dat je God vergat, Hem op den achtergrond stelde? Dat je aardsch geluk je meer waard was dan je zaligheid, en dan Gods eer?

Dat je zoo Fritz gesteld hebt tusschen God en jou, waardoor je Hem niet meer zag en alleen maar oog had voor je eigen gewenschte geluk, voor je eigen gekozen weg?

Dat God je daarom je verloofde ontnemen moest, om je oogen te openen en je zonde in te doen zien, zooals een

vader zijn kind een stuk speelgoed afneemt, om zijn eigen bestwil, omdat het hem van andere, belangrijker dingen afhoudt en zijn eigen toekomst in den weg staat.

Toe Fanny, meisje, denk niet dat ik harteloos ben, dat ik preeken wil. Ik begrijp heusch heel goed wat je allemaal voelt, wàt God je ontnomen heeft. Ik hield ook veel van den jongen.

Maar denk eens na, over wat ik je gezegd heb.

Vraag je zelf eens af, of het niet zoo is, of ik niet een beetje gelijk heb.

En vraag dan God vanavond vergeving voor je zondige, opstandige woorden, vraag Hem om Zijn licht, dat je alles verklaren zal; vraag Hem om kracht dezen moeilijken weg te aanvaarden. Zullen wij samen eens bidden, en vragen of Hij je helpen wil, je Vader zijn wil, die je bij Zijn hand leidt?"

Toen dominee wegging liet hij een klein snikkend meisje achter; heel verdrietig, vreeselijk bedroefd, maar niet meer wild en opstandig.

Dien avond bad ze weer — om licht en kracht — maar nog niet om vergeving. Dat kòn ze nog niet.

Dat deed haar moeder voor haar!

HOOFDSTUK X.

De postbode.

Hertha kwam langzaam teruggewandeld uit school, moe, van een zwaren dag.

Het was tegenwoordig dubbel werk wat ze te doen kreeg. Al haar mannelijke collega's waren de een na den ander opgeroepen, behalve het hoofd, een oud, versleten man.

En er waren lang niet genoeg onderwijzeressen om al de mannen te vervangen.

Ze stond nu voor een dubbele klas, een open tusschendeur verbond haar twee lokalen, waartusschen ze eindeloos heen en weer bleef loopen, heel den dag lang.

De kinderen maakten misbruik van het mindere toezicht; ze waren trouwens veel lastiger geworden ook den laatsten tijd.

Thuis een huilende, of in haar zenuwachtigheid onrechtvaardig uitvallende moeder, en geen vader om ze recht te zetten, geen toezicht, en geen angst voor straf meer. Want moeders bedreiging, dat ze alles aan vader vertellen zou, als die uit den oorlog terugkwam, verloor gaandeweg zijn uitwerking.

De kinderen hadden al zooveel vaders van vriendjes niet terug zien komen, die gesneuveld waren of gevangen genomen.

En degenen, die 't geluk hadden dat hun vader met verlof thuis geweest was, hadden wel bemerkt, dat vader en moeder dan andere dingen aan 't hoofd hadden dan hun ondeugendheden, en standjes geven.

Zoo groeiden ze op, 't grootste deel van den dag aan zichzelf overgelaten, brutaal en vrijpostig.

Hertha wilde voor ze naar huis ging, nog even een meisje uit haar klas opzoeken, dat ernstig ziek was.

Ook uit werkelijke belangstelling, maar voor een deel ook om nog even langer buiten te zijn, in de frissche voorjaarslucht.

Thuis was het zoo somber en doodsch, al maanden.

Moeder was stil en in zichzelf gekeerd geworden, en Fanny, hoewel nu kalm en berustend, ging zwijgzaam en bleek door 't huis, zonder dat er ooit een lachje kon overschieten.

Hertha, de vroolijke, luchtige van aard, verkwijnde, hunkerde naar licht en vroolijkheid, en voelde zich als een vogel in een kooi.

O zeker, 't was allemaal wel erg, deze oorlog, die maar niet ophield, maar zij had Karl toch nog; met vader ging het nog steeds best, en met een somber gezicht werd dat allemaal toch niet minder erg!

Ze moest in de volksbuurten zijn.

Hooge, doodsche steenklompen, kazerne-woningen met

duffe binnenplaatsen, die altijd in de schaduw lagen, omdat de zon door de hooge muren buitengesloten bleef.

Poort na poort ging ze door, tot ze eindelijk de laatste binnenplaats bereikte, die toegang gaf tot het blok waar ze wezen moest.

Op het vale, vochtige, kleurlooze pleintje speelde een horde kleine, vervuilde kinderen, met goorbleeke gezichtjes, diep ingevallen oogen.

Ze speelden oorlogje.

Thuis hoorden ze nergens anders over.

Twee grootere jongens vochten verwoed, en in ernst, omdat ze beiden officier wilden zijn.

„Lafaards", schold een klein, schrander joodje, „ik weet wel waarom! Die sneuvelen niet, hè? Moeder zegt de officieren die gaan niet dood. Alleen maar Jan soldaat!"

Er werd vrede gesloten, doordat beiden officier mochten zijn; ze zouden twee legers vormen.

Eén van de Duitschers, één van de Franschen.

Een meisje van een jaar of zes, werd gauw moe, ging er bij liggen.

„Flauwerd!" scholden de anderen, „waarom doe je niet meer?"

„Och, jullie begrijpt het niet eens! Ik ben doodgeschoten, dat hoort er bij. D'r moeten er veel meer vallen. Zoo is 't niet echt, als je allemaal maar blijft loopen!"

Hertha ging zuchtend verder, naar den ingang van het trappenhuis.

Ze vond er een heele verzameling vrouwen saamgegroept in het portaal, alle bewoonsters van de étages, voor en achter; bleeke, hongerige armoegezichten, slordig en slecht in de kleeren.

Waarvoor zouden ze zich mooi maken? Hun mannen waren immers toch aan het front!

Wat verlegen onder al die blikken, vroeg Hertha bedeesd naar juffrouw Plotske van drie hoog achter.

„Da bin ik, juffrou", zei een lange, magere vrouw, met een vermoeid, zorgendoorgroefd gezicht.

„O, ik kwam eens naar uw dochtertje kijken....."

„Dan bin uwes zeker de schooljuffrou, o, dat is goed. Maar toe, wacht u effe, 'k ga zoo met u mee, maar de post is op komst, ziet u. Me man ligt ook aan 't front..... We wachten hier allemaal op de post....."

Hertha knikte, leunde tegen den trapopgang.

Iets van die spanning, die al die vrouwen beheerschte, kwam ook in Hertha.

Naast haar stond er een zacht te snikken, telkens haar neus snuitend in de schort.

„De stakker", vertelde haar een goedhartige buurvrouw, „ze heb al in geen drie maanden meer iets van hem gehoord! En ze verwacht een kleine, van 't laatste verlof, weet u!"

Daar doorheen roesde het stemmengegons der andere vrouwen.

Hertha ving slechts brokstukken op.

„Nou, toe moes 't ie naar 't lazaret. Hij zal wel kreupel blijve. Maar nou kom 't ie naar huis. Hij allang lekker."

„Me man zeit, je kon niks meer van hem terug vinden, de herses ware tege de muur gespat."

„Een kapotgeschoten long, wel mensch, daar komt ie wel weer van bovenop — dat heb ommers....."

„Ja, 't is wat! En acht kindere, allemaal beneje de tien!"

Een kleine jongen stormde het portaal binnen.

„Daar komt ie, hij is al op de binnenplaas!"

Het werd ineens stil.

Niemand sprak meer, en allen richtten den blik op de deur. Maar nauwelijks was de oude brievenbesteller in zijn verschoten, versleten uniform binnen, of ze stormden allemaal op hem af, allen door elkaar schreeuwend, vragend.

„Hebt u iets voor Schmidt? Hoppe hier, ja Plotske. Niets voor Pinneberg?"

„Kom, kom, dames, niet allemaal tegelijk. Dan komen we nooit klaar. Ik zal wel aflezen wat ik heb!"

„Hoppe!"

„Ja, hier, dank u wel!"

Blij met een brief van het front gaat ze zonder omzien naar de anderen naar boven.

Zoo gaat het door.

Langzaam slinkt het stapeltje.

Velen trekken teleurgesteld naar boven. Weer niets.

„Plotske!"

Een groote gele dienstenveloppe. De vrouwen kennen die al. Een doodsbericht van 't veldleger!

Juffrouw Plotske heeft het ook gezien.

Ze kan geen antwoord geven. Steekt alleen haar bevende hand uit.

„Ja mensch", troost de postbode, ruw goedhartig, „'t is nou eenmaal niet anders."

Zonder op te zien gaat juffrouw Plotske de trap op, langzaam, heel langzaam, trede voor trede.

Hertha begrijpt dat er nu van het bezoek aan 't zieke dochtertje niets komen kan. Er is nu grooter leed in huis, waarmee de moeder alleen moet zijn.

Van boven scheurt een kreet, als van een doodelijk gewond dier door 't huis.

Juffrouw Plotske.

„Wilhelm! Wilhelm!" gilt ze.

De achtergebleven buurvrouwen kijken elkaar hoofdschuddend aan.

„Ja, ja, mensch. 't Is wat!"

Langzaam sluipt Hertha weg, naar buiten, over de muffe binnenplaats, waar de kinderen nog oorlogje spelen, de straat op, de frissche lucht in.

Die kleine tragedie, zooals er zich dagelijks velen afspelen, heeft haar aangegrepen.

„Overal verdriet; overal rouw", mompelt ze, „en 't einde is nog steeds niet te zien."

Stil en bedrukt komt ze thuis.

HOOFDSTUK XI.

Verlof!

Karl zou een paar dagen overkomen met verlof, vóór hij naar Vlaanderen vertrekken moest.

Hij was vaandrig nu, en kreeg direct de menschen, die hij zelf afgericht had, mee.

Juist nu begon Hertha Fanny pas goed te begrijpen; zij zag zelf vreeselijk op, tegen de komende dagen, hoe fijn ze 't ook vond, dat Karl komen zou. Want daarna zou het afscheid des te moeilijker zijn.

En de dood van Fritz had diepen indruk op hen allen gemaakt, en hun, als ze 't nog niet wisten, doen voelen, dat het volle ernst was, daarginds.

Karl kon toch ook sneuvelen, zooals Fritz, of als een wrak terugkomen.

Zij begreep nu niet, hoe ze den eersten oorlogsdag mee had kunnen juichen met de verdwaasde menigte op straat. Mee bloemen had kunnen strooien, alsof het een bruiloft, een feest gegolden had.

Nu kon ze ook vaders afkeurenden blik over haar vroolijkheid begrijpen.

Als één wist dat het geen pleizierreisje werd, was hij het wel.

Karl was het evenzoo vergaan.

Hij herinnerde zich nog zijn eersten brief uit het depôt, waarin hij schreef te hopen, dat hij nog wat van den oorlog actief mee mocht maken, en bevreesd was, dat het afgeloopen zou zijn, eer hij klaar was.

Hij had genoeg gehoord en gezien om zich heen, om er nu anders over te denken.

Het eerste élan, het jonge enthousiasme was allang weg. Hij ging nu, omdat het niet anders kon, omdat het zijn plicht was, maar zonder eenig vuur.

En ook hij zag tegen die dagen bij Hertha op, omdat achter elke vreugde de bittere voorsmaak van het afscheid geproefd zou worden.

Ze probeerden alle vier onbevangen te doen, en opgewekt te zijn.

Een brief van vader, die juist gekomen was, en nogal optimistisch gestemd, hielp hen daarin.

't Kon nu niet lang meer duren.

Wie weet hoe gauw vader en Karl weer terug waren!

Toch lag een niet te ontkomen weemoed, als een domper op alle vreugde.

Aan tafel stokte het gesprek herhaaldelijk, omdat ieder te veel vervuld was van eigen gedachten.

En hoewel Hertha en Karl de uren telden, die hun nog restten, en, jaloersch op dat laatste beetje vreugde, er uit trachtten te puren wat ze konden, betrapten beiden zich zelf erop, dat ze met een gevoel van verlichting en opluchting het vertrekuur zagen naderen.

Karl had haar gevraagd het niet te doen.

Maar Hertha had per sé meegewild naar het station om hem uitgeleide te doen.

„Kindje, het zal zoo pijnlijk en moeilijk zijn die laatste oogenblikken. Je hebt er niets aan, het is er overvol van troepen en familieleden, en ik zal druk zijn met het appèl houden en melden van mijn mannen."

Maar ze had voet bij stuk gehouden.

Toen de taxi het station naderde had Karl eensklaps met heesche stem gezegd: „Hertha, kind, geef me nu een lange, lange zoen. Straks op het perron met al die vreemden, ..."

Hij had wild zijn armen om haar heen geslagen, haar gezoend en weer gezoend, en zij had huilend haar kopje aan zijn breeden schouder geborgen.

„Hertha, mijn mooie meisje. Hertha, kind", had hij gestameld, „zul je altijd aan me blijven denken, me niet loslaten, maar in je gedachten bij me blijven, en me heel, heel veel schrijven? Dat zal me helpen. Zal alles makkelijker maken."

„Ik zal voor je bidden. Doe jij het ook Karl, vergeet het niet, laat het niet na....."

Op het perron was het een verwarrende drukte geweest, van stille, gedrukte menschen, die, met moeilijk weerhouden tranen, hun mannen, zoons of broers uitgeleide deden. Geen gejuich nu, geen hoera-stemming, geen heldhaftigheid.

Zoo was het toch echter, minder opgeschroefd, dan den vorigen keer, dat ze op dit perron was, dacht Hertha.

Men scheen nu toch de werkelijkheid te gaan inzien.

Ze stond kleintjes en eenzaam te midden van al die menschen, tegen een lantaarnpaal geleund.

Karl was druk in de weer. Verzamelde zijn mannetjes, deelde hen in, in de coupé's, en bracht rapport uit aan zijn meerderen.

Nu nam 't gedrang voor de coupé-raampjes toe.

Ieder wou nog wat zeggen, den vertrekkenden nog wat proviand toestoppen, en de enkele schaarsche lach, die gehoord werd, klonk geforceerd en 't lied, dat hier en daar aangeheven werd, schril, en was te duidelijk een zelfbedrog, en een ontloopen van eigen werkelijke gevoelens.

Eindelijk kon Karl nog even bij haar komen.

Maar ze hadden elkaar eigenlijk niets meer te zeggen, en beiden verlangden naar 't oogenblik van het vertrek.

Vanuit het coupéraam wisselde hij nog enkele woorden met haar, onbeduidende, oppervlakkige leege zinnetjes, die niet weer konden geven, wat in beiden omging op dat oogenblik, en wat ze voelden.

En ze vonden het goed, dat het vertreksein gegeven werd, en de trein eindelijk wegstoomde, langzaam onder de perronoverkapping vandaan, verder, naar buiten, naar het slagveld, ...naar dood en verderf.

Langzaam schoof de menschenmenigte, grootendeels vrouwen, met behuilde, bleeke gezichten, van het perron af naar de uitgangen.

Hertha zag er tegenop nu direct naar huis te gaan.

Loom wandelde ze wat, de plantsoenen en parken door, om haar weg te rekken. Ze kon nu die anderen niet zien, kon niet praten. Ze moest alleen met zichzelf zijn.

Dien avond, voor 't slapen gaan, kwam ze even bij Fanny:

„Fan, nu begrijp ik jou pas, heelemaal, ik, die meende dat jij wel wat overdreef. Vergeef me, als ik niet hartelijk en begrijpend geweest ben. Ik was 'n onnoozel wicht!"

Fanny had het weer heel moeilijk dien avond; trouwens die dagen, dat Karl er was, waren haar zwaar gevallen. Het samenzien van Hertha en Karl, en dat afscheid, had weer al haar verdriet des te heviger doen bovenkomen. Had haar 't eigen afscheid van Fritz, en zijn hoopvolle woorden weer scherp voor den geest gevoerd.

Ze was kalmer geworden den laatsten tijd, haar verdriet bleef schrijnend groot, maar meer beheerscht.

De woorden van dominee, dien avond, hadden haar niet losgelaten. Via twijfel was zekerheid gekomen, dat hij gelijk had. Dat ze inderdaad Fritz vóór God gesteld had.

Maar nu, deze dagen van opnieuw acuut oplaaien van haar smart, had telkens weer die oude, wilde opstandigheid gedreigd terug te komen.

Ze kon het nog maar niet overgeven.

En eer ze haar avondgebed deed, herlas ze nog eens het vers, dat dominee haar gegeven had, en dat al zoo vaak hielp haar ontevreden gedachten te verzachten:

> 't Is zwaar voor een kind de roede te kussen
> en zonder het doel te kennen, gewillig
> en vragen vermijdend, immer berustend
> te loopen den weg door Vader hem, grillig
> en niet te doorgronden duister, bevolen.
>
> Vaak voor hij beschaamd, verwonnen, 't kan voelen:
> slechts 't welzijn van mij, was Vaders bedoelen,
> moet eerst hij op d' eigen paden verdolen —
>
> Niet anders toch ging het, Heer, ook met mij:
> Ik faald' in al 't eigenzinnige streven;
> Blijf mij, die, alleen, verdwaalde, ter zij
> en wil die genade rijk mij nu geven
> om óók bij Uw straf, van d' eigen wil vrij,
> beamend Uw wil, U dankbaar te leven."

HOOFDSTUK XII.

„Ik heb een mensch gedood!"

De eerste brief van Karl was somber en neerslachtig.

Karl was minder beheerscht, afhankelijker dan Fritz, die 't steeds geprobeerd had met zichzelf uit te vechten en Fanny de vreeselijke werkelijkheid te besparen.

Karl schreef, zooals hij de dingen onderging.

„Hertha, ik heb een man gedood, een mensch als ik, een jongen kerel, misschien wel verloofd als ik, met een meisje, dat op hem wacht.

Ik zie hem iederen nacht in mijn droom nog voor me, zooals hij daar met verwrongen gezicht, achterover viel.

Zoo uit de verte, met mitrailleur of geweer, is 't niet zoo erg, dan zie je de uitwerking niet zoo van nabij.

Maar dit, van man tegen man..... het was afschuwelijk. Ik walg van mezelf, van m'n handen, die hem doorstaken, maar ik moèst, ik kon niet anders, anders had hij 't mij gedaan.

De anderen hebben mij uitgelachen, gezegd dat dat wel went. Ik ervaar dagelijks dat alles went, zelfs de beestachtigste zwijnerij.

Maar hoe zullen ze ons ooit nog eerbied kunnen inboezemen voor een menschenleven, als 't weer vrede is, ...àls het ooit nog vrede wordt, nu ze ons hier leeren een menschenleven minder te achten dan een stel schoeisel, want dat heeft wèl waarde nu. Ik heb dagen dat ik aan God en menschen twijfel. Dat ik de veldpredikers heiligschenners acht, die ons vóór een grootere, gevaarlijke onderneming even regelmatig van een preek en het Avondmaal voorzien, als de kwartiermeester van een schnaps in de veldflesch. Ze voelen dat bijna allen zoo, hier. „Met Godsvrucht en jenever jaag je de soldaten 't gedweest den dood in", spotten ze.

Ik weet wel, dat het niet goed is zoo te redeneeren. Dat zijn je oogenblikken van vertwijfeling, en wanneer die voorbij zijn, denk je ook anders.

Maar 't is zoo ontzaglijk moeilijk achter dit alles God nog te zien. Nog te gelooven Zijn leiding en bestuur.

Soms lijkt het of alleen de duivel baas is, en alles naar zijn wil richt, en leidt.

Denk niet, dat ik bang ben, een lafaard.

Ik probeer een goed officier te zijn voor mijn mannen, en als je weer eenmaal in 't vuur bent, in de opwinding van 't gevecht, vergeet je alles, en moet je vooruit. Maar daarna, als je weer tot rust komt, als je je sectie weer verzameld hebt, en ziet hoe zij geslonken is, hoevelen er dood of verwond achterbleven, dan komt die moordende twijfel, en zou je wel willen gillen: „Doe met me wat je wilt, schiet me neer, neem me gevangen, maar dàt niet weer. Ik doe het niet weer. 't Kan niet, 't mag niet."

Word niet boos, Herthalief, dat ik je dit alles schrijf, dat ik het niet voor me houd, en met mezelf uitvecht.

Ik weet wel, dat ik je moest helpen en opbeuren, in plaats van jou ook neer te drukken, en in den put te brengen.

Maar je hebt me zelf gevraagd je alles te vertellen, alles te schrijven.

En ik moet me eens uiten. Eens tegen iemand uitpraten, me eens luchten.

Ik kan dit niet alles alleen verkroppen. Anders word ik gek!

Alles zou nog makkelijker te aanvaarden en te dragen zijn, als je 't nut van dit alles kon zien. Als je zag dat het ergens toe diende, dat iets of iemand er beter door werd, dat het ging om hooge belangen, dan zou je misschien deze middelen kunnen vergeten en vergeven.

Maar 't lijkt alles zoo doelloos, zoo nutteloos.

Vandaag winnen wij een stukje, morgen de Franschen.

En zelfs de overwinning — en wat hadden we dan nòg? — schijnt steeds onzekerder.

Dit leven stompt alle moois en goeds in den mensch af. Je gaat op den duur vegeteeren als een beest. De meesten denken nergens anders meer aan, praten in ieder geval nergens anders over, dan over eten en vrouwen.

En bij de officieren, tenminste bij die zooals wij in de voorste lijn zitten, is 't al niet veel beter.

En de enkeling, die op een rustdag aan muziek of literatuur denkt, en het waagt erover te spreken, wordt als een idioot beschouwd, en uitgelachen.

Hertha, laat me niet los. Denk héél, heel veel aan me. Schrijf me veel. Dat zal me telkens weer even een gevoel van schoonheid en reinheid geven. Dat zal me helpen.

En..... bid vooral voor mij.

Ik kan het zoo vaak niet meer.

Vrouwke, doe jij het voor mij. Denk aan mij."

Deze brief maakte grooten indruk op de licht bewogen Hertha.

Ze wist er geen weg mee. Wist niet hoe ze antwoorden moest, hóe hem te helpen.

Ze voelde, hoe noodig hij dat had.

Dat hij niet met een paar oppervlakkige lieve woordjes beantwoord mocht worden.

Het deed haar pijn, zich eensklaps arm en ledig te weten bij zulke belangrijke vragen en moeilijkheden als waarvoor Karl nu stond.

Sinds Karl z'n vertrek was de verhouding tusschen de zusters vertrouwelijker, inniger geworden. Was er over en weer meer begrijpen en aanvoelen gekomen.

Zoo vaak had Hertha 's avonds op den rand van Fanny's bed gezeten, den laatsten tijd, om raad of meeleven te vragen, bij haar oudere zuster, die gerijpt was, door 't groote leed, dat ze te dragen kreeg, en nu dragen kon, als van God toegezonden.

En ook nu kwam ze bij Fanny, las haar den brief voor.

Fanny had Karl steeds goed mogen lijden. Ze had van hem gehouden als van een jongeren broer.

Maar nu voelde ze zich meer tot hem aangetrokken dan tevoren, door de gelijkheid der gevoelens.

Hij had, zij het ernstiger en dwingender, dezelfde moeilijkheden, dezelfde twijfel, als waarmede zij te worstelen gehad had.

De dominee zou God gedankt hebben, als hij geweten had, welk 'n indruk zijn vaderlijk woord op Fanny gemaakt had, en hoe zeer het haar tot zegen geworden was, zóó, dat ze er nu anderen mee helpen, van meedeelen kon.

Samen praatten ze over Karl; over z'n brief, heel lang.

En het antwoord dat hij kreeg, en dat hem hielp en opbeurde, was, hoewel door Hertha geschreven, meer van Fanny dan van haar zelf.

HOOFDSTUK XIII.

Zwart, alles zwart.....

Het jonge, speelsche Aprilzonnetje, dat zijn spelletje van licht en schaduw deed met het prille, pas uitgekomen groen van de boomen in 't plantsoen, was wel erg weinig passend bij het grauwe, sombere aanzien van de stad en haar bewoners.

Al werd het land zelf niet tooneel van den strijd, twee en een half oorlogsjaar was er toch niet aan voorbijgegaan zonder diepe sporen na te laten.

Rouw en honger, die altijd tot het gevolg van koning Oorlog behooren, hadden hier evengoed als in de landen, die den strijd op eigen grondgebied zagen voeren, hun loodzwaren druk laten voelen.

Fanny kwam terug van de naaister.

Ze moest een nieuwe japon hebben, een uitgave om voor te schrikken, bij het steeds nijpender tekort aan stoffen.

Met de stalenkeus had ze niet lang moeite gehad.

„Ik hoef u eigenlijk niet eens te vragen welke kleur", had de naaister gezegd. „'t Is bijna alles zwart, iedereen rouwt, een enkele die nog gekleurd kan dragen."

Zoo was het, dacht Fanny, alles rouw, en zwart.

Zondag in de kerk was dat haar ook opgevallen, hoe somber en doodsch alles was, alleen de in 't zonlicht blinkende orgelpijpen hadden kleur en licht, staken fel af, bij die donkere menschen, donker naar 't uiterlijk, vaak ook zoo donker in hun binnenste.

Toen de eerste roes wat over was, de doodenlijsten binnengekomen waren, en de oorlog langer duurde dan de paar maanden die men verwacht had, waren de kerken vòl geweest.

Maar de oorlog duurde nog steeds..... de slachtoffers werden steeds talrijker, steeds jongere menschen moesten weg en steeds oudere.

Wat daartusschen lag, was grootendeels gesneuveld of gewond.....

In het begin had de zekerheid van de overwinning het weten waarvóór dat alles geofferd moest, die slagen makkelijker te dragen gemaakt. Maar die zekerheid was ook al lang weg. Men vroeg zich af, of alles niet tevergeefsch was geweest.

De bladen vertelden al lang niet meer de waarheid. Een enkele, schaarsche overwinning werd breed uitgemeten en aangedikt, de meeste nederlagen werden verzwegen.

En als er soms niet te ontkomen was aan de opgave van het aantal gesneuvelden, werd er slechts als schrale troost aan toegevoegd, dat hun verliezen bij lange na niet zoo talrijk waren als die der vijanden.

Vorig jaar December had Duitschland den vrede aangeboden. Een teeken dat het geen heil zag in doorvechten.

Maar de geallieerden hadden het aanbod geweigerd, nog slechter teeken, en bewijs dat diè hoop hadden.

En nu had Amerika zich ook al bij de vele vijanden gevoegd. Dat zou nu met frissche, versche troepen naar Frankrijk komen!

Waar dat heen moest! Nee, God hoorde toch de gebeden der vele vertwijfelde vrouwen niet; integendeel, de nood werd steeds grooter.

En de kerken werden leeger.

Slechts enkelen zagen hun geloofsvertrouwen nog ongeschokt, konden nog volharden in 't gebed. Over de rest kwam een starre onverschilligheid.

't Was allemaal tevergeefsch, of je naar de kerk ging of niet, of je bad of niet.

Je man en zoons sneuvelden tòch, en de oorlog liep tòch mis.

Daarbij kwam nu nog de voedselnood. Aan alles begon gebrek te komen, daar de vijanden hun grenzen blokkeerden, en alle toevoer van levensmiddelen of grondstoffen onmogelijk maakten. En van wat er nog was, moest het beste naar 't front. De achtergeblevenen moesten zich met telkens gemeener surrogaat behelpen.

Geld was er over 't algemeen wel, want de vrouwen en meisjes werkten bijna allemaal in de munitiefabrieken of de andere bedrijven, waarin de vrouw de plaats van den man geleidelijk in moest nemen.

Maar geld hielp niet veel, wanneer je er geen eten voor kon krijgen.

Op alle manieren werd er getracht wat boven het vastgestelde rantsoen te krijgen.

Jonge meisjes zwierven 's morgens in zwermen de stad uit, het platteland op, om bij de boeren tegen grof geld, en vaak erger prijs, wat meel, boter en spek, dat deze alle achterhielden, te pakken te krijgen.

Maar, was dat gelukt, dan kwam de groote moeilijkheid nog, om het ongezien de stad in te krijgen. Het lukte slechts door allerlei list of toeval om de uitgebreide patrouilles en posten op de stations en bij de stadstoegangen te ontloopen of te misleiden.

En maar al te vaak zagen de meisjes het met moeite en zelfverlaging verworvene in beslag genomen.

Eenmaal had ook Fanny geprobeerd op 't land wat te krijgen.

Voor moeder en haar ging het nog wel. Zij konden met weinig toe, maar voor Hertha ging het niet langer. Die moest den heelen dag voor de klas staan, een dubbele klas met ongezeggelijker kinderen dan ooit.

Die moèst wat beter voedsel hebben. Ze viel ziender-oogen af, en had al tweemaal een flauwte gehad, 's avonds thuis uit school.

Moedig was ze er op een middag op uitgegaan, had lang

moeten loopen, van boerderij tot boerderij, omdat ze haar overal al vóór geweest waren, tot ze eindelijk in een klein gehuchtje op een eenzame afgelegen boerderij scheen te zullen slagen.

„Ja, d'r is nog wel wat meel en spek, als je maar betalen wil", had de oude boer veelbeteekenend gezegd, terwijl hij onbeschaamd zijn waterige oogjes taxeerend langs haar lichaam liet glijden.

Verlegen had ze haar geld voor den dag gehaald, gevraagd hoeveel hij hebben moest.

„Weinig, omdat je zoo'n lief kind bent", had hij weezoet gezegd, met een eerste poging tot handtastelijkheid. En zóó onbeschaamd had hij haar zijn liederlijke voorstellen gedaan, dat ze schreiend van schaamte en woede, weggehold was, het erf af, en niet den moed gehad had, het ergens anders nog eens te probeeren.

Met leege handen was ze beschaamd thuisgekomen, zonder te durven vertellen, waarom ze niets bij zich had.

En ze hadden zich weer met de koolraap beholpen, dag in dag uit, in allerlei bereidingswijze, maar steeds terugkeerend met de glazige veenaardappels en het zemelbrood, vrijwel het eenige voedsel dat er te krijgen was.

En den enkelen keer dat er vleesch was, moest men den avond tevoren al in de rij gaan staan, wilde men een kansje hebben, nog wat mee te krijgen.

Aan al die narigheid, van dood, rouw en honger, liep Fanny te denken, terwijl ze traag, zoo lang mogelijk genieten willend van 't eerste warme voorjaarszonnetje, langzaam 't plantsoen doorging.

Fritz dood, haar idealen verwoest, Hertha ook alweer bezorgd over Karl, omdat ze een heelen tijd niets van hem gehoord had.

De eenige lichtstraal, te midden van al het zwart was, dat vader nog steeds gezond was, en nu gauw voor den tweeden keer met verlof zou komen.

Misschien begin Mei wel, schreef hij in zijn laatsten brief.

Met vader kon je zooveel beter praten dan met moeder. Dat zouden weer zonnige dagen zijn, om lang op te kunnen nateren.

HOOFDSTUK XIV.

Vaders verlof.

Bij haar thuiskomst uit school vond Hertha eindelijk den lang tegemoetgezienen brief van Karl, die weer troosteloos en ontmoedigd was.

Hij schreef een zwaren tijd achter den rug te hebben, met als slot de zoo noodlottige ontmoeting bij Arras.

Twee derde van zijn menschen was gesneuveld, en een groot deel van de rest zwaar gewond.

„Ik weet wel", schreef hij, „dat ik dankbaar moet wezen, zelf gespaard gebleven te zijn, maar 't is zoo'n vreeselijke gewaarwording, als je eindelijk na zoo'n aanval je menschen weer bijeen hebt, en appèl houden kunt, en dan bemerken moet dat er haast geen meer over zijn.

Alles dood of onherstelbaar gewond, en 't resultaat is nog een nederlaag!

Een overwinning zou je misschien 't gevoel geven, dat die jonge levens ergens toe gediend hebben, maar we zijn weer kilometers teruggeslagen. Dat ondermijnt zoo den geest van den troep. De ouderen zijn dit alles al zoo lang moe, onze bataljons voelen zich leeggebloed. En die jonge lichtingen, die nu komen..... 't zijn nog bijna kinderen.

't Is vreeselijk zooveel als er daarvan telkens vallen, omdat ze, onvoldoende voorbereid, direct maar naar het front gestuurd worden. Ze vallen, de een na den ander, als konijnen bij een klopjacht.

En die gespaard bleven doen domme dingen, in hun angst, ze hurken op een hoopje bij elkaar als schuwe vogels.

En dagelijks sterven er aan dysenterie en andere kwalen, tengevolge van koude en nattigheid, en het slechte voedsel.

Ook hier is 't droevig gesteld met de levensmiddelen, en onze kleeren en uitrusting hangen aan flarden.

De dooden worden uitgekleed, en wat er nog van hun kleeren of leerwerk bruikbaar is, wordt verdeeld.

Ook wij, de ouderen, lijden aan maag- en ingewandstoornissen.

Wij ouderen, schrijf ik.

Want wij voelen ons allemaal zoo oud.

't Lijkt wel alsof we tientallen jaren hier zijn in deze hel, en 't eind is nog niet te zien.

Er gingen geruchten, dat er voor ons bataljon verlof op komst was.

Na de laatste zware weken vooral, had ik zoo gehoopt tegen Paschen bij jou te kunnen zijn. Mijn laatste verlof ligt alweer zoo ver achter ons.

Maar 't kan nu wel heel lang duren nog. 't Schijnt aan 't Oostelijk front ook niet naar wensch te gaan. Ik ben overgeplaatst naar Galicië. Terwijl ik dit schrijf, zijn we al op transport. Hoofdzakelijk officieren en onderofficieren. Die schijnen daar erg gedund te zijn. En troepen kunnen ze in 't Westen trouwens niet missen.

Naar wat ik er van gehoord heb, moet het aan de Russische grens niet veel beter zijn. Gelukkig gaan we nu al gauw het voorjaar tegemoet. Zoodra ik aangekomen ben, schrijf ik je weer. Dan heb je meteen mijn veldadres daar. Wacht tot zoolang met terugschrijven."

De brief had blijkbaar lang gezworven. Was gedateerd op midden Februari, en 't was nu bijna Mei.

Was eerst het ontvangen van den brief een opluchting voor Hertha, omdat het een teeken van leven was, nu ze kalmer overlezend den datum zag, en het slot herlas, gaf hij haar nieuwe onrust. Dan had er nu toch al lang bericht kunnen zijn!

's Middags uit school liep ze de post tegemoet, en 's avonds bleef ze bij 't raam, tot hij er geweest was. Eerder kòn ze niet aan tafel gaan. En als er dan weer niets van Karl was, ging ze traag, en zonder eetlust bij moeder en

Fanny zitten, en zwijgend probeerden ze te vergeten hoe dat dagelijks onveranderd terugkeerende, alleen telkens nog schraler middageten hen begon te walgen.

Moeder was met haar gedachten vol zelden uitgesproken zorg bij vader, Fanny dacht aan Fritz, en hoe het had kunnen zijn nu, als niet die oorlog tusschenbeide gekomen was. En Hertha, met den dag ongeruster over Karl, kon soms met moeite haar tranen bedwingen. Zoo ging avond na avond in somber zwijgen voorbij.

Maar plotseling, op een middag, was vader er! Zijn komst bracht even vergeten van zorg en onrust, 't was of even de zon doorbrak, en het weer licht werd.

Iets van de oude, huiselijke avondsfeer was teruggekeerd.

Er werd weer gelachen en gepraat, even weer gekibbeld als vroeger, tot soms opeens de lach weer verstomde, als ze zich de werkelijkheid realiseerden, en beseften dat het zoo niet blijven kon. Dat vader weer weg moest, opnieuw 't gevaar tegemoet, dat Fritz nooit terugkeeren zou, en dat er van Karl nog maar steeds geen bericht was.

Vader was trouwens erg stil. Tegen zijn dochters liet hij weinig uit over den toestand. Vroegen ze hem wat, dan ontliep hij het antwoord: „Och, daar kunnen jullie, die er niet zelf geweest zijn, toch geen voorstelling van maken."

Hij stelde hen telkens weer gerust wat betrof het gevaar dat hij liep, overdreef de veiligheid en 't gemak van den staf een beetje:

„Wij zitten daar veilig achteraf, op een mooie buitenplaats en zoo, bij ons komt de vijand nooit, en we eten er nog goed van. Niet voor niets noemen de frontsoldaten ons de „étappezwijnen"! Hoewel, die Amerikanen zijn verdraaid brutaal; hun vliegers wagen alles, en hebben de laatste weken al verscheidene keeren haastig een kijkje boven de staven genomen, voor we er op bedacht waren 't luchtafweergeschut in stelling te brengen!"

Een enkelen keer 's avonds, op bed, liet hij tegenover zijn vrouw wat meer uit, al was 't ook voorzichtig en verbloemd om haar niet noodeloos ongerust te maken.

Als zij zoo slapeloos naast elkaar lagen, beiden vervuld van zorgen en gepieker, kwam de behoefte soms bij hem op zich eens uit te spreken, zooals ze vroeger zoo vaak voor 't slapen gaan rustig samen over hun kinderen gepraat hadden, hun zorgen, en hun verwachtingen.

Maar 't was nu alles zoo anders, zooveel moeilijker; over 't front en zijn ellende kon je eigenlijk niet met een vrouw praten; die begreep het niet, al deed ze daar nog zoo haar best toe, en je kòn ook niet in details treden, al die gruwelijke bijzonderheden noemen.

't Bleven algemeene dingen, die hij zei. En toch deed het hem goed, ze haar te kùnnen zeggen, het gaf hem verlichting, bevrijding.

Zij hoorde het aan, blij met zijn vertrouwen, hoe hij met zorg in 't hart weer terugging.

Het kòn niet lang meer duren zoo. De overmacht was te groot. Duitschland begon zijn moed, zijn uithoudingsvermogen te verliezen. De stemming onder de manschappen werd steeds slechter; en hun physieke weerstand verminderde zienderoogen door 't onvoldoende en slechte voedsel.

„Maar ook hier, in 't land zelf rommelt het.

De regeering is de situatie niet meer meester, het volk hunkert naar 't einde, de socialisten krijgen steeds meer aanhang, ook in regeeringskringen, en de holle, opgeschroefde redevoeringen van den Keizer slaan niet meer in.

Ik weet niet, waar dit alles op uit moet loopen.

Als God ons niet helpt, vrees ik dat deze heele oorlog, die met zooveel geestdrift en bravour begonnen werd, wel eens op een vreeselijke ramp voor ons land uitloopen kon."

HOOFDSTUK XV.

Moeilijk afscheid.

De tijd van vaders verlof vloog om.

En eensdeels was de overste er niet rouwig om.

Hij voelde zich na de drie frontjaren telkens minder thuis.

Je werd er voortdurend vervolgd door de gedachten aan den strijd daarginds, die je toch eigenlijk tegen niemand uiten kon.

En die ellende hier in 't land zelf, het steeds nijpender voedselgebrek, surrogaten, surrogaten van letterlijk alles, de nood en verbittering onder de bevolking, de rouw bij de betere vrouwen en de losbandigheid en zedenverwildering bij de anderen, de jongeren, het was weinig geschikt hem op te wekken en te bemoedigen, en hoe 'n pijn hij wist, dat ook dit afscheid van het drietal dat hem zoo lief was, weer doen zou, diep verscholen, in een hoekje van zijn hart, betrapte hij telkens weer 't verlangen naar het front daarginds, waar hij noodig was.

Vooral de zedenverwildering had hem verbaasd en ontzet. Op een avond dat hij in „National" binnengeloopen was, met Fanny en Hertha, was de omvang hem pas voor 't eerst pijnlijk bewust geworden.

Er was niets van de waardige deftigheid van zijn oude stamcafé meer over. Een groep schaamteloos gekleede meisjes en jonge vrouwen, had zich op de enkele verlofgangers geworpen, die binnenkwamen, had hen onthaald, en getracteerd, en bijna gevochten om met hen te dansen.

Allemaal jonge meisjes, vrouwen, die grof geld verdienden op de munitiefabriek, en geen raad wisten ermee; eten was er niet voor te krijgen, dat werd streng gerantsoeneerd.

Alle jonge meisjes, rijp en gezond, en bijna geen mannen, en onbeschaamd, alle vrouwelijke gereserveerdheid varen latend, vochten ze nu om den enkelen verlofganger, vervallen en verslapt door 't frontleven, leelijk misschien en vroeg oud, ...maar een màn!

De overste had zich geschaamd om zijn dochters, die hij hierheen meegenomen had, te meer toen enkele aanwezige vrouwen, denkend dat het tweetal dat hem begeleidde was als zij, ook hem probeerden te lokken in hun kring, en verbeten en jaloersch zijn dochters aankeken.

Hij was haastig weer weggegaan, en had eensklaps

begrepen: Het was niet de voedselnood alleen. Hier was nog een andere nood, waaraan hij niet eerder gedacht had.

Zijn meisjes waren stil geweest bij 't terugwandelen naar huis; óok zij hadden zich geschaamd over hun sexegenooten.

En hun stilzwijgen was hem een troost geweest, een bewijs van afkeuring en ontdaanheid.

Het was hem niet mogelijk, tegenover zijn dochters te zinspelen op het geziene.

Hij wist dat een waarschuwing overbodig was, bij zijn meisjes: Fanny die nog zoo leefde in het verleden, en Hertha, die haar Karl trouw was.

Toch moest hij hen er op aan zien, hun bleeke betrokken gezichtjes, die zooveel verloren hadden van de onbezorgde blijheid, van fleur en frischheid, die zijn trots geweest waren, voor hij voor 't eerst wegging, en hij voelde wat ook deze meisjes, in den bloei van hun jaren, door dezen ellendigen, onheilbrengenden oorlog leden, hoe anders alles had kunnen zijn, als niet die vreeselijke verdwazing over de menschen gekomen was.

Ineens zag hij Fanny weer, zooals ze dien avond teruggekomen was uit Barmen, waar ze met Fritz hun huisje gezocht had; hoe haar vingers liefkoozend over haar borduurwerk gestreeld hadden, en zij, te ongedurig om door te werken, 't neergelegd en om hem heen gedanst had: „O, vadertje, 't is zoo'n mooi huisje en een fijne, groote tuin. Ik hoop dat moeder en u zoo heel veel bij ons zult komen."

Hoe mooi was ze toen geweest, hoe stralend en zonnig. Ze zou nu misschien een kindje gehad hebben,... als niet...

En al die verwachtingen vernield!

Hij werd bitter bij 't zich bewust worden van al dat leed. En hij dacht:

„Zouden de verantwoordelijke leiders wel weten welk een onnoemelijk leed zij berokkenen door zoo'n oorlog te ontketenen? Hoeveel zij onherstelbaar aan moois en hoopvols vernielen?

Zoo is het hier, zoo is het ook in de andere landen, bij den vijand. Ook daar schreiende en bedroefde moeders, vrouwen, verloofden.

God zij hun genadig, die hiervoor aansprakelijk zijn, die zich dit op hun geweten geladen hebben!"

Hij had God gedankt, toen Fanny hem op een avond, vertrouwelijk met hem alleen, schuchter verteld had, dat ze niet bitter en opstandig meer was. Dat ze nu eindelijk, overgegeven, haar groote verdriet, óók had kunnen zien, als toekomend uit Gods vaderhand, dat ze nu stil kon zijn en berustend. „Maar vadertje, 't is zoo héél erg, en soms zoo ontzettend moeilijk!"

Zijn meeste zorg ging nu uit naar Hertha, die zichtbaar leed, onder haar bezorgdheid en onzekerheid over Karl.

Hij had zoo goed mogelijk getracht haar te troosten en op te wekken.

't Was daar aan 't Oostfront allemaal wat rommeliger dan in Vlaanderen. De veldpost fungeerde daar niet zoo goed. 't Kon best zijn, dat zijn brief zoekgeraakt was.

En dan, 't waren daar zulke zware maanden geweest, die zoo alle inspanning van 't kader geëischt hadden, dat hij misschien nog wel geen gelegenheid had kunnen vinden om te schrijven.

„Kom, kindje, ik zou den moed nog maar niet verliezen. Geen bericht, goed bericht, moet je maar denken!"

Maar zelf was hij niet zoo zeker, als zijn woorden zouden doen vermoeden.

Er had nu toch al lang bericht kunnen zijn. Zou nu zijn luchtige jongste meisje 't zelfde verdriet boven 't hoofd hangen als Fanny?

De ernstige tijd had haar gedachtenleven ook verdiept, haar karakter meer vastheid gegeven en haar liefde voller gemaakt. Ook voor haar zou 't een zeer zware weg zijn, als God haar dien te gaan gaf!

Zij had zich nog niet zóó sterk in de toekomst ingeleefd als Fanny, haar liefdeleven met Karl was nog niet zoo

sterk en diep geweest, maar toch, als hij nu haar spanning en angst zag, werd het hem bang te moede, als hij aan de mogelijkheid van Karl's dood dacht.

Toen de laatste avond voor zijn vertrek gekomen was, zag hij toch zwaar tegen het afscheid op, den volgenden dag, omdat hij degenen, die hem lief waren, in zulke zorgvolle omstandigheden moest achterlaten.

Het was hem een troost, dat hij voor 't slapen gaan dien avond, zooals hij steeds gedaan had, sinds zijn huwelijk, al zijn nooden en zorgen aan God bekend maken en de achterblijvenden in Zijn hoede aanbevelen mocht.

Langer en smeekender dan anders bad hij, de hand van zijn trouwe, dappere vrouwtje, dat nooit klaagde of aan zichzelf dacht, in de zijne geklemd.

Hij bad om 't behoud van Karl en 't kostte hem even moeite daaraan toe te voegen:

„Maar mocht het anders bepaald zijn in Uw raad, sterk dan mijn kind. Sterk onze meisjes, Heere, laat hen dicht bij U leven, bewaar hen voor opstandigheid en wees ons allen een trouw en liefdevol Vader."

De nachtzoen, die zijn vrouw hem gaf, zei hem meer dan woorden hadden kunnen zeggen.

HOOFDSTUK XVI.

Onzekerheid en nieuwe droefheid.

Vaders verloftijd had bij Hertha de spanning om Karl wat gebroken en afgeleid; zijn opbeurende woorden hadden haar wat gerustgesteld. Maar nu hij weer vertrokken was. kwam haar zorg en angst weer des te heviger terug. De schooluren kropen tergend langzaam om, iederen middag weer opnieuw, omdat ze hunkerde dat het half vier zou zijn, om haastig naar huis te kunnen, want de post zou er intusschen geweest zijn.

Haastig, bijna hollend het laatste stuk, repte ze zich als eindelijk de bel gegaan was, en de rumoerige, ongezeglijke kinderen wild de gang uitstoven, naar huis, telkens weer

hoopvol, en telkens weer dieper teleurgesteld. De oogen van haar huisgenooten zeiden het haar reeds bij 't binnenkomen, gaven antwoord op de onuitgesproken vraag: „Nog niets van Karl?"

Lusteloos en moe, vaak met barstende hoofdpijn na een slechten nacht en een moeilijken, zwaren schooldag, zakte ze dan in een stoel neer, om er slechts traag en zonder trek uit te komen, als de tafel gedekt was. En het slappe, smakelooze eten lokte haar nog minder om wat te gebruiken.

Moeder kon soms begrijpend en meelijdend door haar krullen strijken, als toen ze nog klein was, en Fanny was liever en begrijpender dan ooit voor haar.

Die doorleefde opnieuw weer haar eigen leed, en had toch nog de kracht telkens weer te troosten en op te beuren, haar op te wekken, den moed nog niet te laten zakken, maar aan vaders woorden te denken.

Liep het tegen achten, dan veerde ze weer op. De avondpost moest nog komen.

Stilletjes sloop ze dan naar haar slaapkamer, een half uur voor hij er zijn kon; haar armen rustend op een kussen in de vensterbank lag ze dan uit 't raam gebogen, van waaruit ze de straat afkijken kon.

Telkens zag ze de uniformpet opduiken van den bode, een oorlogsinvalide, die slechts tergend langzaam nader kwam, moeilijk loopend met zijn houten been.

Soms verdween hij op een binnenplaats, en dan leek het uren te duren, voor hij weer op de straat verscheen.

Was hij op een vijftal huizen na genaderd, dan stormde ze de trappen af, naar de voordeur, om hem daar op te wachten; als ze dan op de stoep stond, kon ze wel trappelen van ongeduld, en woordeloos stond ze daar, tegen de deur geleund, haar stil, monotoon gebed op te zeggen: „Heere, geef dat er bericht is, Heere, laat er toch bericht zijn van Karl."

Ze moest onwillekeurig denken aan haar eerste kweekschooljaar, als er een onverwachte repetitie kwam. Was

haar werk slecht geweest, dan had ze ook vaak stil voor zich uit zitten bidden: „Heere, geef toch dat ik nog voldoende heb."

Toen een paar malen, ondanks haar gebed, haar toch een onvoldoend cijfer gegeven was, had ze listig, in kinderlijke onschuld geredeneerd: „God schijnt het gebed niet te willen verhooren. 't Is altijd 't tegengestelde van wat ik vraag", en op een goeden dag had ze schuchter geprobeerd te bidden: „Heere, laat het toch ònvoldoende zijn!" Maar, niet heelemaal gerust, vreezend God uit te dagen, had ze er haastig ook 't andere gebed, om een vòldoend cijfer aan toegevoegd, zoo was ze naar alle kanten gedekt.

Bijna kwam de gedachte bij haar op het nu weer zoo te probeeren, na al die onverhoorde gebeden van de vorige dagen.

Kwam dan eindelijk de post, met enkel een courant of een ander drukwerkje, dan liep ze stil, zonder de anderen onder de oogen te kunnen komen, de trap weer op, om het op haar bed uit te snikken, tot eindelijk Fanny zachtjes binnenkwam met een kopje thee, en de meelevende vraag, waarop ze vooruit al 't antwoord wist: „Weer niets? Arm kind!"

Bleef op een avond de post ongewoon lang uit, dan kon ze 't op haar kamer niet uithouden; zonder binnen iets te zeggen, zelf haar ongeduld kinderachtig vindend, ging ze dan de straat op, de post tegemoet, en altijd weer moest ze dan denken aan dien middag in die huurkazerne, waar ze in 't portaal die scène meegemaakt had, die haar toen al zoo aangreep: al die vrouwen wachtend op 't portaal op den postbode, en al die handen die als klauwen naar hem uitgestrekt werden, al die wilde uitroepen door elkaar heen: „Hier Schmidt!" „Hebt U niets voor Meyer?"

Wat kon ze nu die spanning van die vrouwen, hun zenuwachtig wachten begrijpen, en indenken.

Zoo ging het haar nu ook.

De bode kende haar al, was zoo behulpzaam om dan, als ze hem tegenkwam, alvast in zijn tasch na te kijken, of

hij wat voor haar had; en als ze dan teleurgesteld, telkens weer, langzaam terugslenterde, met loodzware beenen, dan voelde ze zich één van die vrouwen, die ze in dat muffe portaal moeizaam, met groote, starende oogen, traag de trap weer had zien opklimmen, naar de eenzaamheid van haar hooge achterwoninkje.

Fanny, die zag, hoe zenuwachtig en gehaast Hertha iederen middag uit school terugkwam, beloofde haar direct wanneer er een brief onder schooltijd mocht komen, hem zelf te zullen brengen.

Dat verminderde haar spanning, wanneer 't tegen half vier liep, en Fanny was er nog niet geweest, om plaats te maken voor een doffe moedeloosheid.

Langzaam, niets te wachten hebbend, liep ze dan uit school terug, naar huis.....

En geleidelijk aan, kwam de overtuiging, dat er geen reden meer tot hoop was, dat Karl wel dood zou zijn; als ze nu nog vol spanning naar de post uitkeek, probeerde ze zichzelf wijs te maken, was het enkel om zekerheid te hebben, die, hoe de uitslag ook mocht zijn, haast nog beter te dragen moest zijn, dan deze moordende onzekerheid.

Vader zou haar die wel geven. Toen hij wegging had hij haar beloofd direct een onderzoek te zullen instellen, inlichtingen te zullen vragen bij den staf van het oostelijk front.

Het resultaat daarvan kon nu iederen dag komen. Maar de dagen vergingen, troosteloos en eentonig, ook zonder brief van vader.

Tot, eindelijk, de avondpost de welbekende gele dienstenveloppe met het getikte adres, van den staf van het westelijk front bracht, met het Belgische poststempel.

Dit was vaders brief. Nu zou ze het weten. De brief was aan moeder geadresseerd, zooals altijd.

Ze zou hem zelf trouwens haast niet open hebben durven maken.

Haar hart bonsde.

Karl..... zou hij leven, zou hij..... gesneuveld zijn?

Moeder vouwde den brief uit de enveloppe, Fanny keek over haar schouder mee, terwijl Hertha, met brandende oogen haar blik op hen gericht hield.

Moeder en Fanny waren tegelijkertijd beiden spierwit geworden, het papier ritselde in moeders bevende handen.

„Moeder, toe, zeg het maar, is Karl.....?"

Langzaam, met een blik die Hertha door alles heen sneed, gaf moeder den brief over.....

Ze zag een vreemd handschrift, niet dat van vader; keek haastig naar de onderteekening: generaal Von Stein; vaders commandant!

In sobere, hartelijke woorden berichtte de generaal persoonlijk, dat zijn hooggewaardeerde medewerker, overste Diehl, door een granaatscherf getroffen en aan de verwondingen overleden was.

Een Amerikaansch vliegtuig had onverwachts de stafgebouwen gebombardeerd.

„God trooste u, en geve u kracht dezen zwaren slag te dragen.

Hij stierf voor 't vaderland!"

HOOFDSTUK XVII.

Grauwe, donkere dagen.

Op den dood van Karl waren ze eigenlijk alle drie voorbereid geweest, in gedachten hadden ze dat geleidelijk aan al als werkelijkheid leeren aanvaarden, en als ze nog wachtten op bericht, was het enkel om de bevestiging, de zekerheid, van hun bange vermoeden.

Maar vader!

Aan de mogelijkheid dat ook hij sneuvelen kon hadden ze eigenlijk nooit een moment gedacht. Vader, met zijn hooge functie bij den staf, ver achter de gevaarlijke zône, die zou stellig terugkomen, zoodra 't vrede werd.

Deze nieuwe slag trof hen allen des te zwaarder, naarmate hij onverwachter was.

Fritz dood, Karl zoo goed als zeker, en nu ook vader!

„Nu hebben we alle drie ons offer gebracht!" zei moeder, zacht voor zich heen huilend, terwijl de tranen als dauwdruppels over haar bleeke wangen gleden.

„Voor 't vaderland!" zei Fanny hoonend, terwijl weer iets van haar oude bitterheid bovenkwam, door de laatste woorden in den brief van den generaal.

Hun leven werd nu wel heel kleurloos, en eenzaam, drie vrouwen, beroofd van wat hun 't liefst was, ieder torsend het eigen groot verdriet, dat soms als een te zware last op hen drukte en in moedeloosheid, en troosteloosheid vragen deed, waarvoor zij eigenlijk nog leefden, waarom God nu hen ook maar niet wegnam, nu ze niets meer van de toekomst verwachtten.

't Leek hen alles zoo doelloos, zoo uitzichtsloos. Ze hadden steeds, zooals al die andere vrouwen, hartstochtelijk naar den vrede verlangd, in ieder geval kwam vader dan weer terug, en er zou weer zon en vreugde zijn. 't Normale vooroorlogsche leven, zonder al die zorgen over voedsel en kleeren, zou terugkeeren, en 't leven zou, ondanks het groote verdriet, dat zou blijven drukken, weer waard zijn geleefd te worden. Maar wat hadden ze nu van een vrede te wachten. Voor hen keerde niemand terug. 't Zou voor hen slechts beter eten beteekenen en rust.

Vaders portefeuille en eereteekenen kwamen, maar alle berichten over Karl bleven uit.

En de eene dag volgde den anderen op, in grauwe eentonigheid; grooter levensmiddelennood, slechter surrogaten, met ziekten en epidemieën als gevolg, wat ook velen vrouwen en kinderen het leven kostte, en de gespaarden nog zorgeloozer vroolijk deed zijn, en dansen op den vulcaan. Waarom zich nog te beheerschen? Te rekenen met fatsoen en zedenormen? Wie weet, morgen sterven wij allen.

En tusschen dien rouw en sombere doodsdreiging eenerzijds en wilde losbandigheid anderzijds gingen de meisjes Diehl, zwijgend en eenzaam.

Even vlamde bij Hertha dè hoop nog weer op, toen in

Maart 1918 tusschen Rusland en Duitschland de vrede van Brest-Litovsk gesloten werd.

De strijd aan het oostelijk front, tegen Rusland, was nu beëindigd. Misschien zou Karl nu nog terugkomen.

Het kon best, maakte ze zichzelf wijs, dat hij wel geschreven had, maar dat zijn brieven door de censuur onderschept waren, die strenger was dan ooit, naarmate de stemming der menschen slechter en moedeloozer werd.

Karl had toch altijd zulke sombere brieven geschreven, en de censuur hield nu alles achter, wat in 't vaderland de ontevredenheid zou kunnen aanwakkeren!

Maar de maanden gingen even eentonig voorbij, zonder dat er blijde tijding voor haar kwam, en zonder dat Karl zelf verscheen.

Tot eindelijk in November de wapenstilstand kwam, de vrede, waarnaar men zoo lang gehunkerd had. Maar hoe was het een bespotting van dat mooie, hoopvolle woord; hoe anders kwam ze, dan men verwacht had.

Dat Duitschland niet als overwinnaar terug zou keeren, dat had men de laatste jaren vaak genoeg gevreesd, maar men had gedacht, dat nu weer rust en orde komen zou, dat er een einde zou komen aan den nood.

En in plaats daarvan bracht het slechts nieuwe, veel grootere onrust en gevaar, een burgeroorlog; nu vielen er slachtoffers door de handen van landgenooten.

De keizer was gevlucht, de revolutionnairen werden de baas. Als ordelooze, havelooze, verbitterde benden kwamen de soldaten terug, die als pauwen, kaarsrecht in 't gelid, met Pruisisch straffen pas onder muziek en bloemen vertrokken waren.

Soldaten en matrozen deelden de lakens uit, wreekten zich op de officieren, die hen vier jaar gecommandeerd hadden, 's avonds rikketikten de mitrailleurs in de straten, huizen der rijken en winkels werden geplunderd, buitenlandsche koloniale troepen bezetten het Rijnland, knevelden de bevolking, schonden vrouwen en meisjes met bruut, dierlijk geweld. 'n Chaos als nooit tevoren, en dàt heette vrede!

Op een avond dat Hertha zich even buiten gewaagd had, zag ze hoe een hoog stafofficier, een vriend van vader, door 't grauw beleedigd en gehoond werd, ingesloten door een troep scheldende en spuwende wijven en mannen.

„Wat gelukkig dat vader dit niet mee heeft hoeven te maken!" dacht ze, terwijl haar weer te binnen schoot hoe ze, den dag dat vader en Fritz vertrokken uit de stad die in feestroes lag, als opgewonden jong meisje van hun vorstelijken terugkeer gedroomd had, de helden die door de dankbare bevolking gehuldigd werden, die door de straten rijden zouden, beladen met krijgstrofeeën, omstuwd door een jubelende menschenmassa.

Zóó was haar droom geweest.

En zóó was nu de werkelijkheid.

En daartusschen lagen nog maar vier jaar. Het leken er wel tien.

Hoe jong en zorgeloos was ze toen geweest; ze voelde zich moe plotseling en héél oud.

Behalve de onrust voor drie vrouwen alleen, in 't groote huis, de onveiligheid, juist omdat vader bij den staf geweest was, kostte de revolutie hun ook het weduwenpensioen, dat na vaders dood uitgekeerd was. 't Vaderland verzette zijn bakens.

„En voor dàt vaderland hebben wij onze offers gebracht!" hoonde 't in Fanny.

Vader was vrij bemiddeld geweest, had wat geld in een boerderij en een brouwerij in Pommeren gestoken, waarvan de rente voldoende was om van te leven met zijn drietjes, zoodat er wel geen sprake was van nood, maar 't beteekende toch een belangrijke inkomstenvermindering, waardoor ze gedwongen waren te bezuinigen.

Er kon nu, in dezen chaos, nog niet aan verhuizen gedacht worden, maar dat zou er toch van moeten komen, zoodra het iets rustiger geworden was; ze moesten kleiner gaan wonen, zoodat ze het zonder personeel afkonden. Fanny, wier vele vereenigingswerk door de revolutie en den wapenstilstand stilzwijgend opgehouden was, zou dan

met moeder samen alles kunnen doen, en Hertha had tenminste haar school nog, al was er nu al maanden vacantie, tengevolge van de onregelmatigheden.

Moeder droeg haar verdriet met een bewonderenswaardigen moed.

De meisjes wisten te goed, wat zij in vader verloren had, en hoe gelukkig hun huwelijksleven geweest was.

Want juist het voorbeeld van vader en moeder, had Fanny zoo hoopvol haar eigen huwelijk tegemoet doen zien, en het begeerenswaard gemaakt.

Maar nooit klaagde moeder, of liet ze zich gaan in haar verdriet, haar geloofsleven en Godsvertrouwen bleven ongeschokt, en dat hielp de meisjes, om hun eigen smart beter te kunnen dragen, en wanneer soms de opstandigheid en de bitterheid weer bovenkwamen, schaamden zij zich daarover terstond daarna, als ze dachten aan wat moeder verloren had, meer dan zij, en zagen, hoe zij desondanks de kracht had, God nog dag aan dag te danken, voor Zijn zegeningen, die ze overal nog in zag.

HOOFDSTUK XVIII.

Moeder!

't Was hun eigenlijk plotseling tegelijk opgevallen, dat moeder zoo heel erg verouderd was de laatste anderhalf, twee jaren. Ze was niet alleen naar 't uiterlijk eigenlijk in korten tijd tot een oude vrouw geworden, met grijze haren, en een bleek, verspitst gezichtje, maar 't was soms ook net, of ze niet helder meer was van gedachtengang.

Ze vroeg dan iets, wat ze een kwartier geleden ook al gevraagd had, of bleek iets, dat nog geen uur geleden uitvoerig besproken was, geheel vergeten te zijn.

Ze waren nu kleiner gaan wonen, moeder en Fanny deden nu met hulp van een werkster de huishouding samen af.

't Koken was voor moeders rekening, en 't gebeurde nu zoo vaak dat of het zout vergeten of tweemaal toegevoegd

was, omdat ze niet meer wist of ze 't er al ingedaan had.

En moeder, die anders nooit rust gehad had, maar steeds wat onderhanden moest hebben 's avonds, gewoonweg niet stilzitten kòn, zonder een werkje, kon nu, afwezig voor zich starend, stilletjes in haar stoeltje kruipen, en tijdenlang nergens op reageeren, net alsof ze de meisjes vergeten was. Ze liet dan stil toe, dat Fanny en Hertha samen vaat waschten en 't tafelgerei opborgen, thee zetten; allemaal zoo niets voor moeder, die altijd beweeglijk 't huis doorgegaan was, met haar korte, kwieke dribbelpasjes, steeds erop bedacht werk uit handen te nemen met een „kind, laat mij nou maar", en die in ieder geval nooit hebben wou, dat Hertha, na haar drukke schoolwerk, meehielp met kleine huiselijke karweitjes.

Als moeder zóó een heelen tijd stil voor zich uit had zitten staren, alles om haar heen vergetend, kon Fanny ongerust vragen: „Moeder, is er wat, scheelt u wat? U zit zoo stilletjes te kijken. Bent u moe?"

Dan schrok ze op: „Wat? O, nee kind, nee niks, ik mankeer niets hoor. Ik zat zoo maar eens eventjes te denken!"

Dan schaamde ze zichzelf, stond haastig op, eensklaps vol beweging, doelloos allerlei dingetjes onnoodig verzettend, met zelfverwijt, dat ze weer alles aan de kinderen overgelaten had, en den schijn geven willend, dat ze héél goed was.

Maar Fanny en Hertha keken elkaar eens bezorgd en ongerust aan.

Moeder was de oude niet meer, het ging niet goed met moeder.

En 't was veel erger dan haar dochters vermoedden.

Met taaie wilskracht zette ze door, iederen morgen opnieuw, zich dwingend tot opstaan, hoewel 't haar moeilijk viel.

Ze wilde zich goedhouden, niet klagen, niet laten merken aan de kinderen, hoe doodelijk moe zij was, hoe iedere beweging haar eigenlijk te veel was.

De meisjes zouden zich anders maar ongerust maken.

Maar op een morgen, dat ze probeerde op te staan, tolde ze tegen 't ledikant, en kon ze slechts met moeite weer op bed komen.

Alles draaide om haar heen, en alle leden deden haar pijn. De dokter werd direct gehaald, onderzocht haar heelemaal, en probeerde haar met een luchtig grapje op te monteren.

„Dat zal best meevallen hoor! Een beetje moe. Een beetje te hard geloopen, mevrouwtje. Als ik zulke flinke, sterke dochters had, dan wist ik het wel hoor! Een paar weekjes rust, en dan bent u weer de oude hoor!"

Maar buiten haar kamer, verdween zijn luchtige vroolijkheid.

Bezorgd keek hij de meisjes aan, die wachtten op zijn nadere verklaring.

„Kinderen, 't is heel erg met je moeder, hoor! Door en door verslapt, alle deelen zijn eigenlijk aangedaan en overspannen. De ondervoeding van de laatste jaren, en dan de zorg en al 't verdriet..... tja, ik heb heel wat patiënten zoo. Maar uw moeder heeft véél te lang doorgeloopen. Alle reserves zijn verbruikt. Ik wil u niet onnoodig ongerust maken, maar ik ben erg bang, dat er gauw een algeheele inzinking komen zal, en of ze die doorstaan zal, tja..... ik hoop het, maar..... ik vrees!"

„Maar dokter!" schrok Fanny, „zoo ineens, moeder was toch heel goed altijd!"

„Ja, ja, oogenschijnlijk. Een stille wilskrachtige natuur, die niet klaagt, maar in stilte draagt en torst..... Ze heeft zich overtild, om 't zoo eens uit te drukken. Alles tezamen genomen is te veel voor haar geweest, en 't ergste is dat ze dat niet bijtijds ingezien heeft, maar de tanden op elkaar, doorgezet, in plaats van 't te zeggen."

Moe lag heel stilletjes voor zich uit te staren, toen Fanny, nadat ze den dokter uitgelaten had, kwam kijken, met iets van ontspanning over haar trekken, alsof ze blij was het nu eindelijk maar opgegeven te hebben, en de rust, als een weldaad in te drinken.

De uitdrukking van moeders gelaat, zoo verhelderd, en zooveel rustiger dan de vorige maanden, stelde haar bijna gerust na de alarmeerende woorden van dokter.

„Zoo moedertje. Hertha is naar school, nu blijft u eens fijn een paar dagen in bed, en laat u alles aan mij over. U zult eens zien hoe goed ik me er door sla! U hoeft heusch niet bezorgd te zijn, dat ik 't niet afkan, en anders neem ik de werkster wel een dag extra. U zult eens zien hoe 'n wonder de rust u doet! Voelt u zich al niet véél beter, nu u ligt?"

„Kindje, ik wil je niet ongerust maken, maar de dokter heeft het niet goed ingezien, òf hij heeft me maar wat willen opmonteren. Want ik voel, dat het wèl erg met me is. Dat ik niet meer beter word."

„Foei, moeder, kom, kom, wat haalt u zich nu in 't hoofd!" probeerde Fanny luchtig te schertsen. Maar 't ging haar moeilijk af, want onbewust bevestigde moeders gevoel van haar toestand, de woorden van dokter.

En 't duurde niet lang of de meisjes móesten, hoe graag ze ook het tegendeel geloofd hadden, bemerken, dat moeder zienderoogen achteruitging.

't Was of ze, nu ze eenmaal lag, allen weerstand kwijt was, en ook het laatste restje kracht inboette.

Eten deed ze bijna niet meer. En zelfs 't praten scheen haar te vermoeien. Ze lag maar stil naar 't plafond te staren, uren achtereen, onbeweeglijk.

En op een avond zei ze het haar kinderen, die om haar bed zaten: „Ik ben zóó ontzettend moe..... ik verlang zoo naar het einde.....; dat God mij nu ook maar oproept..... 't is hard voor jullie,..... egoïstisch van me, maar ik voel dat ik toch niet de kracht meer zou hebben, wat voor jullie te zijn..... ik verlang naar vader..... hij wacht op me....."

Fanny en Hertha vonden geen woorden, ze snikten, gedempt, 't hoofd op 't kussen, naast moeder, haar handen omklemd.

Hertha kon het niet uithouden: „Moedertje, toe, laat ons nog niet alleen. Dan hebben wij niemand meer..... dan

zijn we alles kwijt. Moeder, probeer beter te worden."

Moeilijk bracht moeder haar beenige, vermagerde hand omhoog, naar 't hoofd van haar wild snikkende jongste dochter; haar vingers streelden weer door de zwarte krullen; en ze dacht aan al 't verdriet dat God de laatste jaren over deze jonge hoofden gebracht had; ze legde haar andere hand op Fanny's hoofd, de moedigste en sterkste van de twee, die misschien wel 't grootste leed van hen allen te dragen gekregen had; en zij zocht God, in een stil gebed, voor deze twee kinderen. „Heere, geef hun sterkte en kracht, bewaar hen voor verbittering en verwijdering van U, maar laat Uw beproevingen hen dichter bij U brengen, doe hen steeds meer zich aan U vastklemmen, en leidt gij hen bij Uw hand, dat zij steeds meer hun vertrouwen alleen op U stellen, en 't enkel van U leeren verwachten."

Haar handen verslapten, ze slaakte een lange, diepe zucht, waarvan haar dochters opschrikten. Zacht en rustig, biddend voor hen, was moeder heengegaan.....

HOOFDSTUK XIX.

Moeilijke berusting.

Fanny, hoewel diep bedroefd en geschokt door moeders plotselinge sterven, was uiterlijk vrij kalm. Zij had na den dood van Fritz, die haar zoo aangegrepen en uit haar evenwicht geworpen had, den strijd al een keer gestreden tegen de wilde opstandigheid en vertwijfeling, en na veel twijfel en tegenstreven achter die wreede werkelijkheid toch nog Gods liefde en wijsheid leeren zien.

Hertha, met haar oppervlakkige natuur, die de dingen van den buitenkant bekeek, en niet diep doordrong, of zich vermoeide met den achtergrond daarvan, barstte ook nu weer in hartstochtelijke buien van droefheid en bittere opstandigheid uit.

„Is dat nu rechtvaardig? Waaraan hebben wij dit alles toch verdiend? God zoékt ons, àlles, alles heeft Hij ons ontnomen, één voor één: onzen vader, onze verloofden en

nu moeder. Nu is er niets meer, staan we alleen. Zijn wij dan zooveel slechter dan anderen? Waarom wij, telkens weer wij, die gestraft worden en gekweld. Ik geloof niet meer aan een liefdevol God, een hemelschen Vader. Hoe kan een vader zijn kinderen zooiets aan doen? Hen zoo redeloos kwellen en plagen?"

Fanny kon dien gemoedstoestand zoo goed begrijpen, ze herkende zoo heelemaal haar eigen gedachten en woorden, van die donkere dagen na Fritz' dood. En ze wist hoe moeilijk het is, te troosten, juist dan, als alles afstuit op het overheerschende gevoel van onrechtvaardigheid en willekeur.

Ook de oude dominee, die nu al zoo vaak getuige geweest was van groot verdriet in dit huis, kon weinig met Hertha aanvangen.

„Meisjelief, je zegt: „God zoekt mij, zoekt ons!" En zoo is het, maar anders dan je denkt en bedoelt. Jij voelt het zoo, alsof Hij je wreed achtervolgt met Zijn slagen. Maar 't is juist Zijn liefde die je zoekt. Wat moet God jullie liefhebben, om je zoo vaak tegen te komen! Om Zich zoo'n moeite te getroosten, jullie te louteren door druk, zooals het goud door 't vuur gelouterd wordt. En je mag ook niet alles bezien vanuit je eigen gezichtspunt. Denk ook eens aan je moeder, die zoo moe was, van de moeite en zorgen der laatste jaren, die verlangde naar het einde, dat voor haar het begin is van de volle zaligheid. Denk er eens aan, hoe gelukkig zij nu is!"

Maar zijn woorden stuitten af, op haar gevoel van verongelijktheid. Ze was zoo vol van haar eigen, bittere gedachten, dat er geen plaats was voor die van dominee, die ze eigenlijk niet eens goed tot haar door liet dringen.

Het was een kleine, verdrietige groep, die de lijkkoets volgde. Een paar verre bloedverwanten, dominee, en de twee meisjes, die te vol waren van eigen verdriet en gedachten, om iets in zich op te nemen, van wat er gesproken werd op 't graf.

Het was een warme, zonnige Meidag, en 't kerkhof stond

in volle fleur van groen en bloemen, maar de meisjes huiverden en hadden 't koud, onder hun zwarte japonnen.

Kilte leek hun tegen te komen, toen ze, eindelijk weer alleen, als kleine, schuwe vogels, dicht bij elkaar in de groote, stille kamer zaten, waar 't zoo leeg en vreemd was zonder moeder.

Fanny was kalm en sterk nu, ze voelde, juist door de onbeheerschte droefheid en huilbuien van Hertha, haar verantwoordelijkheid tegenover het jongere, onevenwichtige zusje, en dat deed haar het eigen verdriet voorbijzien, om de ander te helpen en te troosten.

Maar zij miste moeder nog meer dan Hertha, die haar school ten minste nog had; die vond, als ze 's middags thuiskwam, de thee klaar, en Fanny aanwezig, belangstellend haar verhalen aanhoorend. Doch zij was den heelen dag alleen in huis, zonder aanspraak, zonder iemand om zich heen, alleen in de kamers, die alle nog van moeder spraken, die hier met haar zoo lang rondgegaan was. Alleen met haar herinneringen.

Hertha's levenslustige natuur had het al weer vrij gauw van haar uitbundig verdriet gewonnen; ze fleurde weer op. Nu de rust weergekeerd was in de stad, en de voedselvoorziening weer normaal was, kreeg ze haar oude, frissche kleur weer terug, de dansende, levenslustige lichtjes in de oogen.

Bij Fanny zat het dieper; zij kon zich soms verbazen om een vroolijken schaterlach van Hertha, over 't smakelijke verhaal van een leuk voorvalletje, ...nog geen half jaar na moeders sterven.

Terwijl zij zelf nog zoo vaak 's middags, als 't werk maar al te vroeg gedaan was, — ze had eigenlijk veel te weinig te doen, vond ze — vol heimwee in haar gedachten terugging naar het verleden; dan kon ze stilletjes uithuilen, ineengedoken in de groote fauteuil, om haar eenzaamheid, en 't verlangen naar moeders zachte, montere stem, die haar zoo vaak bemoedigd en opgevroolijkt had, en haar afgeleid van 't verdriet over Fritz, dat steeds weer dreigde

boven te komen, en wat ze slechts met inspanning van al haar wilskracht weerhield.

Hertha had er geen vermoeden van, dat diezelfde zachte, geduldige Fanny, die haar steeds opgewekt wachtte, en 't gezellig probeerde te maken, na haar schooldag, zoo vaak radeloos van verdriet naar haar kamer sloop 's middags, om daar in haar kast haar handen liefkoozend te laten gaan over de met roode lintjes gebundelde pakjes van haar uitzet, met dat monogram B D.....

Hoe die zelfde Fanny, die zoo overgegeven en geloovig haar verdriet scheen te dragen, in de eenzaamheid van haar kamer worstelen moest tegen haar telkens weer opduiken-willende opstandigheid, hoe vertwijfeld ze vaak bidden moest om kracht, om stil te kunnen zijn.

Het mooie herfstweer lokte haar vaak tot een wandeling door het park, die ze zoo wist af te meten, dat ze op tijd bij Hertha's school was, om samen terug te kunnen wandelen. 't Late Septemberzonnetje deed zijn best de wolken de baas te blijven, en zette de haag van bloeiende herfstseringen in een felrooden gloed — alsof deze, voor hun verwelken, nog eens met hun schoonsten tooi pronken wilden.

„Wat zijn die herfstseringen nog mooi!" zei Hertha, „maar ze duren niet lang meer. Morgen zijn ze weg!"

„Herfstseringen", Fanny sprak onwillekeurig haar gedachten uit, „herfstseringen, bijna verwelkt! Zoo gaat het ook ons. Ik voel me zoo vreeselijk oud al, dertig al....."

Hertha werd plotseling stil; heel den weg naar huis zei ze niets meer, maar 's avonds in de kiesche bescherming van de schemering barstte ze los, in één van haar grillige, onberekenbare buien.

„Je zei dat vanmiddag in 't park van die herfstseringen, die uitgebloeide bloemen. Heb jij dat ook niet soms, dat je alles even triest en hopeloos lijkt, bij 't langzaam, maar zeker ouder worden? Ik ben nu zeven en twintig, jij dertig. Onze jeugd is al voorbij, we gaan onze eerste frischheid verliezen. Dan worden we oude juffrouwen. Altijd met ons beidjes alleen..... Wat hebben wij aan onze jeugd gehad,

aan onzen bloei? 't Had zoo anders kunnen zijn, als niet die afschuwelijke oorlog..... Waarom dat alles. Ik zag vanmiddag een vrouw achter een kinderwagen, toch zeker een paar jaar jonger dan wij, met een schat van een kindje. Wij hadden ook kinderen kunnen hebben nu, hadden gelukkig getrouwd kunnen zijn. Wij zijn toch ook gezond en sterk, normale vrouwen. Wij zouden gelukkig geweest zijn met onze mannen. Goede moeders geweest zijn. Waarom is ons dat alles onthouden? En wat moet er van ons worden, moeten we dan langzaam ouder worden, als nonnen? Ik haat soms de gedachte, dat ik m'n leven lang voor de klas zal staan. Steeds weer dezelfde onnoozele kinderen, de eentonige leerstof, zoo'n oude, zure onderwijzeres worden, met een snor en baardhaartjes..... Ik kan maar niet inzien, waarom ons dit alles treffen moest. Fan, 't leven wordt zoo doelloos, zoo hopeloos triest. We zijn toch niet in de wereld om rustigjes tot je ouden dag voort te vegeteeren, en je natuurlijke bestemming te ontgaan. Waarom hebben we dan ons gezonde, sterke lichaam, we zijn toch niet leelijk, we hebben toch liefde over, hunkeren er toch naar, die te mogen geven?"

Fanny had haar aangehoord, zonder haar in de rede te vallen, er was een pijnlijke trek gekomen in haar gelaat, kleine rimpeltjes om haar ooghoeken.

Ze wilde Hertha niet bekennen, hoevele middagen zij hetzelfde gevoeld had, als ze daar triest en verlaten, alleen in 't stille huis, voor haar uitzet stond, die nooit aan zijn doel beantwoorden zou.

„Ja maar, Hertha, wat wou je dan? Je bent nog frisch en knap genoeg, je hoeft niet over te schieten als je wilt. Maar wou je 't dan met een ander wagen? Heel het verleden, je herinnering aan Karl overboord gooien, en een ander de liefde geven, die....."

„Nee, dat niet natuurlijk, met een ander zou 't niet meer gaan, ik zou steeds met mijn gedachten nog bij Karl zijn. Maar waarom moest Karl toch weggenomen worden? Waarom hij? En waarom Fritz? Wij hielden toch van onze

jongens. Onze liefde was toch zuiver. Wij zouden toch gelukkig geweest zijn. En zoovele anderen, die geen meisje hadden, of als ze er een hadden, zelf niet wisten wat dat beteekende, en de volle waarde ervan niet kenden, die zijn teruggekomen, verminkt misschien, maar ze zijn er toch weer. En hun meisjes zijn misschien niet eens blij. Waarom nu juist Fritz en Karl?"

Voor 't eerst voelde Fanny haar moeizaam verkregen zekerheid, dat God dit alles om haar bestwil beschikt had, wankelen, kwam weer de oude twijfel boven, aan de rechtvaardigheid van dit alles, en aan de liefde van God.

Zij zweeg, had geen moed en geen zekerheid om Hertha te antwoorden, haar woorden te weerleggen..... En ook in haar, kwam weer dat moeilijke woordje „Waarom" haar bestoken.

Hertha was opstandiger en bitterder dan ooit.

„Er is tenminste één troost", besloot ze. „Wij hebben nu toch wel alles moeten missen, wat we te missen hadden. Meer kan God ons nu toch wel niet afnemen."

Fanny stond op, draaide 't licht aan.

De laatste woorden van Hertha hadden haar wakker geschud. Zóó mocht het niet.

Haar oogen zeiden het Hertha.

Het onbarmhartige, felle licht, na den langen schemer, had ook haar tot de werkelijkheid teruggeroepen.

„Stil maar Fan, ik weet wel dat ik zoo niet spreken mag, maar 't is ook zoo moeilijk, en donker alles."

En zacht, verlossend, rolden tranen over haar verhitte wangen.

HOOFDSTUK XX.

Inflatie!

Hertha kwam opgewonden uit school thuis.

„O Fan, ik heb toch zooiets akeligs gezien, vanmiddag toen ik naar school ging, en 't wil me maar niet uit de gedachten. Er was een oploopje bij de St. Pauli markt.

Daar stond een man, die door de politie net weggebracht werd toen ik er aankwam. Hij kwam langs me heen. Een jonge kerel nog, hij kan niet ouder geweest zijn dan ik, maar met een vreeselijk oud, ingevallen gezicht; net een doodshoofd, en allemaal groene vlekken op zijn wangen. Ik vroeg aan een vrouw wat er aan de hand was, en moet je hooren: Uit zijn verward verhaal was gebleken dat het een soldaat van 't oostelijk front was, door een gasvergiftiging heeft hij zijn geheugen verloren. Hij heeft al dien tijd, zoolang als 't vrede is, gezworven, zonder te weten hoe hij heet, en waar hij thuis hoort. Hij weet alleen dat hij een vrouw heeft. En nou zwerft hij overal, 't heele land door, in de hoop dat hij zijn woonplaats herkent, dat 't geheugen terugkomt....."

„Waarom nam de politie hem dan mee?"

„Nee, niet omdat hij kwaad gedaan had, maar om hem buiten de stad te brengen, er begonnen relletjes te komen, om hem heen. Een paar vrouwen schreeuwden en scholden op den oorlog, en riepen dat ze de generaals en die étappezwijnen de hersens uit moesten snijden, dat die ook hun liefjes niet meer terug konden vinden, en zoo. 't Begon nogal rumoerig te worden, nou, en toen hebben de agenten hem weggebracht. Hij liep zoo zielig mee, zoo wezenloos, en zulke doode, weggezonken oogen. Ik kon wel huilen toen ik hem zag."

Ze zuchtte.

„Zeg Fan, zeg jij nou eens, of dat niet kan. Daarom wil die man me maar niet uit mijn gedachten. Ik moest er al maar aan denken, dat misschien Karl ook nog leven kan. Maar dat hij ook zijn geheugen kwijt is, na een gasaanval, en nu hulpeloos ronddwaalt..... Ik wou maar dat ik dien man niet gezien had. Ik moet er al maar aan denken. O Fan, stel je voor dat Karl....."

„Ja maar luister nou es, gebruik nou toch je gezond verstand. Karl heeft ten slotte toch officieel op de vermistenlijsten gestaan, en dat staat toch vrijwel gelijk met gesneuveld. Want krijgsgevangenen zijn bekend, over en

weer. En je moet rekenen, hij was toch officier, daar wordt meer notitie van genomen; toe, zet je dat toch uit het hoofd!"

Dergelijke stemmingen duurden trouwens nooit lang bij Hertha.

Soms deed ze Fanny denken, dat ze steeds nog diep treurde over Karl, soms ook leek hij heelemaal uit haar gedachten, vergeten.

En er kwamen andere zorgen, meer urgent, en al hun aandacht vragend.

Alles was onrustbarend duur geworden den laatsten tijd, doordat de Mark zijn waarde begon te verliezen.

Door de ondraaglijke oorlogsschuldenregeling was de financieele toestand in 't land hopeloos in de war geraakt.

Eerst gingen de prijzen met sprongetjes omhoog, maar geleidelijk ging 't steeds sneller.

Ze hadden tot nu toe financieel onbezorgd kunnen leven, van Hertha's kleine salaris en de rente der hypotheken, maar terwijl dat inkomen onveranderd bleef, een vast bedrag, werd hetgeen ze er voor koopen konden steeds geringer.

De broodprijs was van 15 pfennig in Maart 1923 al tot 400 Mark gestegen, en in Juli tot 4000!

Wanneer Hertha's salaris niet heel langzaam steeds een maand te laat, mèt de prijsstijgingen omhoog gegaan was, zou hun gezamenlijke inkomen niet eens meer toereikend geweest zijn voor brood alleen.

En 't was nog maar een begin. 't Werd nu zorgelijk, en eischte alle overleg voor Fanny, om, slechts bekrompen, rond te kunnen komen.

Was eerst de rente hoofdmiddel van bestaan geweest, nu telde het niet eens meer mee, had het vrij hooge bedrag de waarde van een bedelaarsfooi.

De nood werd overal weer groot, en er groeide een paniekstemming, de prijzen van vandaag, werden morgen vertienvoudigd. Men ging weer hamsteren als in den oorlog. Sloeg, als men 't eenigszins betalen kon, zooveel mogelijk

in. Aardappels, die vandaag nog drieduizend Mark per pond kostten, zouden morgen misschien voor twee millioen Mark verkocht worden! Men werkte met getallen om van te duizelen.

En kleine renteniertjes, die van de rente van een klein, met hard werken bijeengegaard kapitaaltje gedacht hadden rustig te kunnen leven, zagen zich in enkele maanden tot den bedelstaf gebracht.

Fanny en Hertha hadden den toestand eerst niet zoo ernstig opgevat. Nu ja, misschien hadden ze een moeilijk jaar, dat 't worstelen zou geven om 't hoofd boven water te houden, maar nòg waren ze jong en sterk, dat hielden ze wel uit, en die devaluatie kon niet zoo door blijven gaan, daar moest toch eens een eind aan komen, en dan werd alles weer gewoon, want hun kapitaal, de hypotheken stonden vast; daar ging niets van af.

Maar ze werden spoedig vreeselijk ontnuchterd.

Het bierbrouwersbaasje had rustig zijn tijd afgewacht. Toen hij meende dat de Mark nu toch wel niet lager kon, kwam hij met een deemoedige, uitgestreken trek, over zijn bolronde gezicht, zijn hypotheek opzeggen, en de veertigduizend Mark uitbetalen, die niet meer dan de waarde van twee glazen bier vertegenwoordigden.

En tien dagen later kwam het Pommersche boertje, schuchter en bedeesd, zelf verlegen met z'n uitgeslapen berekening, vertellen, dat hij 't nu wel zonder hypotheek kon redden. „Hij had nogal gelukkig geboerd!!", zoodat hij dan maar de zestig duizend Mark terug wou komen brengen. Stom, sprakeloos, keken de meisjes elkaar aan, verwaardigden den man met geen woord.

Direct nadat de brouwer bij hen geweest was, had Fanny Rechtsanwalt Greiszner, een oud-huisvriend opgezocht, om hem raad te vragen.

Maar er was wettelijk niets tegen de handeling van den hypotheekhouder in te brengen, hoe onverdedigbaar het moreel ook mocht zijn.

Er werd in de acten alleen gerept over veertigduizend

Mark, en er was geen enkele clausule, die over goud- of papiermark sprak.

Trouwens, hoe had overste Diehl ook kunnen denken indertijd, dat deze toestand intreden zou; wie had dat kunnen voorspellen?

Hoezeer het hem ook speet voor die meisjes, er was niets tegen te doen.

Ze konden dan nu ook niet anders dan 't geld van het boertje accepteeren.

Ze konden er anderhalf wittebrood voor koopen!

Twee glazen bier en anderhalf wittebrood, voor het aanzienlijke kapitaal van vader, waarmee hij gedacht had vrouw en kinderen een onbezorgde toekomst te kunnen verzekeren.

Daar stonden ze, hulpeloos en machteloos, aangewezen met zijn beidjes op het salaris van Hertha, dat voor haar alleen nog onvoldoende was.

Want de salarisverhoogingen konden elkaar niet zoo snel opvolgen, als de dalingen van den Mark.

En nu was ook, wanneer het einde van de inflatie gekomen zou zijn, hun kapitaal weg, en daarmee ook zijn rente.....

Dus zelfs een spoedig herstel van den ouden toestand kon hen niet meer helpen.....

Nooit hadden ze zich zoo klein en onmachtig, zoo eenzaam gevoeld als nu.

En toch zeiden ze 't bijna tegelijk, toen daar de waardelooze duizenden voor hen nog op tafel lagen, onaangeroerd: „Wat gelukkig dat moeder dit tenminste niet meer mee heeft hoeven maken; dat God haar deze zorgen bespaard heeft."

En voor 't eerst, door dezen nieuwen, onverwachten slag, werd het ook Hertha even duidelijk, hoe Gods liefde toch ook kan blijken uit de slagen die Hij toebrengt; hoe het ook Zijn liefde was, die hun hun moeder ontnam!

HOOFDSTUK XXI.

Plannen.

Ze waren dien avond te ontdaan, en onder den indruk van den nieuwen stand van zaken, om maatregelen te treffen.

Maar den volgenden dag liet het Fanny geen moment los, zon zij op mogelijkheden, die uitkomst konden brengen.

Toen Hertha uit school terugkwam, had ze haar plannetje klaar.

Ze was er niet enthousiast over, maar 't leek haar de eenige uitweg.

„Heb jij iets bedacht?" vroeg ze aan Hertha.

„O kind, 't is me geen moment uit de gedachten geweest vandaag, de jongens haalden allerlei kattekwaad uit, omdat ik er niet bij was, maar ik zie geen mogelijkheid."

„Ik heb een voorstel. Prachtig vind ik het zelf niet, maar ik weet niets beters. Moet je hooren. Er gaan op 't oogenblik honderden meisjes naar Holland, als dienstbode. Die verdienen daar omgerekend in Marken, fabelachtig hooge loonen. 't Eten is er goed en er heerscht orde en rust. En de Hollandsche gulden staat vast....."

„Ja maar we kunnen toch niet als meid....."

„Wacht nou es even. Wij met onze relaties en opleiding kunnen misschien iets beters krijgen; als ze die dienstmeisjes nemen, zullen ze toch ook wel andere huishoudelijke krachten kunnen gebruiken. Ik weet wel, 't is geen mooie oplossing, maar dan zullen we tenminste ons brood kunnen verdienen; hier hebben we niets meer te wachten, ik tenminste niet. Het eenige nadeel is, dat jij natuurlijk je betrekking, die tenminste nog eenig houvast geeft, op moet zeggen, en 't riskeeren moet, dat het in Holland tegenvalt....."

„O, Fan, liever vandaag dan morgen. Ik ben die school zoo vreeselijk beu. Ik ben alles hier beu. Ik hunker naar iets anders, naar afleiding, naar een andere omgeving, vrij van al die verdrietige herinneringen hier, van al die somberheid en neerslachtigheid die je hier niet loslaten, die je

als een nachtmerrie achtervolgen, die je soms haast gek maken. O Fan, toe laten we 't probeeren, in vredesnaam. Als we maar bij elkaar kunnen blijven, samen in één betrekking, anders wordt het nog erger."

Ze had in één adem, driftig gesproken; onbeheerscht. Vol enthousiasme Fanny's plannetje aangrijpend, alleen al omdat het verandering brengen zou, vergeten.....

„Vader zou het nooit goedgevonden hebben....." kwam er dan aarzelend achteraan, „wij als officiersdochters....."

„Ja, maar wat helpen ons nu onze stand en afkomst..... 't belet ons niet, dat we honger zouden moeten lijden als we hier bleven. We kunnen niet anders. Ik geloof juist dat vader 't flink zou vinden, dat we ons niet schamen, de handen uit de mouw te steken, en aan te pakken."

Ze spraken er over met den Rechtsanwalt en vroegen ook dominee om raad..... de eenigen van al hun kennissen met wie ze nog regelmatig contact hadden.

En geen van beiden kon het hun eigenlijk ontraden, al vonden ze 't een droeve noodzakelijkheid, die anders zelfs niet ter sprake gekomen zou zijn.

Beiden beloofden hun hulp en medewerking om iets goeds te vinden, de Rechtsanwalt zou zeer nauwkeurige informaties inwinnen; „ik laat jullie niet gaan, voor ik weet, dat ik er mijn eigen dochter toestemming voor zou durven geven. Ik moet eerst zekerheid hebben, dat jullie niet bitter teleurgesteld zult worden."

Dominee correspondeerde met de „Deutsche Verein", in verschillende plaatsen in Holland, en met de diaconessen, die er in de belangrijkste daarvan waren, voor de geestelijke verzorging en hulp van de Duitsche meisjes.

Door hun bemiddeling werden advertenties geplaatst in enkele bladen, en na verloop van drie weken kwamen er een paar brieven, waarvan er één precies aanbood wat ze zich voorgesteld hadden.

Een groot pension in een dorpje Renkum, bij Arnhem, dat geheel met Duitsch personeel werkte, kon hen beiden gebruiken, om onder leiding van de directrice, toezicht te

houden op de Duitsche meisjes. Eén van hen zou belast worden met kantine en keuken, voor de administratie van de inkoopen en ontvangsten zorgen, en de ander zou 't toezicht krijgen op de linnenkamer, de eigen wasscherij en de verzorging der kamers.

Het loon mocht misschien voor Holland niet hoog geweest zijn, omgezet in Marken was het rijkelijk!

Het lokte hen allebei.

Hier was afwisselend, verantwoordelijk werk, dat al hun energie vragen zou.

Voor Hertha was 't administratieve deel 't meest geschikt, 't beheer van de kantine, en voor Fanny de meer huiselijke taak van linnenkamer en wasscherij.

De directrice schreef dat ze juist Duitsche jongedames zocht, van opvoeding en stand, die prestige zouden hebben bij de dienstboden. Er waren tot nu toe Hollandsche meisjes in die functie geweest, maar dat had niet geharmonieerd; misschien dat het met landgenooten onder elkaar beter ging.

De inlichtingen die hun vrienden vroegen, bij de „Deutsche Verein" in Arnhem en bij de predikanten, die daar in de Duitsche kerkdiensten voorgingen, vielen goed uit.

En vol moed, verlangend bijna naar het nieuwe werk, besloten Fanny en Hertha te accepteeren.

Volgende maand zouden ze gaan. Mijnheer Greiszner zou hun meubeltjes doen opslaan, en met verkoopen wachten, tot de Mark weer stabiel was; nu zou een verkooping dwaasheid geweest zijn, want nog steeds duikelde de Mark omlaag.

Voor den brief naar Holland, die hun aanvaarding van de aangeboden betrekking berichtte, was vijf milliard Mark port noodig geweest!

Met leedvermaak kon Hertha er aan denken, dat de brouwer en de boer, die meenden zoo slim geweest te zijn, toch nog te vroeg geweest waren met hun terugbetaling van de hypotheken!

't Was meer dan moeilijk, rond te komen, maar ze leden die ontberingen bijna opgewekt en luchtig, door de gedachte, dat 't maar een kwestie van een paar weken meer was.

Er viel nog heel veel te regelen en in orde te maken, die laatste paar weken voor hun vertrek, en dat ontnam hun de gelegenheid tot piekeren.

En als Fanny er toch soms een oogenblik aan dacht, en 't ook zei: dat het vertrek toch niet mee zou vallen, dat er iets weemoedigs in 't afscheid zou zijn van 't stadje, waar zooveel, zij 't dan ook verdrietige herinneringen aan verbonden waren, dan was 't Hertha, die daar luchtig soms, en soms bitter een eind aan maakte.

„Kind doe toch niet zoo somber. Ik zal geen traan laten bij 't vertrek uit het vaderland! Dat heeft ons al tranen genoeg gekost, dat lieve vaderland. 't Heeft ons a l l e s, letterlijk alles ontnomen, en wat heeft het er voor teruggegeven? Ik hoop nooit meer een voet in Duitschland terug te zetten!"

„En moeders graf dan?"

Ja, dat was eigenlijk 't eenige, dat hen nog aan deze stad bond.

Eén der laatste middagen gingen ze er samen heen, om er nog een vaasje rozen op den kleinen, bescheiden steen te zetten.

Hier kwam nog even al hun verdriet van de laatste jaren opnieuw weer boven; ze doorleefden alles weer, en konden hun tranen niet de baas blijven, hoezeer ze zich beiden ook voorgenomen hadden er tegen te vechten.

„En we weten niet eens, waar vader en de jongens liggen....." snikte Hertha.

Het viel hun moeilijk weg te gaan, van dat vredige plekje, dat eigenlijk de belichaming was van al hun verdriet.

Bij de kromming van het pad keerden ze zich nog eens om, hun blik op den steen; de zon speelde in 't glas van hun bloemenvaas; zacht wuivend in den wind, speelde de cypressenhaag zijn schaduwspelletje mee.....

Ze voelden het, dit was het laatste. Niet hun vertrek overmorgen. Maar hièrmee braken ze met het verleden, en van hier af begon de reis naar de nieuwe, onbekende toekomst.

De spoorkaartjes naar Holland verslonden hun laatste milliarden.

EINDE EERSTE DEEL.

TWEEDE DEEL.

HOLLAND.

HOOFDSTUK I.

Nieuwe omgeving.

Fanny stond voor den spiegel, in haar nieuwe kamertje, klein en hoog, maar frisch en met een prachtig uitzicht.

Na een lange, vermoeiende treinreis waren ze 's middags tegen vieren in Arnhem aangekomen, en vandaar verder gegaan met de electrische tram, die voor „Gelria", hun nieuwe tehuis, stopte.

De ontvangst door de directrice was zakelijk, maar niet onvriendelijk geweest.

Ze had hun 't pension laten zien, met zijn bijgebouwen en hun de bedoeling uiteengezet.

Nu begrepen ze ook hoe zij nog geplaatst waren heelemaal in 't naseizoen; 't pension bleek eigendom te zijn van een groote Amsterdamsche bank, en bestemd als vacantieoord voor haar employé's; de hoogeren mochten 't eerst veertien dagen kiezen, dan de gehuwden, die met hun vacantie nemen afhankelijk waren van de schoolgaande kinderen, dan de ongehuwden in voor- en naseizoen, tot eind October toe, en reeds in Maart aanvangend. Zoo was het vrijwel 't heele jaar door open. Van November tot en met Maart werd het grootste deel van het personeel ontslagen. Een klein gedeelte bleef voor de schoonmaak en allerlei werkzaamheden, die er den korten tijd dat er geen gasten waren, te doen bleven, en Fanny en Hertha behoorden tot het vaste personeel, die ook dan met het toezicht belast bleven.

Kort, zakelijk, maar duidelijk had de directrice hun dat

al rondleidend verteld, uitgelegd wat er precies van hen verwacht werd, en hoe hun verhouding tot de dienstmeisjes en de gasten zijn zou.

Het huis lag er prachtig, rustig en stil, midden tusschen de bosschen, met een grooten tuin, gazons, kweekerijen en tennisbanen.

De groote eikeboomen waren al in herfsttooi, en de beuken volgden. Een warme gloed van rood en bruin, met 't teere geel van de berken daar doorheen.

Vanuit haar kamer had ze 't uitzicht over die weelde van herfsttinten — alles ademde weldoende rust en vrede. Ze voelde dat het leven hier, ver van de stadsdrukte, haar goed zou doen. Dat ze hier haar rust hervinden zou. Het werk lokte haar. Niets leek haar begeerlijker dan na een drukken, prettig inspannenden dag, een stille avond met Hertha samen, en dan 's avonds vroeg, gauw inslapen van gezonde vermoeidheid. Geen slapelooze nachten, met afmattend wakker liggen en piekeren meer.

Ze had haar koffers uitgepakt, en de groote kist, die, eerder verzonden, hier al op haar had staan te wachten. Ze voelde zich verfrischt en opgeknapt van de lange, stoffige reis, nu ze zich gewasschen en verkleed had, en voor 't eerst sinds lang met een gevoel van tevredenheid en groote rust, boog ze zich uit 't raam, om nog eens dat rijke natuurschoon te genieten. Verder over 't park heen, over de bruine boomtoppen kon ze 't eigenlijke dorp Renkum zien liggen. Kleine, roodgedaakte huisjes, dicht op elkaar gegroept, en daar ver boven uit hooge fabrieksschoorsteenen, waaruit de rook, door een zachten wind meegevoerd, langzaam uitpluimend wegdreef.

Links was 't laag, vlak land, begrensd door een breede, kronkelende rivier.

Dat moest de Rijn zijn, bedacht ze. Die liep langs Arnhem, dat wist ze nog van de lagere school. Dus dat was dezelfde stroom als die door haar stad liep! Die kwam van haar stad vandaan. 't Zelfde water dat daar langs de Rheinpromenade geklotst had, stroomde hier voorbij!

Even deed die gedachte haar toch goed. Dat was iets bekends, iets vertrouwds, te midden van al het nieuwe en vreemde.

Aan den rechteroever begonnen hooge heuvelruggen, dicht begroeid; dat moesten dennen zijn, want blauwgroen, wazig omneveld door den langzaam invallenden avond, stak het loof donker af, tusschen de lichtere bruine tinten.....

Heel vaag drong 't geluid van de electrische tram van den straatkant tot haar door.

Af en toe klonk een gulle lach, van de gasten, uit voorgazon of kantine, maar verder was 't zoo stil, zoo ongekend stil, na de enerveerende, roezige stadsdrukte die zij gewend was.

En zij ademde begeerig de frissche avondlucht in.....

Hertha was ook klaar, kwam, na een korten roffel, de kamer in, druk en opgetogen.

Hertha, gauw in den put, en gauw enthousiast.

„O kind, Fanny, wat is 't hier heerlijk! Al is nou 't werk nog zoo vervelend, en al zijn de menschen nog zoo onuitstaanbaar, dan moet het hier nog verrukkelijk zijn, al was 't alleen maar om de avonden. En als menschen en werk meevallen, nou, dan is 't hier ideaal. Heb jij ook zoo'n machtig uitzicht? Heb je heel in de verte, achter de heuvels, dien mooien slanken kerktoren gezien? Wat zullen we hier kunnen wandelen, de bosschen in, de heide op. Jammer dat de avonden al zoo kort worden. Maar van den zomer! Ik voel me een ander mensch hier, geen angst dat je geld morgen niets meer waard is, eten genoeg en goed, geen uren in de rij staan voor levensmiddelen-winkels, geen relletjes en onrust, geen opstanden en schietpartijen, geen afschuwelijke oorlogsverminkten op straat, en bleeke ondervoede stumpers, maar gezonde, sterke boerenmenschen. Geen school meer, met muffe luchtjes van treiterende kinderen, o Fanny ik....."

Ze sloeg haar armen om Fanny's hals, die haar lachend afweerde:

„Toe, toe, bedaar es wat. Je bent hier in totaal al drie volle uren! Dus nog wel wat voorbarig om zulke afdoende conclusies te trekken; je hebt nog niet je werk leeren kennen, en de jonge dames waarover je den scepter zwaaien moet. Je bent nog niet aan de grillen van de gasten blootgesteld in de kantine, je hebt je nog niet de ondergeschikte gevoeld. Wacht nu minstens een maand, voor je je waagt aan beschouwingen."

„Och jij, kalme, bezadigde dame..... vind jij 't hier dan niet fijn?"

„Heerlijk, ik heb genoten van 't uitzicht, van de rust, maar verder weten we toch nog niets?"

Ze bleven beiden nog wat napraten, zittend in de vensterbank, maar geleidelijk werden de woorden die ze wisselden minder, en gaven zij zich zwijgend over aan 't indrukwekkende schouwspel dat zij vanuit hun hooge zitplaats te zien kregen.

Ver achter de bosschen en heuvels daalde langzaam de zon. Een bloedroode bol, die alles in fantastischen gloed zette, en de lichte, witte wolkekopjes goud omrandde, en langzaam uitloopen deed in zacht roode tot rose strepen over den helder blauwen ondergrond van den hemel.

't Was roerloos stil. Even klepte uit de verte een klokje, en heel vaag drong het zachte melancholieke geluid van een trekharmonica uit een arbeidershuisje tot hen door.

Toen Hertha naar haar eigen kamer gegaan was, kon Fanny nog niet besluiten direct naar bed te gaan. Ze bleef nog even in haar onderjurk rondloopen, allerlei dingetjes redderend op haar waschtafel en in de kleerkast.

Vooraan, op de bovenste schap, lagen de vertrouwde blanke bundeltjes met de roode lintjes. Haar uitzet, dien ze ongerept naar hier had meegebracht, en niet had willen aanbreken, hoewel ze verschillende nieuwe dingetjes hadden moeten koopen van hun laatste bijna ontoereikende geld, vóór hun vertrek.

Hertha had het niet begrepen, het dwaas en sentimenteel genoemd, om nieuw te koopen, terwijl daar een prachtige

voorraad ongebruikt bleef liggen. Maar ze had het niet kunnen aanroeren.

„Blij dat ik doorgezet heb!" dacht ze, terwijl haar blik voldaan gleed over de ongeschonden bundeltjes, waarvan ze geen afstand kon doen; den eenigen tastbaren band aan het hoopvolle verleden.

HOOFDSTUK II.

Aan den arbeid.

Hertha schrok den volgenden morgen wakker van het nijdig belgerinkel in de gang tusschen de personeelkamertjes. Ze keek verbaasd, slaperig om zich heen, verwonderd wakker te worden in een vreemde kamer, tot ze 't opeens weer begreep: O ja, Holland! Ik moet eruit, vandaag begint m'n nieuwe werk."

Vol werklust, in een opgewekte stemming, kleedde ze zich aan, en ging Fanny afhalen, die nog niet klaar was.

Beneden in de groote eetzaal voor 't personeel, vonden zij hun plaats aan 't hoofd van de lange tafel.

De meisjes, die den weekdienst hadden, sjouwden af en aan met brood en thee, en keken met de anderen, die al zaten, met openhartige nieuwsgierigheid het nieuwe tweetal, hun bazinnen, aan; begonnen een praatje, met de vrijmoedigheid van landgenooten in den vreemde.

En de bekende klanken van de moedertaal, deden Fanny en Hertha goed, en lokten hen tot vertrouwelijkheid, die hun van den kant der anderen ruimschoots gegeven werd.

Ze kwamen in een korten tijd veel te weten. Rap wist de een dit, de ander dat te vertellen.

De directrice was een kreng, liep je overal na en bemoeide zich zelfs met wat je 's avonds in je vrijen tijd deed.

De mannelijke gasten waren over 't algemeen smeerlappen en de vrouwen lastige bemoeials, menschen van niks, die, veertien dagen buiten, nu eens lekker bediend worden en commandeeren wilden.

Renkum zelf was een dooie plaats, daar viel niet veel

te beleven. Er was niet eens een behoorlijke bioscoop, en om te dansen moest je naar Wageningen of Arnhem.

De jongens die er waren, nou, niet veel zaaks; boeren en fabrieksarbeiders, en heelemaal niet royaal als je eens een avondje met hen uitging. En met den winterdag zat je heelemaal opgesloten in die negorij.

Naarmate de anderen meer vertrouwelijk werden in hun kameraadschappelijke raadgevingen en wenken, begrepen Fanny en Hertha beter, dat ze met 't gros van deze meisjes toch niet op vriendschappelijken voet konden omgaan, en dat gereserveerdheid gewenscht zou zijn. Op 't laatst antwoordden ze alleen maar éénlettergrepig meer, lieten de Hilda's en Gustl's maar praten.

Onderwijl keken ze den kring eens critischer rond.

Er waren maar weinig aardige aantrekkelijke typen onder, met nette, frissche gezichtjes, en ze voelden dat de keuze voor nadere vriendschap erg beperkt zou zijn hier, en ze waardeerden nu eigenlijk pas ten volle, dat ze met z'n beidjes waren, dat ze samen in één betrekking gekomen waren. Nu hadden ze tenminste elkaar.

Ze waren net klaar met ontbijten toen de directrice binnenkwam. Plotseling verstomde het luidruchtig stemgegons.

Een tweetal dat, de anderen vergetend, druk te fluisteren zat, met hoogroode hoofden, vol van de avontuurtjes van den vorigen avond, schrok ineens op van de stilte en trok haastig 't gezicht in een stemmige plooi.

De directrice stelde Fanny en Hertha voor, als de nieuwe dames die met de leiding belast waren, raadde den meisjes te doen wat zij goed zouden vinden, en hoopte dat alles in goede harmonie gaan zou.

„Ik heb nu landgenooten van jullie, misschien begrijpen die jullie beter; in ieder geval hoop ik, dat de verhouding beter zijn zal, dan bij de vorige dames."

De directrice leidde het tweetal rond, en hielp hen aan den gang, gaf allerlei wenken, om hun de nieuwe nog vreemde taak wat makkelijker te maken.

Voor ze hen ieder op haar eigen plaats bracht, gaf ze nog een stillen wenk, met betrekking tot de verhouding tot de Duitsche meisjes:

„Als ik u een raad mag geven, wordt u niet te vertrouwelijk en intiem met de meisjes die u onder u hebt. Ik weet dat het verleidelijk is, alleen in den vreemde, om toenadering te zoeken tot landgenooten, al zijn het dan ook niet juist de vriendinnen die u zich in Duitschland zelf uitgezocht zoudt hebben. Maar weest u liever wat gereserveerd en op een afstand. Ook in uw eigen belang, want het peil van de dienstmeisjes dat hier uit Duitschland komt, staat moreel niet erg hoog. Ze zijn hier onder de bevolking, door hun eigen gedrag, niet erg in aanzien. Maar ook en vooral in het belang van uw prestige en 't werk, dat u van hen vragen moet. Te groote vertrouwelijkheid belemmert u in uw vrijheid om gegronde aanmerkingen te maken. 't Kan geen kwaad, dat ze terstond merken, dat u boven hen staat, in rang en ontwikkeling. Houdt u er vooral aan vast, dat ze niet gaan tutoyeeren en u bij uw voornaam gaan noemen.

U moet voor hen de juffrouw blijven.

Juist daarom heb ik u, als dames van goeden huize, en met een goede opvoeding, uitgekozen!"

Den vorigen avond zou een dergelijk gesprek hun wat onaangenaam aangedaan hebben, maar nu, na de eerste maal gezamenlijk ontbijten hadden ze al wel zooveel gehoord en gezien, dat ze begrepen, dat de directrice volkomen gelijk had.

Zelf hadden ze al aangevoeld, dat ze zich wat afzijdig zouden moeten houden, en de woorden van de directrice bevestigden de juistheid van dien eersten indruk, en maakten het hun makkelijker hun houding te bepalen.

Het werk was vreemd natuurlijk, 't ging allemaal wat onwennig, maar 't leek niet vervelend.

En dien eersten avond na 't eten weer bij elkaar, waren ze geen van beiden onvoldaan over dien eersten werkdag.

En de avonden waren voor hen beidjes.

Alleen 's Maandags was Hertha bezet.

Dan had ze haar kantine-contrôle, 't invullen van de weekstaten, de voorraadlijsten en kasoverdracht, en Fanny was Vrijdagsavonds druk met 't innemen van 't waschgoed en 't uitreiken van 't schoone.

Maar verder waren ze iederen avond en 't grootste deel van den Zondag vrij.

Ze gebruikten die eerste vrijheid, om zich eens wat nader te oriënteeren, en 't dorp eens in te gaan, waarvan zij nog niets gezien hadden dan den kerktoren en den molen vanuit hun slaapkamerraam.

't Viel niet tegen. Er mocht dan volgens de meisjes niet veel te beleven en weinig vertier zijn — waaraan ze allerminst behoefte gevoelden — 't was een aardig, frisch plaatsje.

Een smalle dorpsstraat, met de tramlijn in 't midden; winkel aan winkel, met aardige étalages, en op elk gebied.

't Leek hun, dat er wel alles, wat ze noodig mochten hebben te krijgen was.

Groepjes menschen zaten, de stoelen op 't trottoir gezet, gezellig bij elkaar te babbelen; 'n rustig gemoedelijk dorpje.

Een steil afloopend zijstraatje leidde naar het pontveer over den Rijn; bijna ongemerkt, zonder te weten waar ze uitkomen zouden, waren ze dat ingeslagen.

Ze liepen tusschen hooge hoopen stukkolen door, waarboven een luchtspoor met een warnet van staalconstructies achter de eindelooze eentonige gebouwenreeksen van een groote fabriek.

Ze waren juist van plan terug te keeren, toen ze scheepsmasten ontdekten voor zich uit.

„Dan moet daar de Rijn loopen!" zei Hertha, met iets van verwachting in haar stem.

't Bleek juist te zijn.

Achter de eigen haven van de fabriek, in toom gehouden door breede, tot in 't midden van de bedding loopende kribben, stroomde de Rijn, met een lichte goudglans van de dalende zon, over zijn langzaam voortkabbelende water.

Ze zagen hem komen, van heel ver, met een bocht om een uitstekenden heuvelrug, tusschen zacht groen weiland door, tot hij aan den anderen kant weer door een kromming aan 't oog onttrokken werd.

Een klein veerpontje, een breeden boerenwagen en enkele fietsers overbrengend, kwam langzaam door een stalen ketting aan een rij kleine aken verbonden, naar hun oever.

Het water lag diep, het sterke paard voor den wagen spande zijn schoeren en trok langzaam zijn vracht tegen den geleidelijk oploopenden uitweg op.

Een paar fietsers en een handwagentje gingen de pont op, die dan kalm weer, knerpend aan zijn ketting, terugzakte.

't Was heel stil hier. Op 't uiterste puntje van een krib stond een eenzame hengelaar onbewogen..... langzaam zakte de zon, over weilanden, achter den horizon weg. In de dorpjes aan den overkant begon hier en daar al een lichtje te glimmen.

Hooge fabrieksschoorsteenen staken zwart af, tegen den lichten avondhemel.

Een tijdlang stonden Hertha en Fanny dat stil aan te zien, zonder een woord te spreken.

Dan zei Fanny, met een lichte hapering in haar stem enkel: „De Rijn".

En Hertha begreep en voelde mee, hoeveel er in dat eene woord lag opgesloten.

Dit was dezelfde rivier, die ook „thuis" door hun stadje stroomde.

Het water dat nu hierlangs kwam, was vanmorgen, gisteren misschien, daarginds geweest....., was langs het kerkhof gestroomd, waar moeder's graf lag.....

't Kostte hun moeite terug te keeren.

De lichten waren overal op nu, en de winkelramen, helder verlicht, lachten hun uitnoodigend toe.

Zwijgend liepen ze naast elkaar....., het dorp uit, den breeden straatweg met de hooge beukenrijen langs, naar hun stille, nieuwe tehuis.....

HOOFDSTUK III.

Lotgenooten.

Er was eigenlijk onder al de Duitsche dienstmeisjes maar één, waarmee ze wat nader kennis wilden maken, Edwine, een stil, bescheiden meisje, niet knap maar met een vriendelijk gezichtje.

Ze kon vaak, met een weemoedigen trek over haar gelaat, de oogen omfloersd, droom-verloren voor zich uit zitten staren aan tafel, zonder mee te doen aan het uitbundig geratel, of 't verholen fluisterend geroddel der anderen, en zonder hen te hooren.

De meesten trokken er avond aan avond op uit, met een kennis voor één avond, naar de omliggende stadjes, waar leven was en vertier, de lokkende lichten der bioscopen, en 't klatergoud en de schijnvroolijkheid der dancings.

Lukte hun dat niet, dan gingen ze in ieder geval, langzaam slenterend het dorp in, op zoek naar kennismaking, die in ieder geval, al was 't dan een arbeidersjongen, benut kon worden voor een kosteloos uitgaantje op Zondag.

Edwine deed daar niet aan mee, hadden Fanny en Hertha al gauw bemerkt.

Zij was ook een van de weinige meisjes, die bad vóór 't eten, behalve een aantal roomschen, die na een vluchtig kruisje, hun nauwelijks onderbroken opgewonden gesprek terstond, na de enkele seconden stilte met open oogen, weer hervatten, zonder blijkbaar den draad kwijtgeraakt te zijn.

Aan Edwine vroegen ze inlichtingen over de bijeenkomsten van de Duitsche Vereeniging en de kerkdiensten in Arnhem.

Daardoor was er een contact tusschen hen gekomen, luchtig nog en door Edwine uit bescheidenheid niet geforceerd, maar blijkbaar erg op prijs gesteld.

Ook zij moest zich wel eenzaam voelen, ondanks al de landgenooten.

Op een avond vroegen Fanny en Hertha haar mee op een wandeling. Ze bleek de omgeving goed te kennen, en voerde hen naar een smal, onopvallend paadje van den hoofdweg af, dat ze steeds nog voorbijgeloopen waren.

Ze moesten achter elkaar gaan, over 't dijkje, tusschen de weilanden door, over een smal bruggetje van ruwe dennenstammen, hoog boven een blanke, tot den bodem heldere beek.

Voor hen uit de hooge, steil oploopende top van een dichtbegroeiden heuvelrug.

Langs een mul zandpad klommen ze gedrieën omhoog, Edwine scheen geen oogenblik te aarzelen, doch voerde hen, eenmaal boven, mee door opgaand hakhout en jonge dennen, naar een met eeuwenoude beuken begroeid plateau, den laatsten uitlooper van den heuvelrug, een driehoek, hooggelegen, puntig boven het weiland verrijzend.

En daar op 't uiterste puntje, bij een bank, zagen ze plotseling weer den Rijn vóór zich, kronkelend door de weiden. Van heel ver konden ze hem zien aankomen, uit Duitschland....., en heel ver konden ze hem volgen op zijn weg naar zee.

Popperig klein, lag in de diepte het dorp, rondom in het herfstbruin, met aan den waterkant de groote fabriek, met zijn stalen bouw, en schoorsteenen; het geruisch van de dag en nacht doorjagende machines klonk tot hier door, en was 't eenige geluid, dat de stilte van dit afgelegen, bekoorlijke plekje verbrak.

't Gezicht op den Rijn was hier veel mooier, dan bij het veer, waar ze uit zichzelf al geweest waren.

Ze gingen naast elkaar op de bank zitten, niet genoeg krijgend van 't prachtige panorama. Ze herkenden 't veerpontje met z'n kleine aakjes, dat naar den overkant kroop; zagen voor zich, aan den anderen oever, de steenfabriek met den hoogen, slanken schoorsteen, beschermend boven de lage ovens, en ver daarachter de Betuwsche dorpjes, tegen den veiligen kant van den hoogen Rijndijk gevleid, alleen hun daken en torentjes er boven uitstekend.

Maar steeds weer dwaalde hun blik terug naar die zacht voortstroomende rivier.

„Dit is mijn lievelingsplekje. Hier kan ik uren zitten droomen", zei Edwine.

„Ja, 't is iets van Duitschland, iets van onze geboorteplaats." Hertha zei 't langzaam, peinzend, dan verrast over de gedachte, levendiger: „Gek, toen we naar Holland kwamen, hoopte ik nooit meer iets van Duitschland terug te zien. Ik dacht er voor goed mee afgerekend te hebben, haatte het,..... en nu....."

„Zoo gaat het ook wanneer op de Vereinsavonden het volkslied gezongen wordt", zei Edwine schuchter. Ze had met zichtbare belangstelling Hertha's woorden aangehoord. „Of je 't je wilt bekennen of niet, het doét je toch wat, soms word ik er koud van, soms doet het je gloeien, en ik haatte dat lied ook, al was 't alleen maar omdat het zooveel, t e veel, gezongen werd, toen vader en Franz, mijn verloofde, opgeroepen werden, en den oorlog in moesten..."

„Dus ook jij.....!" zeiden Fanny en Hertha bijna tegelijk.

Even was 't stil, waren alle drie bezig met eigen gedachten, en herinnering.....

Dan begon Edwine, stil voor zich heen, zonder de anderen aan te zien, eentonig haar droeve verhaal, als om zich van den al te drukkenden last der herinnering te bevrijden.

„Ik was bij mijn vader thuis. — Vader was op de fabriek, en ik deed het huishouden, na moeders dood. Twee andere zusters waren getrouwd. Ik stond ook op trouwen. Mijn verloofde had een goede betrekking. In Augustus zou 't gebeuren. Ik verlangde er erg naar. We waren vier jaar verloofd al..... Vader zou bij ons komen inwonen. Vader en ik hielden heel veel van elkaar, en Franz en hij konden ook best opschieten. We waren allebei zuinig geweest. Hadden geleidelijk al wat meubeltjes gekocht. Veel hadden we trouwens niet noodig, want vader had mij zijn heelen inboedel beloofd.....

Toen kwam de oorlog. Franz had bij de marine gediend.

Moest nu opkomen bij de zeemacht. Tweemaal is hij met verlof geweest....."

Ze zweeg even, stil voor zich uitstarend, als naar iets heel vers.....

„Toen is hij verdronken, ...of verbrand .....ik weet het niet, in 't Skagerrak, met de *Lützow.* — En 't was zoo'n goeie, zachte jongen. —"

Weer was 't even stil, dan.....

„Maar ik had vader nog. In '14 was hij te oud om opgeroepen te worden. En wij waren er zeker van, dat hij thuis zou kunnen blijven. Maar op 't laatst..... toen 't misging, en ze steeds jongere en steeds oudere lichtingen namen, moest hij ook weg.....

En ik moest naar de munitiefabrieken.....

Vader is teruggekomen, nog vóór den wapenstilstand. Afgekeurd. Bij een gasaanval vergiftigd. Ik schrok, toen ik hem zag. Hij was vreeselijk om aan te zien. Zijn gezicht heelemaal ingevallen, en bijna groen van kleur. Groote, wilde koortsoogen. En hij beefde over zijn heele lichaam, schokkend, al maar door als een Vitusdans-lijder. Ik was bang voor hem den eersten tijd, zoo vreeselijk zag hij eruit. Eén long was hij kwijt, toen hij terugkwam. Hij was genezen verklaard, in de hospitalen. Maar de andere long heeft hij langzaam aan ook uitgebraakt. En nog verder vraten die vreeselijke vergiften in zijn lichaam voort. Even na den wapenstilstand stierf hij.....

Een zwager is gesneuveld aan de Marne.

De ander kwam terug met een houten arm. Zijn rechter. En hij was smid....."

Ze zitten woordeloos naast elkaar.....

Bij ieder van hen is de oude wond weer opengegaan. —

Edwine schrikt op.

„Wat doe ik dat ook allemaal te vertellen..... U zult zelf uw eigen verdriet door den oorlog wel hebben .....ik denk altijd weer, dat ik alleen zóó zwaar....."

Fanny staat het eerst op. De anderen volgen.

En ze zijn den heuvel al afgedaald, in 't schemerdonker

zoekend naar 't smalle paadje door 't weiland, als Fanny eindelijk antwoord geeft, op de laatste woorden van Edwine.....

„Ja, ook wij hebben ons verdriet..... Ook wij....."

Meer werd er op den terugweg niet gezegd.

Ieder had genoeg aan eigen gedachten.

HOOFDSTUK IV.

Eenzaamheid en verlangen.

Edwine had verteld, dat er maar om de veertien dagen Duitsche godsdienstoefeningen in Arnhem waren, en dezen eersten Zondag in den vreemde was er geen dienst.

Een paar huizen verder dan Gelria, heelemaal tusschen de boomen verscholen, lag een mooi nieuw kerkje, dat al verscheiden malen, dat ze er langs gekomen waren, hun aandacht getrokken had, door zijn fraaien bouwstijl, en 't mooie, ruw-baksteenen materiaal, dat zoo prachtig bij de omgeving aansloot.

Samen gingen ze er heen.

Ze wilden zoo gauw mogelijk Hollandsch leeren, en dan kon ook de kerkgang nog practisch nut hebben.

Door licht gekleurde glas-in-loodramen viel 't herfstlicht gedempt tegen de steenen puntbogen, spelend in de pijpen van 't orgel boven 't podium, dat in een mystiek donkere nis, symbolisch verlicht werd door een prachtige lampenreeks boven den kansel.

Ze voelden direct de bedoeling van den architect mee aan: het licht van Gods Woord, stralend in een donkere wereld.

Ze genoten van het orgel, dat uitstekend bespeeld werd, maar van de preek van den dominee, een bescheiden figuur zonder rhetorische drukte, begrepen ze niets, behalve de enkele bekende klanken, van gelijkluidende woorden: ze hoorden Petrus, Jezus, Zoon Gods, — en de liturgie deed hen, die meer afwisseling gewend waren, wat eentonig en doodsch aan.

En toch deed het hun goed daar te zijn, met de gemeente. Ze voelden iets van de gemeenschap der heiligen, en onder den invloed van hun luisterende omgeving, dreven hun gedachten onder de preek die ze niet verstonden, naar geestelijke dingen; het was Fanny of ze weer hun ouden dominee en huisvriend tot haar hoorde spreken, na de tijding van Fritz zijn dood. En gesterkt en gesticht, liepen ze langzaam tusschen de kerkgangers naar buiten.

Het regende, en ze haastten zich binnen te komen.

De weinige gasten, die er waren, zaten in de kantine verveeld en ontstemd naar buiten te kijken, waar de blaren al begonnen te vallen, meegesleurd in de goten door het verzamelde regenwater. Iemand zat melig op de piano te hakken, langzaam en uit de maat, met telkens dissonanten, van Sarie Marijs.

Een vrouwestem zong hoog, er wat tegenaan, mee „O breng mij terug naar die oû Transvaal....."

Ze hadden dien schlager veel gehoord al, en begrepen op den klank af, zoo ongeveer de beteekenis.

En iets van den pathetischen weemoed, en 't heimwee, dat uit woorden en melodie sprak, vond weerklank bij Fanny, toen ze daar den langen Zondagmiddag, terwijl Hertha in keuken of kantine bezig was, alleen op haar slaapkamertje zat, luisterend naar 't eentonig getik-tik van den regen in de dakgoot; uitkijkend naar de regelmatig neervallende druppels, op de boomen, die haar nu plotseling zoo troosteloos en armelijk leken, in hun al schamele bladerpakje.

De dagen begonnen nu ook schielijk te korten, het einde van den zomertijd bracht den schemer een uur eerder des avonds, en wilde najaarsstormen geeselden het huis, — gierden fluitend om den hoek, en zweepten de blaren in woeste vlucht voor zich uit.

Nu voelde ze pas recht, dat ze hier niet veel meer dan dienstbode was.

Zij, de officiersdochter, gewend aan gezelligheid en gemak, aan smaakvol ingerichte kamers, moest hier haar

avonden doorbrengen, op 't kleine, frissche slaapkamertje, met twee Weener stoeltjes, en een wankel tafeltje naast het bed, als eenig gerief.

En het was of deze omgeving ook allen lust doodde, om te lezen of te studeeren; ze kon hier niet haar gedachten bij een boek bepalen, en zat meestal werkeloos te droomen, niet bij machte haar gedachten te remmen, die steeds weer teruggingen naar wat geweest was, en naar wat had kunnen zijn.

Als Hertha dan naar bed ging, en zij heelemaal alleen was, kwam soms de wanhoop en dreigde het verdriet de baas te worden.

„Fritz, Fritz", snikte ze dan, voor zich heen, al maar dienzelfden naam herhalend, tot ze in een onrustigen, door angstige droomen afmattenden slaap viel.

Aarzelend, voorzichtig, praatte ze er op een morgen met de directrice over, die, begrijpend, haar welwillend aanhoorde.

Ze konden met zijn beidjes wel een gezellige zitkamer krijgen, nu in den stillen tijd, met weinig gasten.

Als 't drukke seizoen aanbrak, zou dat niet meer gaan, maar dan kwamen ook de mooie avonden, dat het een genot was buiten te zijn.

Dankbaar accepteerde Fanny. Ze kregen een aardige kamer, die ze met verschillende eigen dingetjes nog wat op wisten te fleuren, en een meer persoonlijk karakter te geven; iets van het neutrale, kleurlooze van een pensionkamer weg te nemen.

De avonden, tusschen den kerkdienst in Arnhem en den Vereinsavond, als oases en verademingen, kon zij zich soms weer heelemaal verzoend voelen met haar lot, en berustend aanvaarden wat God haar opgelegd had.

Als dan op een stormachtigen avond buiten de regen neerplaste, dikke droppels tegen de ruiten tikkerden, kroop ze behagelijk wat dieper weg in haar stoel, genietend van haar boek.

Hertha kon zoo'n avond juist rusteloos zijn.

Zij voelde de dingen vaak anders aan, dan Fanny, die soms verwonderd, niet begrijpend, soms misprijzend bemerkte, dat Hertha zich heelemaal thuis voelde in dit nieuwe leven, dat toch zoo ver beneden hun stand en opvoeding was; dat ze zich ongedwongen gaf in kleine vertrouwelijkheidjes met de dienstmeisjes.

Ze was heelemaal opgefleurd al, door de betere voeding, en 't gezonde, afleiding gevende werk. Haar kleur was teruggekomen en de oude ondeugende lichtjes begonnen weer te glimmen in haar mooie donkere oogen.

Toch had ook zij haar moeilijkheden, al waren die ook van anderen aard dan die van Fanny, aan wie ze de hare niet durfde bekennen. — Ook zij voelde zich eenzaam.

Bij Fanny werkte dat een stil heimwee, een opnieuw missen van Fritz, tot wien steeds weer haar gedachten teruggingen.

Tusschen Hertha en Karl was de liefde nog niet zoo diep geworteld geweest, dat ze aan hem terugdacht, als aan de alleene, eenige mogelijkheid, aan *de* belichaming van liefde.

Karl was dood. Dat had haar veel verdriet gedaan, — maar daarmee was die periode van jonge, beginnende liefde ook bij haar afgesloten.

Ze voelde zich weer sterk en jong.

Haar lichaam veerde weer op.

Als ze door het dorp liep, zeiden de onbeschaamde blikken der dorpsjongens, dat ze nog begeerlijk en mooi was.

Nog was ze niet oud.

Ofschoon verontwaardigd, gaven die blikken haar soms toch ook een plotselinge vreugde, een schok van blijdschap: men kijkt nog naar mij. — Ik ben nog jong, nog mooi. En ze wist zich frisscher, bloeiender, dan de meeste landgenootjes, die het niet al te nauw namen, met hun levenswijze.

Maar thuisgekomen, kwam dan de onrust, en de vrees.

Zou zij hier haar verdere leven zóó moeten slijten, hier oud moeten worden, een magere, vinnige oude vrijster, die slechts spot- en lachlust van de omgeving opwekt?

Fanny, ja, die bleef vasthouden aan de herinnering — kon zich na Fritz geen ander meer bij haar denken. Zij had het ook zoo gevoeld, een tijdje. Maar nu, ze voelde zich rijp, verlangend haar liefde te schenken aan iemand die het waard was. Karl was dood. Die kwam niet meer terug.

Maar hoe zou ze hier dien ander vinden?

Onder die boeren en fabrieksarbeiders hier, of de kantoorjongens, wien het slechts om een verzetje begonnen was?

Op de Deutsche Verein trof ze wel mannen, maar allemaal ouderen.

Jongeren, van haar leeftijd, waren er haast niet.

Die vreeselijke oorlog had bijna niemand gespaard, had hun slechts verminkten en invaliden gelaten.

Als ze Zaterdagsavonds met Fanny door de landelijke dorpsstraat liep, om enkele dingen te koopen, en zij zag daar al die menschen bij elkaar hoorend, getrouwde mannen en vrouwen, die, langzaam slenterend hun inkoopen deden, of jongelui, gearmd, de hoofden naar elkaar gebogen, dan kon ze wel schreien van eenzaamheid en verlangen naar teederheid.

Als dan op de beurs, op de hooge stoepen, de opgeschoten jongens hun ruwe vriendelijkheden toeriepen: „hé Marietje waar ga je naar toe?", dan wenschte ze soms eens even haar opvoeding, haar afkomst, haar standsbesef te kunnen vergeten, en zooals die fabrieksmeiden, mee te gaan met zoo'n jongen, hartelijkheid te ondervinden, iemand te hebben, die de veelheid en rijkdom van je liefde zou willen aanvaarden.

Het volgende oogenblik voelde ze zelf wel, dat het dwaasheid was, dat dat geen geluk kon brengen, dat het slechts leegte laten zou, dat ze nooit de consequenties zou kunnen aanvaarden, van zoo'n „verkeering" beneden haar stand, in een armelijk milieu, dat haar op den duur een marteling zou worden, met een man, die, geestelijk haar mindere, nooit iets voor haar zou kunnen zijn.

Als dan op den terugweg, buiten de kom van het dorp

uit een eenzame villa, warm, gezellig licht naar buiten scheen en zij door de ramen daar binnen om de tafel een veilig gezinsleven zag, voelde ze iets van lichamelijke pijn, en van verlangen naar hartelijkheid, een huiselijken kring, een man, kinderen, naar de eenige vrouwelijke levensvervulling.

Dan werd ze stil, pakte steviger Fanny's arm, en, eenmaal weer terug op haar leege, ongezellige slaapkamer, in het huis, waar niemand op haar wachtte, haar met hartelijke woorden welkom heette en ontving, snikte ze het uit van eenzaamheid en verlangen.

Maar dergelijke neerslachtige buien duurden nooit lang.

Spoedig won haar aangeboren vroolijkheid en luchtige aard het weer van de sombere stemming; schalde haar lied weer als tevoren door de breede gangen van het groote gebouw, en won ze met haar opgewektheid weer de harten van de gasten in de kantine.

HOOFDSTUK V.

Kennismaking.

Eentonig rij-den zich de dagen tot maanden.

De boomen stonden kleumig en kaal.

Het uitzicht uit hun kamers was nu nog verruimd. Door de bladerlooze takken heen, scheen het dorpje dichterbij gekomen.

Verschillende punten herkenden ze, nu ze wat meer georiënteerd waren. Den molen, de kerk, en verder naar achteren den watertoren van het sanatorium Oranje Nassau's Oord, dat ze op een Zondagmiddag, wandelend door de eeuwenoude, forsche lanen, van dichtbij gezien hadden.

De avonden vielen al zoo vroeg in, dat ze na het eten al niet meer bij licht op hun kamer kwamen.

Alleen 's morgens konden ze uitkijken, maar in de nuchtere morgenstemming leek er weinig bekoorlijks meer

overgebleven van het mooie uitzicht, dat hen, in zijn kleurige herfstdos, de eerste dagen zoo verrukt had.

De gasten waren steeds meer in aantal geslonken, en het personeel tot op de helft ingekrompen.

De overgeblevenen waren nu grootendeels druk met de najaarsschoonmaak, en toen dat afgeloopen was, op de naaikamer bezig, met het herstellen en aanvullen der linnenkast.

Fanny had het daardoor niet lichter gekregen. Alleen Hertha had het merkbaar makkelijker nu, nu keuken noch kantine veel te doen gaven.

Ze had, meer nog dan Fanny, die minder met de buitenwereld in aanraking kwam, al een aardig mondje Hollandsch geleerd, dat ze met een grappig accent tegen de leveranciers probeerde te spreken, die op hun beurt allemaal hun best deden, hun gebrekkige kennis van het Duitsch, verhaspeld tot een wonderlijk bastaardtaaltje, te luchten, waardoor Hertha het soms uitschateren moest van 't lachen.

Eén was er bij, de kruidenier, die sprak vrij behoorlijk Duitsch.

Hij had het op de H.B.S. in Wageningen (Ober Realschule verduidelijkte hij, toen hij zag dat de afkorting Hertha niets zei) geleerd, vertelde hij, toen ze hem eens een complimentje gaf.

Een nette, bescheiden jongeman, beter gemanierd en minder vrijmoedig dan het gros van de leveranciers.

Je kon echt zien dat hij de zoon was, en niet een bediende, zooals die anderen.

Ze kende de zaak wel. Van Barneveld & Zoon, stond op de groote spiegelruit; een aardige, frissche étalage, in een modern nieuw pand, midden in de Dorpsstraat, juist tegenover haar kapper.

Ze vond hem wel aardig; blond haar, en een frisch blozend gezicht, achter in de twintig schatte ze. En ze maakte graag een praatje met hem.

„Hij zag de juffrouw wel eens bij hen in de kerk, met

een andere dame, zeker een zuster? Of ze de preek al volgen kon?"

Hertha bekende, dat het nog heel gebrekkig ging, dat het niet veel meer dan klanken waren die ze opving.

Maar dat ze de kerk zoo mooi vond, en het orgelspel zoo goed.

„Ja, die is nog niet oud. Een mooi stukje werk. Vader heeft nog in de bouwcommissie gezeten. De menschen zijn er niet erg over tevreden. Ze vinden hem te donker. Nog zonde van al 't licht dat verbrand moet worden!"

„En dat vind ik nu juist het aantrekkelijkste van het heele gebouw: die gedempte, schemerige kerk, en het symbolische licht boven den Bijbel."

„Ja, ik ook, maar 't grootste deel van de menschen voelt daar niets van. Zij bekijken 't alleen maar van den nuchteren centenkant....."

De keeren dat ze zoo een praatje met hem maakte, wanneer hij de dagelijksche bestelling kwam halen, werden veelvuldiger, en hun gesprekken persoonlijker.

En Hertha voelde telkens weer, dat ze 't prettig vond, dat ze graag praatte met dien aantrekkelijken jongen kerel.

Op één der volgende Zaterdagavonden, dat de eerste sneeuw gevallen was, die den weg slijkerig en glad maakte, voelde Fanny er heel weinig voor de gewone wandeling naar 't dorp te maken.

Hertha betoogde dat ze stopwol noodig had, wat D.M.C. en ze moesten toch ook voor Zondags bij de thee hun bonbons hebben, de eenige snoeperij, die ze zich veroorloofden.

Maar 't kostte haar moeite Fanny over te halen.

„Die stopwol kan wel wachten, want vanavond doe je toch niets meer, en morgen werk je ook niet, en die bonbons kunnen we toch ook bij 't kleine bakkertje hier bij de tramhalte krijgen!"

„Maar Fanny, we zijn toch nog geen oude menschen, die tegen een beetje sneeuw opzien, en thuis blijven hokken. Toe, je ziet bleek, 't zal je juist opfrisschen, er eens even uit te zijn."

Hertha had haar zin gekregen, en stevig gearmd, om uitglijden te voorkomen, waren ze naar 't dorp gewandeld.

Hertha weerhield Fanny, die, toen ze bij den banketbakker gekomen waren, waar ze Zaterdagsavonds altijd hun bonbons haalden, naar binnen wou gaan.

„Nee toe, laten we nog even verder gaan. Onze kruidenier heeft heele goeie, laten we ze daar eens halen. 't Is niet ver, net tegenover den kapper."

Samen waren ze bij Van Barneveld binnengestapt, waar vader en zoon druk bezig waren de Zaterdagavondklanten te bedienen: breede fabrieksvrouwen met groote reticules, die veel van alles hebben moesten, tot pruimtabak en Zondagssigaren voor hun mannen toe, die er wat schutterig bij stonden; en kleine, zuinige burgervrouwtjes, die met onsjes rekenden.

De zoon had hen bij hun binnenkomen met een lachje van herkenning en verstandhouding begroet, tot ergernis van Fanny, en een wantrouwenden blik uitlokkend van den vader.

„Wat deed die bediende familiaar", zei Fanny, toen ze weer op straat stonden, beiden met een toegekregen rumboon in den mond.

„Die kent ons uit de kerk, en 't is trouwens de bediende niet, maar de zoon."

„Hoe wéét je dat allemaal zoo precies?"

„Nou, ik zie hem toch iederen dag. 't Is een nette vent, en hij spreekt behoorlijk Duitsch. Ik maak wel eens een praatje met hem."

„Ik zou toch maar niet al te groot worden met de leveranciers. De directrice zal er niet erg op gesteld zijn....."

Ze liepen zwijgend verder. Fanny was allang weer met de gedachten bij iets anders, toen Hertha opmerkte:

„'t Lijkt me een goede zaak. 't Ziet er ook allemaal zoo verzorgd en goed uit."

„Welke zaak? Wat bedoel je?"

„Nou, Van Barneveld, waar we de bonbons gekocht hebben."

„O — diè! Kind, daar dacht ik al niet meer aan."

Fanny bleef er niet verder bij stilstaan, maar Hertha merkte dat ze telkens weer aan dien jongen Van Barneveld denken moest.

In 't begin verzette ze er zich tegen.

„Ik ben toch geen backfish meer!" praatte ze zichzelf voor.

Maar 't hielp niet.

Dinsdagavond liep ze even, zoo nonchalant mogelijk, bij Fanny binnen.

„Zeg, ik ga nog even met Edwine naar dorp!" en meteen keerde ze zich om.

„Mij best!" mompelde Fanny, „als ik maar niet meehoef, door die nattigheid!"

Alleen ging Hertha op weg, met de gedachte: „Als Fanny nou maar niet Edwine tegen 't lijf loopt, en merkt dat ik haar wat wijsgemaakt heb."

En met iets van pijn voelde ze, dat ze voor 't eerst in al die jaren een geheim voor haar oudere zuster had.

Maar ze vergoelijkte het.

Ze kon er toch niet met Fanny over praten; ze zou zich maar belachelijk maken, zoolang hij nog niets positiefs tegen haar gezegd had.

't Kon best zijn, dat hij heelemaal niets voor haar voelde. Alleen maar vriendelijk was, omdat zij hem dag in dag uit goede bestellingen bezorgde. Een zuiver zakelijke vriendelijkheid dus.

Maar terwijl ze dat overdacht, voelde ze, dat ze in haar hart van het tegendeel overtuigd was.

De mogelijkheid van verzet en bezwaren van Fanny's kant kwam niet eens bij haar op.

Ze haastte zich langs den eenzamen rijksstraatweg en was blij, toen ze de eerste verlichte winkelramen van de dorpsstraat zag, tegenover de Roomsche kerk, waar de menschen juist uit den avonddienst kwamen.

Nog net voor sluitingstijd kwam ze bij Van Barneveld binnen.

De zoon temperde juist het licht, en liet een laten klant uit.

Op goed geluk af, deed ze een bestelling.

Een blikje biscuits.

Ze treuzelde met het betalen.

„Dat u er nog door gekomen bent, met dit slechte weer! En dan langs dien donkeren weg. Mag ik niet even met u terugloopen? 't Is sluitingstijd. Klanten komen er toch niet meer."

„Welnee", weerde ze beleefdheidshalve af, „doet u geen moeite, 't beteekent niets, de weg was niet eens zoo slecht!"

Maar in haar hart vroeg ze dringend: „Doe het, doe het!"

't Was of hij dat in haar oogen las, die tegenspraak met haar woorden.

„Als u er geen bezwaar tegen hebt, doe ik het toch maar even!"

„Welnee, ik vind het wel prettig, als 't maar niet....."

Hij had zijn lange winkeljas — „wat staat die hem goed", dacht ze — al uitgetrokken en opgehangen, jas en hoed gepakt.

Even stak hij zijn hoofd binnen de deur naar de woonkamer achter den winkel.

„Ik loop er even uit! Ben zoo terug!"

En tot haar: „Ziezoo, daar gaan we dan!"

Hun gesprek ging eerst schuchter en aarzelend.

Geleidelijk vlotter en vertrouwelijker.

Hij vertelde, hoe hij eenige zoon was, dat zijn vader ziekelijk werd, verlangde de zaak uit te gaan.

Dat het voor hem niets gedaan was zonder vrouw, in zoo'n drukken winkel.

Dat hij voor vier jaren verloofd geweest was, maar dat het meisje hem bedrogen had, en met een ander getrouwd was.

Daardoor was hij teruggeschrokken, hoewel ze er thuis sterk op aan hielden, dat hij een goede vrouw zoeken zou.

Hertha deelde op haar beurt haar levensgeschiedenis mee, vertelde hem van Karl, en van al 't leed der oorlogs-

jaren. Hoe ze ten slotte, door de inflatie, die hun hun laatste bezit ontnam, gedwongen waren in Holland hun brood te zoeken.

Ze waren ongemerkt doorgeloopen, toen ze bij „Gelria" kwamen, door 't dorpje Heelsum heen, tot aan den bocht, bij 't bruggetje over de beek, waar de tram, op een dijk, hoog boven den weg uitgaat.

En weer teruggekeerd, waren ze nog niet uitgepraat.

Bij 't kerkje bleven ze staan, de nattige sneeuw, die neervlokte, vergetend, en den tijd.....

Hij vroeg haar, of hij haar nog niet eens een avond ontmoeten mocht, dan konden ze samen eens naar Wageningen gaan, en rustig praten.

Hertha dacht even na.

„Overmorgen, Donderdag, kan ik wel. Dan gaat mijn zuster naar de Deutsche Verein, in Arnhem. Dan blijf ik voor een keer maar eens thuis."

En bij 't afscheid noemden ze elkaar Dirk en Hertha.

HOOFDSTUK VI.

Aanzoek.

't Kostte Hertha Donderdags wat moeite, met Fanny over den Vereinsavond te beginnen.

's Middags na 't theedrinken, stuurde ze 't gesprek aarzelend en voorzichtig in die richting.

„Zeg Fan, vindt je 't erg vervelend als ik vanavond niet mee naar Arnhem ga, naar de Verein?"

„Hoe zoo, waarom ga je niet?"

„Nou ik heb geen zin. 'k Blijf liever eens een keer thuis."

„En ik dacht, dat jij 't er altijd zoo prettig vond?"

„Doe ik ook. Maar ik voel me een beetje moe, niet erg prettig."

„Nou, dan blijf ik ook thuis. Dan kunnen we elkaar gezelschap houden."

„Nee, dat in geen geval. Stel je voor. Jij, die 't iedere week weer een genot vindt! Dat wil ik niet hebben. Als 't

nou erg was met mij. Maar 't beteekent niets. En Edwine gaat toch ook. Dan heb je gezelschap. Als je alleen moest, was ik misschien nog wel gegaan."

Fanny haalde de schouders op. „Nou, je moet het zelf weten! Als je dan niet mee wil, dan maar in vredesnaam met Edwine."

Hertha voelde zich onvoldaan, over haar leugentje. Dat was er nog nooit tusschen haar en Fanny geweest.

Maar ze troostte zichzelf: „Vanavond. Misschien kan ik haar vanavond alles vertellen en uitleggen, en dan zal ze 't wel begrijpen."

Verlangend wachtte ze op 't oogenblik, dat ze samen afgesproken hadden, één tramhalte voorbij „Gelria", bij 't Coöperatiegebouw en 't monument.

De meisjes hadden er niets mee noodig.

Fanny bracht den avond met Edwine in Arnhem door, in den animeerenden kring van landgenooten, die hier in den vreemde elkaar opzochten, met een sterk gevoel van saamhoorigheid.

Ze dacht geen moment aan bedrog van den kant van Hertha, en had zorg over haar.

Misschien scheelde haar iets.

Had ze heimwee naar Duitschland, ondanks haar groote woorden, of kon ze 't werk niet aan?

Maar op de terugreis in de tram, naast Edwine gezeten, kwam 't gesprek toevallig op Dinsdagavond.

„Wat zijn jullie lang uitgebleven. Waar zijn jullie samen nog zoo lang na sluitingstijd van de winkels geweest?"

Edwine keek verbaasd.

„Wie wij? Ik ben den heelen avond thuis gebleven, omdat het zoo'n vieze natte sneeuwjacht was."

„Maar je bent toch met mijn zuster naar 't dorp gewandeld? Jullie zijn toch samen een boodschap wezen doen?"

„Uw zuster?"

Edwine keek haar met ongeveinsde verbazing aan.

„Ik heb haar den heelen avond niet gezien."

Fanny voelde zich beschaamd om Hertha; hield zich

groot tegenover het dienstmeisje, dat ten slotte de ondergeschikte bleef.

Ze dwong zich tot een zoo onverschillig en kalm mogelijk antwoord.

„O, ik meende zooiets gehoord te hebben. Zeker verkeerd begrepen!"

Maar in haar stormde het.

Dat Hertha nou zoo iets doen kon! Haar voorliegen! Ze zou toch niet alleen naar 't dorp gegaan zijn?

Even dacht ze aan dien kruidenierszoon.

Maar ze zette het zich terstond als iets onmogelijks weer uit 't hoofd.

Ze begreep het niet.

Ze wàs uit geweest. Opvallend laat thuisgekomen, den mantel doornat. En was, zonder nadere verklaring, na een vluchtigen nachtzoen naar haar kamer gegaan.

Twijfel kwam in haar op.

Als ze haar vanavond weer eens wat op de mouw gespeld had? Juist van de gelegenheid gebruik gemaakt had om weer uit te gaan, terwijl ze háár veilig in Arnhem wist, pas laat thuiskomend?

Maar nee, dat kón ze toch niet doen.

En dan.... Karl. Ze kon Karl toch nog niet vergeten zijn!

In gedachten verzonken, zat ze zwijgend naast Edwine, het verdere van de tramrit.

En thuisgekomen ging ze regelrecht, zonder eerst haar mantel afgelegd te hebben, naar de zitkamer, waar Hertha al zat, met stralende oogen en een felle blos op de wangen, die haar jeugdig en aantrekkelijk maakte.

„Erg schijnt het niet met die ongesteldheid van je te zijn; je ziet er tenminste niet erg lijdend uit", hoonde Fanny.

Hertha deed opgewonden, pakte haar handen.

„Toe lieve, goeie, ouwe Fan, mopper nou niet. Niet boos zijn, omdat ik je wat op de mouw gespeld heb. Ik kon het je eerder niet zeggen, maar nou zal ik je alles vertellen. Ik ben met Dirk uitgeweest, je weet wel, den zoon van Van Barneveld. En Dinsdagavond ook. En hij heeft me

gevraagd. En ik heb ja gezegd. We gaan trouwen. We wachten niet lang. Hij komt in de zaak van zijn vader. Toe Fanny, zeg dat je ook blij bent; kijk niet zoo strak. Geef me een kus."

Wild zoende ze haar zuster, die haar met klimmende verbazing aangehoord had, nog niet geheel scheen te begrijpen.

„Dus, je wou zeggen, dat je..... verloofd bent met...?"

„Ja. En ik ben er héél, héél blij om."

Fanny kon haar verontwaardiging niet langer beheerschen.

„Hertha, hoe kun je, hoe heb je het kunnen doen! Ben je dan nu Karl al vergeten? Heeft die dan niets voor je beteekend?"

„Da's flauw, Fanny, je weet heel goed, dat ik veel van Karl gehouden heb. Maar dat is voorbij. Karl is dood. En je kunt toch met de dooden niet leven! Ik weet zeker, dat hij 't goed zou vinden zoo, als hij 't wist. Ik verlang naar 't huwelijksgeluk, naar 't moederschap; en, ik huiver voor de gedachte dat ik alleen zou blijven, m'n leven lang, een doelloos leven leiden, van een ouwe vrijster, die zuur en onmogelijk wordt voor de omgeving; 't is toch onze bestemming, onze levensvervulling. Ik kan die eenzaamheid niet langer aan. En ik houd van hem, echt, volledig."

Ze had snel gesproken, hartstochtelijk.

Haar woorden hadden Fanny ontroerd.

Daar leefden ze nu naast elkaar, als zusters, en hoe weinig wisten ze eigenlijk van elkaar, van wat er leefde en woelde bij de ander.

Haar verontwaardiging was afgezakt; haar antwoord klonk moe en mat:

„Dacht je, dat ik dat verlangen niet kende, Hertha, ik, die zoo dicht bij de vervulling gestaan heb, die 't mij dieper ingedacht heb dan jij, die toen nog niet veel meer was dan een kind, in je liefde... Dacht je, dat 't voor mij nièt heel moeilijk was, 't moederschap te ontberen? Zou ik géén goede moeder, geen goede vrouw geworden zijn? Maar ik kan me geen ander in de plaats denken van Fritz, iemand,

die ná Fritz dezelfde woorden spreken zou, je liefkoozen, je kussen... dat kàn niet. Liefde, huwelijksgeluk kan ik me slechts denken in verband met Fritz..... En die is dood....."

„Ja maar Fanny, ik kan me begrijpen, dat jij zóó spreekt. Jij was al zoolang verloofd, jullie stonden veel dichter al bij elkaar, je was van plan te trouwen. Bij ons was 't, met jullie vergeleken, nog maar 't begin, spel, jij zegt zelf, dat ik nog niet veel meer was dan een kind..... en zoo was het ook. Ik hield van Karl, heusch, veel en echt, maar als van een kameraad, we dachten ons het getrouwd zijn nog niet in..... Toe Fan, begrijp dan toch, dat het geen onverschilligheid, geen luchtigheid van me is....."

„Nou ja, dat je trouwen wilt, dat kan ik begrijpen, maar waarom dan niet wat kieskeuriger, waarom met een kruidenier, een krententeller; jij, de dochter van een stafofficier met een burgerjongen! Waar is je eergevoel gebleven, je zelfrespect. En je gezond verstand, Hertha. Dacht je, dat je je ooit thuis zou voelen in zoo'n burgerlijk milieu? Weet je wat je voor schoonouders en verdere familie krijgt? Dacht je, dat Karl, dat vader en moeder dit ooit goedgevonden zouden hebben?"

Haar toon was weer bitter geworden, en prikkelde Hertha tot een scherp weerwoord:

„Ik mocht jou wel vragen waar je gezond verstand gebleven is. Ben je dan heelemaal vergeten, dat wij door den oorlog gedegradeerd zijn, dat we niet veel meer dan dienstmeisjes zijn geworden? Wat wou jij? Een Hollandsche edelman? Een officier van de gele rijders uit Arnhem soms, of een student uit Wageningen? Kind, die zien toch op ons neer nu! Voor een avondje ja, als tijdverdrijf! Maar om te trouwen? En hij is niet geestelijk mijn mindere. Hij heeft een behoorlijke opleiding gehad, heeft eindexamen H.B.S. Die onderwijsacte van mij, waarvan ik de helft weer vergeten ben, 't zou wat! En ook nuchter, zakelijk bekeken, is 't gunstig. Hij krijgt een bloeiende zaak. We zullen zonder zorgen kunnen leven. Dat is voor mij geen hoofdzaak

geweest, daar denk ik nu pas aan. Ik houd van hem, om hem zelf. Maar dat moet je ook niet vergeten. Wat hebben wij hier voor vooruitzichten?"

Dan alsof ze spijt had, om haar scherpen toon, weer zachter: „Toe Fan, je gunt het me toch wel, dat ik gelukkig word? 't Zal voor jou ook veel prettiger zijn. Ons huis zal altijd voor je openstaan. Je kunt altijd, iederen avond, bij ons komen. 't Hoeft ons toch niet van elkaar te verwijderen, ons te vervreemden?"

Fanny was al overwonnen.

„Natuurlijk gun ik je je geluk. Ik wil niets liever dan jou tevreden en gelukkig zien. Maar 't overviel me zoo. Ik was misschien wat onverstandig en kortzichtig in mijn critiek 't Kwam zoo plotseling, 't verraste me. Wees maar niet boos op me."

Stil, ieder bezig met eigen gedachten, gingen ze naar bed, beiden zonder den slaap te kunnen vatten.

Fanny moest toestemmen, hoe meer ze er over nadacht, dat Hertha, van haar kant bezien, gelijk had.

Dat het haar recht was.

En haar gebed steeg op tot God, om het geluk van haar zusje.

HOOFDSTUK VII.

Schoonouders.

De oude Van Barneveld stond verschillende voorraden in de groote bakken tegen den zijwand van den winkel aan te vullen, toen zijn buurman, met wien hij een dagblad samen las, de krant kwam ruilen.

Zooals iederen avond, maakten ze, geleund tegen de toonbank, een praatje over allerlei dorpsgebeuren.

Na de stereotiepe inleiding over 't weer, begon buurman, sluw rondglurend met zijn kleine oogjes in de richting van de huiskamer, op gedempten toon zijn veelbeteekenende vraag:

„Is 't waar, dat je zoon verkeering heb?"

„Me zoon, Dirk, verkeering?" Van Barneveld moest er om lachen.

„Zooveel ik weet niet! 't Zou geen kwaad ding zijn, 'k heb hem al zoo vaak gezeid, dat zijn bedje gespreid staat. Ik wil liever vandaag as morgen de zaak uit. — Maar hij schijnt er zijn bekomst van te hebben, na die eerste proefneming. — Maar, waarom vraag je dat zoo?"

„O, zoo maar! Ik docht et. Ik zag hem zoo net in de tram naar Wageningen, met een meidje, en eergisteravond zag ik hem d'r ook al mee loopen. En Zaterdag zag ik diezelfde hier in den winkel. Ik doch zoo bij m'n eigen: „die komp zeker es poolshoogte nemen"."

„Wat zeg je me daar, man. En met wie?"

„Ja, 'k weet alleen, dat 'et er een van „Gelria" is, zoo'n Duitsche meid. Ik docht nog zoo, nou Dirrek, jongen, docht ik, jij kon ok wel een takje hooger mikke. — Maar 'k zeg mar zoo, ieder z'n meug. — En lillijk is ze niet!"

„Man, wat zeg je me dáár! Dirk, onze Dirk, een Duitsche meid? Man, dat hê je vast mis! Daar is t-ie toch te fesoendelijk voor. Een jong met zijn kòp!"

Maar een bloedroode kleur, die Van Barneveld naar het hoofd steeg, bewees buurman, die hem met stil leedvermaak gadesloeg, dat de vader zelf lang niet zoo zeker van 't tegendeel was, als zijn woorden wilden doen gelooven.

„Dus je wist er nog niks van?" polste hij voorzichtig.

Van Barneveld werd kortaf.

„Nee, en 'k geloof het nog niet ook! Maar ik zal d'r met Dirk over praten, as-t-ie thuiskomt vanavond."

Dan, om een einde te maken aan 't gesprek:

„Kom, buurman, 'k gaan me krantje es inkijke. Es zien hoe 't er bij staat!"

„Doe dat. Nou, welterusten dan!"

„Welterusten."

Hij bleef, alleen gelaten, nog even in gedachten verzonken tegen de toonbank staan, voor hij naar binnen ging.

Zijn vrouw, bleek, vroegoud menschje, zat vlak onder

't licht van de lamp, scherp starend op het werk voor haar, sokken te stoppen.

Ze keek even op bij zijn binnenkomen.

Nam haar man dan wat scherper op.

„Wat kijk jij ernstig; wat had buurman zoo lang te vertellen?"

„Och niks, kletspraatjes, dorpsgewauwel. Hij beweerde, dat Dirk omgang zou hebben met zoo'n Duitsche meid van „Gelria"....."

„Dirk, onze jongen, met zoo'n sloerie? Ga nou gauw, hij zal wel wijzer zijn. Zich zoo niet vergooien —"

„As-t-ie dát toch deed! Maar ik geloof het ook niet, voor 'k het gezien heb. We zullen hem d'r straks naar vragen, as-ie thuiskomt."

't Was even stil.

„Hoewel", begon dan Van Barneveld weer, „je ken d'r niks van zeggen, wat zoo'n jongen in een balsturige bui begint; die Marie heb 'em indertijd gemeen behandeld, en dat zit hem nog steeds dwars. As-t-ie nou den kop d'r es tegenin gooide....."

„Och kom, vader, 'k geloof d'r niet zoo veel van", een vingergebaar verduidelijkte haar woorden. „Niks as verdachtmakerij. Buurman weet altijd van iedereen wat. En die kan 't nog steeds niet uitstaan, dat Dirk niks van z'n nichie hebben mos, die zoo'n tijd bij 'em in huis is geweest. Die had-ie zoo graag an mekaar gekoppeld....."

Weer klonk een tijdje geen geluid, dan 't geritsel van de krant, en 't eentonige getik van de ouderwetsche hangklok.

De beide oudjes waren, schijnbaar van 't onderwerp afgestapt, ieder bezig met iets anders.

Maar na een poosje kwam Van Barneveld, met de hardnekkigheid van oude menschen, er toch weer op terug:

„Ik mot zegge: As-t-ie nou es met een goeie vrouw op de proppe kwam, dan zou 'k zegge: „Graag". 't Wordt voor ons te druk in de zaak. De jongen heb er den leeftijd voor, en hij is geknipt voor de zaak. Wij kunnen ons best redden. En met Mei komt de eene helft van dat huisje aan den

Nieuwen weg vrij. Dat zou net iets voor ons zijn. Rustig en vrij wonen, en toch niet te ver van 't dorp. Ik kan dan nog een oogje in 't zeil houden, op de zaak; 't is wat ver van de kerk vandaan, voor jou, maar anders is 't geknipt voor ons. De Pienkerd heb 'et in handen. De huur is niet te hoog."

„Ik begrijp niet, dat die jongen niets van Truus van Altena weten wil. Het zou zoo'n mooie partij zijn. Ze heeft een aardigen cent te wachten, eenigst kind, en een aardig meisje ook. En hij heeft maar een vinger uit te steken....."

„Ja, maar zooiets laat zich niet dwingen. We hebben er verdriet genoeg van gehad, met die Marie. Daar hadden wij ook erg op aangedrongen. En 't is verkeerd uitgeloopen. Lâwe maar rustig afwachten, tot-ie thuiskomt, en hem d'r op den man af naar vrage."

Lang zaten de ouders zoo tegenover elkaar, hun slaap onderdrukkend, telkens steelsgewijze op de klok kijkend, of hun zoon nog niet thuis kon komen.

„As 't waar is, wat buurman zeit, en hij is naar Wageningen, dan zal die toch wel met de tram van elven thuis komme. Dan kan die d'r nou zóó zijn. Later komt ie nooit mee."

Hij onderdrukte een geeuw, en rekte zich, de armen om de leuning van den makkelijken stoel gespannen.

De tram dreunde door de dorpsstraat; licht rinkelden de ramen in de sponningen.

Beiden wachten op den bekenden vluggen stap voor 't raam, 't geluid van den sleutel in 't slot. Maar 't bleef uit, de klok tikte door, minuut na minuut verging, en de oudjes wachtten.

„As 't waar is", begon de man weer, aarzelend, „dat-ie iemand bij zich had, dan zal die d'r nou thuisbrengen. Dan kan 't nog wel een poosje aanloopen....."

Maar eindelijk hoorden ze den vluggen stap van hun zoon, die fluitend binnenkwam.

De vrouw fluisterde nog haastig: „Maak je nou niet driftig, Jan. Blijf kalm."

Dirk keek verbaasd op, toen hij met een mechanischen

greep naar den schakelaar, zag dat het licht nog brandde, en dat vader en moeder nog op waren.

„Bent u nog niet naar bed?"

„Nee, we hebben op je gewacht. We hadden je wat te vragen."

„Dat komt goed uit. Want ik heb u wat te vertellen."

Hij keek zijn ouders, die hem onderzoekend opnamen, recht in de oogen, een blijden glimlach om zijn mond.

„Is 't waar, dat jij omgang hebt met een Duitsche meid van „Gelria"?"

„Veel erger nog. Ik heb haar vanavond gevraagd, en ze heeft „ja" gezegd ook." Zijn stem klonk uitdagend.

Vader fronste zijn wenkbrauwen. Moeder keek bezorgd. Zocht met haar voet onder de tafel dien van haar man, om hem tot kalmte te manen.

Vader dwong zich tot een rustige stem.

„Dirk, je weet dat wij niks op een verkeering tegen hebgen, dat we je zelfs graag getrouwd zouen zien, en jij hier in de zaak. Je bent er oud genoeg voor, en kapabel ook. Maar dan met een vrouw van je stand, een waar niks op te zeggen valt, waarover je je niet zult hoeven te schamen. Maar dat jij, die zoo'n goed verstand hebt, en die altijd zoo kieskeurig geweest bent, nu met zooiets aankomt, een meid, en dan nog een Duitsche....."

„Vader, u....."

„Nee, laat me eerst uitspreken. Je weet zelf hoe d'r over die Duitsche meiden hier gedacht wordt. Allemansvrinden, vandaag met deze, morgen met die..... Wat weet je van hun afkomst, van hun verleden. En zóóiets zou je hier in den winkel willen halen. Begrijp je dan niet, dat zooiets niet gaat.....?"

„Vader, u draaft zoo vreeselijk door. U gunt me niet eens den tijd om alles uit te leggen. Het is ten eerste geen meid. Ze is juffrouw van de huishouding. Ze gaat over al 't keuken- en kantinepersoneel. Het is een beschaafd en ontwikkeld meisje. Van betere komaf dan wij. Haar vader was hoofdofficier bij den generalen staf."

„Ja, dat zegge ze allemaal. Ze kan wel vertellen dat ze hofdame bij den keizer geweest is."

„Nee vader, wees nou niet onredelijk. Dat valt toch te controleeren. Dat kunt u toch nagaan, als u 't niet gelooft! Ze is verloofd geweest. Met een technisch student. Die is niet uit den oorlog teruggekomen. D'r vader is ook gesneuveld. Zij was onderwijzeres. Ze hadden aardig wat geld. Door de inflatie hebben ze alles verloren. Nou is ze hier, met d'r zuster. Die is hoofd van de linnenkamer en van de huishouding. Informeert u maar gerust, d'r valt niet dàt op hen te zeggen."

„En 't geloof? Dat doet er zeker niets toe."

„Vader, u bent weer voorbarig in uw oordeel."

Hij deed moeite om kalm te blijven. Rustig betoogend ging hij verder: „'t Is een geloovig meisje. Ze is Luthersch natuurlijk. Maar ze gaat mee met mij. Ze komt trouwens vaak bij ons in de kerk al, als er geen Duitsche dienst is, in Arnhem. Heusch, u zult er anders over denken, als u d'r maar eerst eens gezien hebt en gesproken. Vraagt u maar eens informaties bij de directrice van „Gelria". Heusch, dat vind ik zelfs prettig. Dan zult u er anders over denken."

„Gesproken hebben! hm! Een schoondochter, waar je niet mee praten kunt, een buitenlandsche! En dan zoo arm als de mieren. 'k Wil aannemen, dat 't allemaal klopt wat je zegt, maar een meisje zonder een cent, een vreemde blijft het. En jij, die zooveel meisjes met geld, en jonge nog en aardige ook, krijgen kunt, die je vinger maar uit te steken hebt, of Truus van Altena wordt je vrouw."

Een waarschuwende stoot van moeder, onder de tafel, deed hem afbreken.

„Vader, begint u daar nou toch niet weer over. Eén keer heb ik uw zin gedaan, en ik heb er verdriet genoeg over gehad. Ik wil nou zelf kiezen. Ik ben oud en wijs genoeg zegt u zelf. Die Truus van Altena, ...een poppegezichtje, zoo dom als een koe, ... haksel in 't hoofd in plaats van hersens, een rijk geworden bakkersdochter, die nergens anders over praat dan over d'r kleeren. Dank u. Dan maar

liever een arm meisje, met verstand. Waar 'k mee praten kan."

„We motte nou naar bed. We kunnen er nog eens op slapen. Ik zeg geen ja, en geen nee. Dwingen wil ik je niet. Je moet het zelf maar weten, maar onze keus is 't niet, as je dat maar weet! En ik zal eerst es terdege informeeren, voor je onze toestemming hebt. Doe zelf geen overijlde dingen, waar je later spijt van hebt."

„Ja kijk es", viel moeder in, „kijk es op de klok, 't is over twaalven. Laten we nou eerst es gaan slapen."

HOOFDSTUK VIII.

Goede informaties.

Vader was den volgenden morgen niet meer op 't gesprek van den vorigen avond teruggekomen. Zwijgend hadden vader en zoon de bestellingen uit de klantenboekjes afgewogen en ingepakt. Toen moeder riep, om koffie te drinken, had Van Barneveld even terloops, op onverschilligen toon gevraagd: „Da's waar ook; hoe heet dat meisje? As ik soms bij gelegenheid eens navraag zou doen?"

„Hertha Diehl."

Daarbij was 't gebleven.

Maar 't was den ouden Van Barneveld geen moment uit de gedachten geweest.

Toen hij er nuchter over dacht, voelde hij, dat hij misschien te hevig geweest was den vorigen avond, in z'n eerste verzet.

Z'n vrouw, met wie hij er op bed nog lang over nagepraat had, was misschien in 't gelijk.

Al was er nou veel kaf onder 't koren, en al kregen ze hier meestal 't beste niet te zien uit Duitschland, 't kon toch best dat het een heel goed meisje was.

Wat kon hij daarover oordeelen, zonder iets van haar te weten. En Dirk was toch geen lichtzinnige boemelaar, of iemand die zich gauw in liet palmen. Dan had hij al vaak genoeg de kans gehad een vrouw te krijgen, want niet

voor niets kwamen de ongetrouwde meisjes zoo graag in de zaak, die al precies wisten wanneer Dirk in den winkel hielp.

Hij kon er aan iederen vinger wel een krijgen, en dat wist hij zelf heel goed.

Misschien had hem dat zelfs wel geremd, er een te kiezen, omdat hij maar al te goed voelde hoe ze aasden op zijn geld, zijn mooie vooruitzichten, als eenige zoon, in een bloeiende zaak.

En die jongen had toch terdege zijn verstand ook, en zijn oogen open.

Hij kon toch best eens gaan informeeren bij de directrice. Die zou haar zonder goede getuigen toch ook niet aangenomen hebben.

Hij was 't zelfs verplicht tegenover Dirk.

En geleidelijk was zijn voornemen gerijpt, er dan maar geen gras over te laten groeien.

's Middags brak hij er stilletjes tusschen uit, met een: „ik moet even weg!", zonder zijn vrouw of zijn zoon te zeggen, wat hij ging doen.

Hij trof het.

De directrice was te spreken.

Wat onzeker, zijn hoedje draaiend tusschen zijn vingers, in twijfel of hij haar nu een hand moest geven of niet, bleef hij op de mat van haar kantoortje staan.

Maar ze stelde hem op zijn gemak.

„Van Barneveld, onze kruidenier, geloof ik? Juist, wat is er van uw dienst, kan ik u ergens mee helpen?"

„Ja, kijk u es hier, juffrouw, directrice wil ik zeggen, ik wou u es graag een oogenblikje gesproken hebben, as 't kan. Ziet u, 't is een beetje een rare boodschap, maar as ouwer zijnde, môt je toch het beste voor je kinderen zoeken, nietwaar?"

De directrice, wat verbaasd, niet wetend in welke richting hij wilde, viel hem niet in de rede.

„'t Geval zit zoo. Me zoon, Dirk, za 'k maar zegge; we hebbe d'r maar een, ziet u, directrice, en dan gaat het je

nog meer aan 't hart, as zoo'n jongen zich vergooien zou. Om kort te gaan, die Dirk, heb een oogje op een meisje hier van u, een Duitscher zoo gezegd, Hertha Tiel, of Diel of zoo iets. Och, u weet wel hoe 't gaat, directrice, zoo'n jongen, die 't te pakke heeft, die ziet geen vlekkie, die denkt altijd een lot uit de loterij te hebben! Maar om u de waarheid te zeggen, ik heb het niet erg op die Duitschers, je ziet er niet veel goeds van. Brutaal, mooie kleeren, maar voor de rest; ho maar! En nou dacht ik bij m'n eigen: weet je wat je doet, je gaat es naar de directrice, die kent d'r pappenheimers, en die zal je as vader wel eerlijk vertellen, wat dat voor een juffie is."

„Nou Van Barneveld, ik ben blij dat u bij me gekomen bent. Ik kan u niets dan goeds zeggen van juffrouw Diehl. Ze is hoofd van keuken en kantine, en volkomen voor haar taak berekend. Het is een meisje uit de beste kringen van Duitschland. Haar zuster is ook hier. Ze hebben in den oorlog alles verloren, familie, verloofde en geld. En ze hebben op een bewonderenswaardige wijze aangepakt, en heel gauw 't voor hen vreemde en moeilijke werk hier onder de knie gekregen. Die Hertha is de jongste, een knap, gezond en opgewekt meisje. M'n compliment voor den smaak van uw zoon, dat hij zóó'n meisje heeft weten te krijgen, en u gefeliciteerd met zoo'n schoondochter. Dat zal een steun in de zaak zijn!"

't Gezicht van Van Barneveld, eerst wat onzeker en bedrukt, was geleidelijk opgehelderd. Zijn kleine, pientere oogjes glommen.

„Dus u zou zoo zeggen, directrice, dat er niks op tegen is? Dat er geen kwaad bij is?"

„Niets, behalve dat ik 't jammer vind, zoo'n vertrouwde kracht te verliezen!"

„En ook netjes van oppas, za 'k maar zeggen, om 't zoo es uit te drukken.....?"

„Onberispelijk! Er valt heusch niets dan goeds te zeggen."

„Da's een pak van me hart. Al had 'k 't wel gedacht ziet

u, want al zeg ik 't zelf, die zoon van me, die weet zijn weetje wel! Hij heeft z'n oogen niet in de zak. En een kop dat d'r opzit! Ja, hij heeft ook de H.B.S. afgeloopen! En met glans hoor! Maar 'k bin toch blij, dat 'k 't nou van u ook es hoor. Je wilt as vader zijnde toch graag zekerheid hebbe! Mag ik u dan hartelijk bedanke, directrice?"

„Geen dank, Van Barneveld. Ik was blij u goede inlichtingen te kunnen geven! Ik hoop maar dat uw zoon zoo'n meisje waard is!"

„Nou, daar zal 't niet aan mankeere! Wat dàt betreft! Nogmaals bedankt, directrice!"

Hij voelde zich merkwaardig opgelucht, op den terugweg, en kon wel fluiten van genoegen. Die Dirk van hem! Zoo'n rakker!

Buurman stond voor zijn deur een pijpje te rooken.

Van Barneveld kon het niet laten, hem uitbundig te groeten.

„Zoo buurman, smaakt de pijp? Mensch wat een weertje, hè? Wat een weertje, wat een weertje!"

Buurman vergat van verbazing te antwoorden.

Wat of die scheelde!

Zoo uitgelaten en druk! „Wat een weertje", zei die, terwijl 't voor 't eerst even een droog moment was, tusschen gure, grimmige hagelbuien in!

Dirk was met de fiets boodschappen wegbrengen.

Hij kon zich dus vrijuit laten gaan tegen zijn vrouw.

„Moeder, da's dik in orde met dien jongen van ons. Ik ben bij de directrice geweest, en as je die zoo hoort, dan heeft-ie wel de honderdduizend getrokken."

„Zie je nou wel, dat ik gelijk had, toen ik zei, dat je niet zoo gauw veroordeelen mot?" waagde moeder op te merken.

„Ik? Jij was er zoo tegen, jij wist vooruit dat het niks was, zoo'n vreemde! Zoo'n sloerie, zei je!" Vader wond zich op.

En moeder, haar man kennend, sprak maar niet verder tegen, en gunde hem zijn gelijk.

„Nou niet al te voldaan doen tegen den jongen as-ie zoo thuiskomt", nam Van Barneveld zich voor. „Da's niet goed voor hem."

Hij begon er pas na het eten over.

„Dirk, ik ben vanmiddag, ik mos toch dien kant net uit, es effe bij de directrice van „Gelria" geweest, en heb es geinformeerd naar dat meisje. Nou ik mot je zegge, wat ik hoorde was goed. Er viel niets op d'r aan te merken, zei ze, en capabel voor d'r werk ook. Ik zou zeggen, je most d'r Zondag es hier verzoeken, dat we d'r ook es te zien krijgen. Dan kunnen we d'r altijd nog es over praten. Positieve bezwaren heb ik voorshands niet meer, al blijven moeder en ik 't jammer vinden, dat 't nou net een buitenlandsche mot wezen, die we niet verstaan kunnen. Ik zou zegge d'r zijn Hollandsche meisjes genoeg, maar afijn, een mensch z'n lust is een mensch z'n leven. Dat mot je ten slotte zelf weten."

Verder werd er niet meer over gepraat. Maar vader en moeder hadden moeite de spanning te verbergen, waarmee ze 't eerste bezoek van de toekomstige schoondochter tegemoet zagen.

De mooie kamer kreeg nog gauw een extra beurt en de slager kreeg bij de bestelling van het rosbeafje de boodschap mee, „dat 't extra malsch most zijn, want we krijgen visite." En toen Dirk Zaterdagsavonds even in 't magazijn moest wezen, betrapte hij daar zijn vader, die een flesch van den besten wijn opgediept had, en af stond te stoffen.

„'t Komt dik in orde!" dacht Dirk, die zijn oudjes kende!

HOOFDSTUK IX.

Weer in den familiekring.

Hertha zag erg tegen dat eerste bezoek bij Dirk zijn ouders op.

Al wilde ze het zichzelf niet bekennen, de woorden van Fanny over afkomst en milieu, hadden toch indruk op haar gemaakt.

Dirk kende ze.

Daar durfde ze 't mee aan. Dat was wel hoofdzaak. Maar hoe zouden zijn ouders zijn?

Als het eens zure, onmogelijke burgerluitjes waren, waarbij ze geen aansluiting vinden, geen sympathie ontmoeten zou.

Ten slotte trouwde ze wel met Dirk, maar heelemaal uitschakelen zou ze haar schoonouders toch niet kunnen.

Te meer daar ze in Renkum zouden blijven wonen volgens Dirk.

Vader zou zelf 's morgens in den winkel blijven helpen, zoodat hij 't met één loopjongen afkon. En als moeder nu eens een bedillerige, bemoeizieke vrouw was, die veel in kwam loopen, en als een lastige schoonmoeder zich overal inmengen?

Botsingen zouden dan niet uit kunnen blijven, want hun opvattingen over huishouding, over inrichting, en maaltijden moesten wel uiteenloopen. Als 't niet was, door verschil van milieu, waaruit zij beiden gegroeid waren, dan toch zeker door 't verschil van nationaliteit, want al zou ze zich nog zoo goed aan kunnen passen aan Hollandsche opvattingen en toestanden, de landsaard zou zich niet laten verloochenen.

Tegen Fanny liet ze niets van dat alles blijken, en praatte ze er slechts spottend over.

„Zondag moet ik op zicht bij mijn schoonouders! Ik zal mijn beste beentje vóór moeten zetten!"

De directrice had het goedgevonden, dat Fanny voor één keer Hertha's middagdienst in keuken en kantine waar zou nemen. Dat ging best, want er waren maar weinig gasten meer, dus druk zou ze 't niet hebben.

Hertha en Fanny zouden 's morgens naar de kerk gaan, naast hun huis, en de eerste ging dan na den dienst met Dirk mee.

En 's avonds zou Fanny ook komen.

Zoo was de regeling, door Dirk in overleg met zijn moeder en Hertha gekozen.

't Ging hun al beter af de Hollandsche preek te volgen, al ontsnapte ook nog veel, maar ze hadden, vooral Hertha, die 't meest met vreemden in aanraking kwam, al aardig wat Hollandsch opgestoken.

Hertha kreeg in de kerk een vertrouwelijk knikje van Dirk, en onder de preek merkte ze een paar maal, dat zijn vader haar stiekum zat op te nemen, wat haar een blos van verlegenheid naar de wangen joeg.

Samen met Dirk wandelde ze uit de kerk naar 't dorp. Ze trokken de aandacht van de dorpelingen.

Dirk was een bekende figuur, en zoo uit de kerk met een meisje meeloopen stond volgens de dorpsopvatting gelijk met: „verkeering" met elkaar hebben.

Dirk, die de luitjes kende, had er plezier in.

„Tuiten je ooren nog niet? Reken maar dat ze 't nu druk over ons hebben. Jij wordt nu door de critiek der jongedames onderhanden genomen. Ik zou wel eens mee willen luisteren, hoe je er afkomt."

„Dat kan me minder schelen. Maar hoe zou het bij jullie thuis gaan?"

„Maak je maar niet ongerust. Vader wil het niet ronduit bekennen, maar hij schijnt wàt in zijn schik te zijn. De directrice schijnt zich héél gunstig over je uitgelaten te hebben."

Moeder, die thuis gebleven was uit de kerk, om voor 't eten te zorgen, ontving haar eenvoudig en hartelijk.

„Zoo, m'n kind. Ik ben blij, dat we nou es kennis kunnen maken met elkaar. Kom d'r in, doe je goed af, en doe nou maar net of je thuis bent."

Er kwam even een moment van pijnlijk zwijgen.

Hertha herkende de hartelijke, welgemeende woorden, zonder precies de bedoeling te begrijpen, en ze wist, dat zij op haar beurt, weer niet door de moeder verstaan zou worden.

Maar vader kwam de aarzeling verbreken.

Hij was met buurman uit de kerk gekomen, en had nog even nagepraat.

Hij kwam binnen met joviale hartelijkheid, maakte een grapje over zijn gebrek aan talenkennis, „maar dan kijk je maar naar m'n gezicht, dan weet je hoe ik 't bedoel."

„Dat staat vroolijk genoeg, om niet te zeggen voldaan!" merkte Dirk glunder op.

Hij kende zijn ouders te goed, om niet te zien dat hun eerste indruk gunstig was.

Hertha's spontane, hartelijke natuur won het verder geheel.

Onder 't eten werd niet veel gezegd.

„Dat doen we in ieder land gelijk", zei vader, „daarin verstaan we mekaar 't best!"

En moeder noodde met Geldersche gulheid Hertha steeds door tot meer nemen.

Vader probeerde zooveel mogelijk op te vangen van de gesprekken tusschen Dirk en haar.

Als hij dan weer een Duitsch woord gehoord had, waarvan hij de beteekenis meende te begrijpen, trachtte hij dat even daarna te pas te brengen.

„Goed gesmekt, was?" vroeg hij, voldaan over zijn nieuwe kennis na tafel.

„Ja, ik hoop maar, dat je ook een goed potje koken kunt, want die jongen van me is verwend hoor! Zooas zijn moeder koken kan, kunnen maar weinigen het. Afijn, dat zul je daar op „Gelria" ook wel geleerd hebben!"

Vader ging na 't eten op den divan z'n dutje doen, en Hertha won moeders hart, door als iets vanzelfsprekends te helpen met 't vaatwasschen.

Toen Dirk dacht, dat zijn vader al lang in den dommel was, kreeg hij plotseling een goedkeurend knikje vanaf den divan.

„D'r handen staan tenminste niet verkeerd."

Van toen af wist Dirk, dat 't pleit gewonnen was!

Na de thee gingen de jongelui een wandeling maken.

Van Barneveld, alleen met zijn vrouw achtergebleven, zei enkel: „Da 's best in orde, zoo, vrouw!"

Menige moeder van een huwbare dochter, zag met spijt

vanachter de gordijntjes 't jonge paar, dat in overmoed, trots dorpsche vooroordeelen, 't waagde gearmd de dorpsstraat door te gaan, en gaf haar critiek ten beste.

„Hij kijkt of ie meent het nou geschoten te hebben! 't Is me een buit, zoo'n kale Duitsche dienstmeid."

„Maar leelijk is ze niet", waagden de vaders en de volwassen zoons op te merken, op gevaar af een debat te krijgen met de vrouwelijke familieleden.

Na de avondkerk kwam ook Fanny, wat verlegen tegenover al die onbekenden, maar ook hier hielp weer Dirk zijn kennis van 't Duitsch, en al gauw was de eerste schuchterheid overwonnen.

Moeder zei niet veel. Maar met blijde lichtjes in de oogen, zat ze tevreden voor zich uit te kijken.

En vader kwam met de fijne flesch wijn voor den dag. Hij was aangedaan toen hij zijn glas opnam.

„Kinderen, mijn zegen! Ik ben blij met de keus van mijn zoon!" bekende hij ruiterlijk.

„Hertha, ik hoop, dat je een goede vrouw voor hem zult worden, en een lieve dochter voor ons. God heeft jullie zwaar bezocht, en je veel verdriet toegezonden. Ik hoop, dat jullie allebei maar veel bij ons komen zult en dat wij iets zullen kunnen vergoeden van 't gemis, dat jullie voelt, zoo alleen en verlaten in den vreemde. Je bent altijd welkom. En hoe meer je komt, hoe gauwer we elkaar heelemaal verstaan kunnen.

Dirk, Hertha, m'n kind, ik drink op jullie geluk. Ik hoop, dat God je na de jaren van druk, nu jaren van voorspoed en zon schenken zal."

En Hertha had hem om die eenvoudige, warme woorden willen zoenen.

„Best in orde, moeder", herhaalde dien avond, op bed, Van Barneveld zijn woorden van 's middags.

Toen buurman den volgenden avond zijn krantje kwam brengen, en nieuwsgierig, na wat hij Zondags gezien had, uitvorschend begon:

„Wat hoor ik, Van Barneveld, gaat je zoon zich verloven? Heb ik dus toch gelijk gehad vorige week?", kon Van Barneveld met trots en voldaanheid in zijn stem antwoorden:

„Ja man, je kunt me feliciteeren. 't Is voor elkaar. En goed ook. Ik had het niet beter kunnen wenschen!"

En bij 't weggaan met pretoogjes, groette hij: „Maaltaid!"

Ziende den verwonderden blik van buurman, legde hij uit: „Ja man, da 's Duitsch. Dat leer ik van me schoondochter. Wiederseen!"

En zijn gulle lach schaterde door den winkel om de verblufte uitdrukking op 't gezicht van buurman, die schouderophalend de belrinkelende winkeldeur achter zich dichttrok.

HOOFDSTUK X.

Kerstfeestviering.

Hertha had tegen Februari ontslag gevraagd. En hoewel Fanny haar zuster haar geluk graag gunde, zag ze op tegen den tijd, dat ze alleen hier achter zou moeten blijven, al was 't een troost, dat Hertha in dezelfde plaats bleef, en steeds haar huis voor haar open zou houden.

Ze was nu veel op Edwine aangewezen.

Hertha ging niet meer mee naar de Duitsche diensten en de vereenigingsavonden.

't Was een goed, hartelijk kind, die Edwine, maar Fanny had toch al gauw gemerkt, dat ze, behalve hetzelfde leed door den oorlog, toch heel weinig gemeen hadden.

Tot een vertrouwelijke verhouding kon het niet komen.

Hertha ging op in haar jong geluk, was veel bij Dirk. En wel telkens, als ze voelde, hoe alleen haar zuster die lange winteravonden achterbleef in het groote, leege huis, noodde ze gul, en met iets van zelfbeschuldiging, om toch mee te gaan, maar slechts zelden maakte Fanny van die uitnoodigingen gebruik.

Terwijl Hertha nu spelenderwijze het Nederlandsch

leerde, bleef zij er nog vreemd tegenover staan, en daardoor was ze, als ze meeging naar de Van Barneveld's, wilde ze niet pijnlijk alleen zitten, aangewezen op Dirk en Hertha, voor een gesprek.

En zij wilde die twee, die nog zoo volop van elkaar vervuld waren, niet storen in hun gierig genoten samenzijn.

Trouwens, meer dan Hertha, die daar geen oog voor scheen te hebben, stootte zij zich telkens aan allerlei gewoonten en hebbelijkheidjes, die zoo anders waren dan zij 't thuis zagen, al verzachtte de vreemde taal nog heel veel, dat nu niet tot haar doordrong, maar dat anders haar aristocratische natuur pijn gedaan zou hebben.

Hertha scheen zich heelemaal aangepast, 't verleden overboord gegooid te hebben, maar zij kon dat oude, al had ze er door haar positie misschien geen recht meer op, nog steeds niet vergeten.

Ze waardeerde de gulle, ongedwongen hartelijkheid van Dirk z'n ouders, maar stootte zich tegelijk toch aan de burgerlijke wijze, waarop die tot uiting kwam.

Soms verfoeide ze dien critischen aard; berispte ze er zichzelf om; „je bent jaloersch, je misgunt het Hertha", praatte ze zichzelf dan voor, maar op 't zelfde oogenblik wist ze, dat 't niet waar was, dat het dàt niet was.

Dat het werkelijk 't gevoel van degradatie alleen was.

Pijnlijk scherp had ze intuïtief gevoeld op de verlovingsreceptie van Hertha, bij de Van Barneveld's, dat tenslotte al die feliciteerende menschen, kleine burgers en winkeliertjes, met hun neerbuigende welwillendheid, toch op hen neerzagen als op de Duitsche dienstmeisjes, nou ja, misschien een tikje netter en fatsoenlijker, maar tóch dienstmeisjes, en dat ze hen een beetje beneden hun stand bleven achten.

Terwijl Hertha onbevangen en stralend handen gedrukt had, had zíj zich weer de dochter van kolonel Diehl van den staf gevoeld, was ze strak en onbewogen gebleven.

En ze had zich dubbel eenzaam gevoeld, omdat er niemand was van hùn kant, die meeleefde. 't Waren allemaal vreemden geweest, kennissen van Dirk.

Uit Duitschland was er alleen, als een stille verkwikking, de hartelijke brief van den Rechtsanwalt; beiden hadden ontroerd gelezen, dat ook de Pastor, hun vaderlijke vriend, nu dood was.....

En vader Van Barneveld had gegeurd met den brief met het vreemde, voor hem niet te ontcijferen handschrift, van „de beroemde Duitsche advocaat, en speciale vriend van de meisjes!"; telkens had hij dien tersluiks aan een kennis getoond, en gezorgd, dat hij boven op de felicitaties in de glazen schaal bleef.

„Ze moesten nou niet denken, dat z'n zoon zoo maar de eerste de beste genomen had!".....

Zoo kwam langzamerhand het Kerstfeest in zicht. De donkere dagen voor Kerstmis, de lange winteravonden, die vroeger thuis zoo gezellig geweest waren door de voorbereidingen van de groote, in Duitschland zoo op den voorgrond tredende feestdagen, deden Fanny, die nu voor 't grootste deel alleen was, des te schrijnender haar eenzaamheid voelen. Om haar gedachten bezig te houden en af te leiden, zette ze met de directrice een plannetje op touw, om een echt Duitschen Weihnachtsavond in de kantine te organiseeren voor de overgebleven Duitsche meisjes; want een groot deel, dat nog familie in de Heimat had, ging die dagen, dat er toch geen gasten waren, naar huis.

Edwine werd in 't geheim genomen, en samen waren ze druk in de weer met allerlei kleine werkjes; uit groote aardappels, met rood papier omwikkeld, werden kaarsenhouders gemaakt,takjes hulst werden in den tuin verzameld, kleine cadeautjes gekocht in den Renkumschen bazar.

De directrice stond sympathiek tegenover haar plannetje, en bood aan, op eersten Kerstdagavond een meer feestelijken maaltijd te geven, met Duitsche gerechten, op aanwijzing van Fanny, die met Edwine de menu's schreef.

De tuinbaas had een mooien den gekapt, dien ze 's avonds, als ze een oogenblikje tijd konden vinden, versierden en optuigden.

Hertha deed niet aan dat alles mee. Zij ging de Kerstdagen met Dirk doorbrengen, bij familie in Amsterdam, al kwam ook even 't verlangen bij haar op, dien avond op „Gelria", te midden van haar landgenootjes en bij Fanny te zijn, in plaats van bij vreemden, die zij niet kende.

Maar ten slotte gaf toch het samenzijn met Dirk die dagen den doorslag.

De avond voor den grooten dag nam Fanny aan tafel het woord. Ze vertelde, zonder in bijzonderheden te treden, van haar plan, om den volgenden dag op echt Duitsche wijze feestelijk samen te zijn.

„Er is natuurlijk geen dwang. Ieder van jullie is vrij te komen of niet, maar ik zou 't prettig vinden als jullie voor één avond eens allemaal bij elkaar was, dat we door ons ongedwongen feestelijk samenzijn, zooals we dat in ons vaderland gewend waren, ons saamhoorigheidsgevoel als landgenooten in den vreemde versterken. Want wij blijven Duitschers, ondanks alles!"

't Plan viel in den smaak, en de avond verliep naar wensch. De meeste meisjes waren blij, hun afspraakjes voor dancing of bioscoop te hebben laten schieten, en menigeen voelde zich ontroerd, toen ze, om den kerstboom gezeten, wel denken moesten aan de Kerstfeestviering thuis, in de Heimat.

Fanny begreep, dat ze, bij zoo'n gemengd gezelschap van Roomsch en Luthersch, waarvan de meesten zelfs met ieder kerkverband gebroken hadden, tevreden moest zijn met een huiselijk feestje zonder meer; dat ze, hoezeer ze zelf ook de leegte voelde, niet op de hoofdzaak, de groote reden van de Kerstfeestviering, in kon gaan. Ze miste de vrijmoedigheid om daarop te wijzen, maar toen de verschillende Kerstliederen gezongen werden, die allen nog wel kenden, toen daar uit de meisjesmonden plechtig het „Es ist ein Kind geboren", klonk, dat toch even de oppervlakkige Gustl's, Hilde's en Annie's ontroerde, vatte ze moed, en las zacht, met een brok in haar keel, de eerste twintig verzen van het Lucas-Evangelie.

En bij 't hooren van die bekende klanken, die bij menig meisje weer de herinnering aan vroeger wakker riep, hen dwong te denken aan een geloovigen vader of moeder, toen die oude Kerstgeschiedenis weer bij hen ging leven, hadden sommigen moeite hun tranen te bedwingen, tranen van verlangen, naar huis, van gemis, en misschien ook van een vluchtig berouw over hun afdwaling, een besef van de leegheid van hun leventjes.

„Und die Hirten kehreten wieder um, preiseten und lobten Gott um alles, das sie gehöret und gesehen hatten, wie denn zu ihnen gesagt war."

't Bleef even stil in 't kantinezaaltje met zijn zachtroode, gedempte verlichting, na de laatste woorden, die na bleven klinken in hun ooren.

Dan, als om de ontroering van zich af te schuiven, klonk een schrille lach, en zette één der meisjes een vroolijk volksliedje in, dat aarzelend, maar geleidelijk vaster door de anderen overgenomen werd.

Fanny, tot nog toe door haar meerdere gereserveerdheid, de minst populaire van de twee, had door dezen avond de harten der meisjes gewonnen.

HOOFDSTUK XI.

De ongerepte uitzet.

De tijd van Hertha op „Gelria" schoot nu hard op. Ze was vol van de toekomst, en zong 's avonds het hoogste lied.

Als ze een enkelen keer thuis was, praatte ze nergens anders over dan over haar plannen, uitbundig, uitgelaten en vol verwachting.

Ineens, als ze aan Fanny dacht, die dezelfde verwachtingen eens gehad had, en die hier nu alleen achter moest blijven, kon ze dan zwijgen, verwenschend haar gedachteloosheid, haar alleen vervuld zijn van zichzelf en eigen toekomst.

Maar Fanny begreep dat zoo goed.

Ze was zachter en liever dan tevoren nog voor haar jongere zuster, in wie ze nu haar eigen idealen weer herkende en beleefd zag.

Ze herinnerde zich nog te goed, hoe ze zelf die laatste maanden voor haar verwachte huwelijk de dagen doorgedanst had, zonnig en licht.

Ze kende die gevoelens nog te goed, om ze niet te begrijpen bij Hertha.

Meestal kon ze dat opgewekt aanhooren, met een gemeenden glimlach, zonder verdriet.

In gedachten vergeleek ze; en dan kwam ze steeds weer tot de conclusie, dat ze niet jaloersch op Hertha kon zijn.

En ze wist voor zichzelf, dat haar geluk voller geweest was, indertijd.

Jaren, vele, vele jaren leek dat haar geleden nu.

Hoe lang wel niet.

Maar ze herinnerde zich nog ieder onderdeel, iedere gedachte, elk gevoel.

Hertha miste zooveel moois, zooveel romantiek, die zij gehad had.

Zij had zelf een huisje uit mogen zoeken, meubels kunnen zoeken naar eigen smaak.

Hertha kwam in een oud huis, bekrompen van indeeling, omdat steeds de zaak uitgebreid en vernieuwd was ten koste van de woonhuisruimte.

Hertha zou grootendeels de meubileering van haar schoonmoeder krijgen.

Misschien voelde Hertha dat niet meer zoo aan; ze was ouder nu, veel ouder, dan zij indertijd geweest was, en de oorlog had veel romantiek gedood, het leven had hun ontleerd veel eischen te stellen.

Verdrietig maakte Hertha's geluk haar zelden. Ze had met een weemoedige gelatenheid leeren aanvaarden, eindelijk kunnen beamen wat God met haar gewild had.

Ze was daardoor sterker geworden, gestaald, ze had geleerd haar wenschen ondergeschikt te maken aan die van God.

Hertha scheen nooit zoover met zichzelf en God in 't reine gekomen te zijn. En ze was dankbaar, dat haar zusje veel strijd en moeilijkheden bespaard bleven door deze nieuwe oplossing. En haar oppervlakkigen aard, zou haar ook verder voor moeilijke momenten bewaren, want ze zou zich gauw heelemaal aansluiten bij den nieuwen kring, waarin ze kwam, zou één met hen worden. Terwijl zij, Fanny, steeds zou zijn blijven vergelijken, telkens weer de onmogelijkheid gevoeld zou hebben, zich op bepaalde punten aan te passen.

Neen, 't was beter zoo voor Hertha.

De verhouding tusschen Dirk en haar was goed.

Die twee schenen werkelijk bij elkaar te passen, elkaar te begrijpen.

En zoo kon ze opgewekt meedoen, raden, helpen, als Hertha bij haar kwam met allerlei vragen en plannetjes.

Hertha had al eenigen tijd met een gedachte rondgeloopen, de vraag had al dagen op haar lippen gebrand, maar ze durfde er niet goed mee voor den dag te komen, omdat ze een weigering vreesde.

Maar op een avond dat Fanny juist voor haar linnenkast stond, om een paar kousen te krijgen, die ze stoppen wilde, waagde ze het erop.

Ze kwam naast haar zuster staan, legde vleiend haar arm om Fanny's schouder:

„Zeg Fan, luister eens, ik wou je wat vragen", begon ze aarzelend.

Fanny keek op.

„Ik zie daar je uitzet liggen, die je nog steeds compleet gehouden hebt. Toe, doe mij die over. 't Spaart een hoop werk uit, en 't is zoo'n mooie. En je kunt die toch niet altijd maar ongebruikt laten liggen. Daar wordt-ie ook niet beter van, en ik kan hem zoo goed gebruiken, zooveel heb ik nog niet over kunnen sparen hier."

Fanny keek plotseling verschrikt, haar oogen wijd open, staarde ze naar de keurig gerijde pakjes. Onwillekeurig spreidde ze haar handen uit, in een beschermend gebaar.

„Toe Fan, doe het maar, jij hebt er toch niets aan. Waarom die nou altijd maar doelloos te laten liggen?"

Fanny's stem klonk beslist, bijna heftig, toen ze antwoordde:

„Hertha, toe vraag niet verder. Dàt kan ik niet. Vraag dat niet van me. Ik kàn er geen afstand van doen. Alles wat je vraagt zou ik je willen geven, heusch, 't is geen egoïsme, maar dàt niet! 't Is 't eenige tastbare, wat ik van m'n mooiste dagen overgehouden heb, het eenige tastbare van het verleden, de herinnering."

Hertha keek teleurgesteld. Dat kon ze nu niet begrijpen.

„Ja maar, Fan, 't kon niet mooier, ik hoef zelfs de monogrammen niet te veranderen B D, Van Barnveld-Diehl, dat komt toevallig precies uit."

Fanny barste in snikken uit.

„Kind..... dat is 't hem..... juist. Die monogrammen..... B en D... ik heb ze zelf geborduurd... Je weet niet hoe lief die... letters mij zijn."

Ze probeerde zich te beheerschen, richtte 't hoofd op.

Hertha stond verschrikt te kijken, zei niets.

„Hertha, praat er nou niet meer over. Ik kan het niet doen. Je moest eens weten hoe ik die letters gekoesterd heb. Wat ik er allemaal bij gedroomd heb, toen ik ze borduurde, voor Fritz en mij. Ik kan de gedachte niet verdragen dat ik 't voor anderen gedaan zou hebben, ten slotte. Voor een vreemden Hollandschen jongen, in plaats van voor Fritz."

Ze keek in 't teleurgestelde gezicht van Hertha.

„'t Is heusch geen egoïsme van me. Je kunt van mij een mooien uitzet krijgen, 'k wil je helpen borduren, maar deze niet, dat moet je niet van me vragen."

Hertha weerde af. Ze was wat boos, en begreep Fanny niet. Kinderachtige sentimentaliteit vond ze 't. 't Was toch zonde om zoo'n mooien uitzet voor goed ongebruikt te laten liggen, te laten vergelen en 't weer d'r in laten komen! Zooiets ging haar verstand te boven.

Haar antwoord klonk wat koel.

„Nee, dat is niet noodig. Die kan ik ten slotte zelf nog wel koopen. 'k Bedoelde niet te bedelen. Ik had hem je goed willen betalen. Ik wou hem niet voor niets hebben."

Er bleef een pijnlijke stilte tusschen hen.

Hertha zat met een boek voor zich, en Fanny begon haar kousen te stoppen.

Even voelde ze iets van spijt over haar woorden. Was 't eigenlijk niet kinderachtig, niet backfishachtig sentimenteel van haar, om zoo hardnekkig aan die herinnering te blijven hangen?

Hertha zou hem zoo goed kunnen gebruiken. Was het niet mooier geweest, als ze hem met een royaal gebaar cadeau gegeven had? Dan kon Hertha haar weinige spaarcenten besteden aan iets anders. 't Was toch al pijnlijk genoeg, dat vrijwel alles van den kant van de Van Barneveld's moest komen.

Op dat punt waren ze wel weer fijn. Ze beroemden er zich niet op, lieten er niets van merken, dat hun schoondochter zonder vrijwel iets van zichzelf in 't huwelijk kwam.

Maar pijnlijk bleef het.

En dat moest Hertha toch ook voelen.

't Was trouwens waar, 't kwam mooi uit, met die monogrammen, die onveranderd konden blijven.

Even aarzelde ze, om tòch nog te zeggen: „Hertha, neem haar dan maar."

Maar op 't zelfde oogenblik wist ze 't weer: „Nee, ik kàn niet."

Ze probeerde 't gesprek weer op gang te krijgen met Hertha, maar ze kreeg slechts korte antwoorden, die telkens weer door lange tusschenpoozen van zwijgen gevolgd werden.

Hertha ging vroeg naar haar kamer, na een koel: „Welterusten", dat Fanny pijn deed.

Ze had zoo graag anders gewild om haar zus, maar ze kòn niet.

Alleen op haar slaapkamer, bleef ze lang voor haar linnenkast staan.

Ze knoopte één rose lintje los, vouwde het pakje, dat het samenhield open, zoodat het monogram naar voren kwam. En voor de zooveelste maal gleden haar vingers streelend over de ineengestrengelde letters.

En ze wist, dat het goed was, dat ze dezen schat bewaard had.

Die mocht niet in andere handen vallen.

Het gesprek met Hertha had alle oude wonden, die ze reeds gesloten waande, weer opengehaald.

Lang bleef ze opzitten, de stukken goed op haar schoot, terwijl ze in haar gedachten alles weer doorleefde, uit den tijd, toen haar vingers aan dit fijne linnen gewerkt hadden.

Haar hoop, en haar blij verwachten, en het verdriet daarna, toen dat alles eerst uitgesteld werd, en later heelemaal als een luchtkasteel in rook opging.

't Was laat, toen ze eindelijk naar bed ging, en 't duurde lang voor ze den slaap kon vatten.

En 't hamerde door haar hoofd: „Fritz, Fritz!" als een klacht, en als een schreeuw van verlangen.

Ze droomde, dat ze getrouwd was; dat Fritz naast haar lag. Haar vingers gingen streelend door zijn haren.

Ze sloeg haar arm liefkoozend om zijn schouders en trok hem naar zich toe. Zijn hoofd leunend tegen haar borst.

Toen zij vroeg in den morgen, moe, en met een dof gevoel in 't hoofd wakker werd, onuitgerust, vond zij haar arm krampachtig om 't kussen geklemd, dat ze stijf tegen haar borst aangedrukt hield.

Maar ze was voldaan, dat ze den vorigen avond doorgezet had, niet toegegeven.

Voorzichtig knoopte ze het lintje weer om het pakje van haar uitzet, dat ze nog los op haar tafel vond.

En 't werd zorgvuldig bij de andere bundeltjes gelegd, om daar in de kast te blijven.

Haar herinnering, de belichaming van haar beschaamde hoop.

Zonder er Hertha iets van te zeggen, bestelde ze een completen uitzet in Twenthe bij een adres, dat de directrice haar gegeven had.

Met monogrammen en al, want ze voelde, dat ze niet de kracht zou hebben Hertha te helpen bij 't borduren, wat deze anders zeker vragen zou, omdat ze er bedrevener in was dan Hertha.

Ze kon niet nog eens diezelfde letters borduren, voor een ander.

Het was zoo moeilijk te berusten, de oude opstandigheid, die telkens weer boven dreigde te komen, in deze dagen van voorbereiding tot het huwelijk voor Hertha, er onder te houden, dat ze alles wat haar dreigde te verzwakken ontloopen moest.

Nog voor Hertha van „Gelria" wegging, gaf ze haar het groote pak.

En deze, haar teleurstelling en boosheid allang weer vergeten, accepteerde dankbaar deze mooie gift, en bedacht met een zucht van verlichting, dat ze nu haar spaargeld vrijhield voor andere even noodzakelijke dingen, die gekocht moesten worden.

HOOFDSTUK XII.

De bruiloft.

Na een kouden, strengen winter was des te milder de lente gekomen, met haar dartel zongespeel, door 't prille jonge groen.

Moeder Van Barneveld was met een werkster druk in de weer, om het pasgehuurde huisje aan den Nieuwen weg schoon te maken, dat ze nu binnenkort met haar man alleen zou gaan bewonen.

De bruiloft zou nog in 't winkelhuis gevierd worden, en terwijl de jonggetrouwden voor een paar dagen een reisje maakten, zouden de oudjes overhuizen en meteen het nestje voor de jongelui bewoonbaar maken.

Van Barneveld vergat niet, al zijn kennissen te vertellen,

nadrukkelijk en uitvoerig, dat het niet anders kón dan zoo, de zaak moest doorgaan, het nieuwe huis was te klein om bruiloft in te houden, en 't was toch ook geen doen voor de jongelui om direct na het trouwen de ongeregeldheid en de drukte van een verhuizing te hebben, en zelfs een dag in een leeg huis te zitten. 't Was natuurlijk niet bedoeld als huwelijksreis. „Dàt past ons soort menschen niet."

En Dirk hield hij 't ook nog eens met nadruk voor: „Denk eraan dat je niet over een huwelijksreis praat! De zakenman moet zich altijd kleintjes houden. Niet te groot doen, anders verliest hij de gunst van de klanten."

Hij was er ook sterk tegen geweest dat Hertha in 't wit zou trouwen. Dat paste niet bij hun stand.

Maar hoe bereid Hertha ook was zich aan te passen bij de opvattingen van haar nieuwe familie, op dat punt had ze zich sterk verzet, en ten slotte had ze, krachtig bijgestaan door Dirk, haar zin weten door te drijven.

„Nou ja, jij bent een buitenlandsche. Dat scheelt. En de menschen weten 't ook. Misschien hoort dat bij jullie wel zoo."

Verder was hij erg in z'n nopjes. Alle partijen waren tevreden. De maanden, dat Hertha bij hen in huis geweest was, was dé aansluiting nauwer, en 't over en weer begrijpen nog beter geworden.

Ze konden elkaar nu ook goed verstaan, en Van Barneveld had er 't grootste plezier in, om onder kennissen, zijn opmerkingen met opgevangen en vaak verkeerd toegepaste Duitsche uitdrukkingen te doorspekken.

Hertha had bij haar schoonmoeder onderricht gekregen in de huishouding, en zich, dank zij den „Gelria"-tijd, een goede leerling betoond.

Omdat het moeilijk met de slaapgelegenheid geschikt kon worden, en ook omdat Fanny, — bij wie weer even haar standsvooroordeelen spraken, en de gewoonten en opvattingen, haar van huis uit geleerd, — zich er zeer tegen verzette dat er een andere regeling getroffen werd,

had zij zoolang nog op „Gelria" geslapen. De directrice had geen bezwaren gehad, omdat er kamers genoeg vrij waren, die eerst tegen Mei, wanneer Hertha getrouwd zou zijn, bezet zouden worden.

Het in orde maken der papieren had eenige moeite gekost, maar alles was op tijd geregeld geweest.

Fanny had misschien nog meer tegen den trouwdag opgezien dan Hertha zelf; dié ging haar geluk tegemoet. De rest liet haar koud. De bruiloftsdag was voor haar een noodzakelijk kwaad, dat je in vredesnaam maar zoo kalm mogelijk op den koop toe nam. Bovendien kende ze nu 't meerendeel van de ooms en tantes, die overkwamen.

Maar voor Fanny waren 't allemaal vreemden, en ze wist van te voren hoe eenzaam zij daar, met haar nog steeds erg gebrekkige Hollandsch tusschen zou zitten, onbekend met de gewoonten en gebruiken bij een Hollandsche burgerbruiloft.

Ze moesten eerst naar 't gemeentehuis, dat in een andere plaats, Oosterbeek, lag.

Ze had net de laatste hand aan Hertha's toilet gelegd, toen het rijtuig hen kwam halen.

Hertha was een bekoorlijk frisch bruidje, en haar gezicht was zoo stralend en jong, en fijn geteekend tusschen het witte tule, dat het niet te gelooven was dat ze al over de dertig heen was.

Daar er geen ouders van haar kant waren, zat Fanny met een ouden oom van Dirk — een verlegen roodwangigen Betuwschen boer, in een slecht zittend veel te krap pak — in 't rijtuig van vader en moeder Van Barneveld, die glommen van voldaanheid en vergenoegheid.

Fanny vond de formaliteiten op 't gemeentehuis vervelend, en weinig om 't lijf hebbend. De ambtenaar prevelde, heele woorden inslikkend, zijn lesje, hield hakkelend, met een bête glimlach over zijn domme gezicht, een toespraakje, waarvan ze niets begreep, handteekeningen werden gezet. En de jongelui waren voor hun leven aan elkaar verbonden.

Direct uit het gemeentehuis ging het naar de kerk, en dat was werkelijk een plechtigheid, die diepen indruk op haar maakte.

Ze was aan dominee's uitspraak gewend en kon de mooie preek over Ruth grootendeels volgen.

En toen daar haar zusje, zooals ze haar nog steeds beschouwde, bevend knielde, omgeven door een wolk van wit, naast de flinke, zwarte gestalte van Dirk, en de gemeente haar bede zong, terwijl de dominee zegenend zijn armen over hen uitgebreid hield, snikte ze 't uit; en woordeloos ging haar gebed uit tot God, voor Hertha, voor 't geluk van hen beiden.

Nog stil en onder den indruk kwam ze thuis, en de lawaaierige drukte van al die onbekende, boersche bruiloftgangers, die gulzig op de glazen wijn, en groote stukken taart aanvielen, trof haar pijnlijk als een dissonant.

En aan tafel, met de overladen, zware gerechten, werd het er niet beter op.

Naast haar slurpte de oom, die in 't rijtuig bij haar gezeten had, rumoerig zijn soep; aan haar andere zijde zat een neef, die telkens in een onverstaanbaar dialect heele verhalen aan haar deed, waarvan ze niets begreep, en waarop ze slechts met een hoofdknik reageerde.

Hij scheen ook geen behoefte te hebben aan haar antwoord, want met vollen mond, praatte hij onverpoosd door, aangevuurd door andere jongens, die hem over de tafel toeriepen: „Vooruit Dorus! Ge zijt toch zoo goed in oe Duitsch. Toon nou es dâ ge in 't Duitsch sjanse kunt."

Gierend om de geestigheid gilde de lach op van een in een vuurroode gelegenheidsjapon uitgedost jong meisje.

Fanny kon wel huilen van eenzaamheid en ergernis, maar opeens viel haar blik op Hertha, die stralend, aan 't hoofdeinde, slechts oog had voor Dirk, die zich af en toe fluisterend naar haar overboog.

Dat besliste bij haar.

Hertha scheen al dat andere critiekloos te ervaren. Zij was gelukkig met Dirk.

„Als zij maar gelukkig is. Wat doet het er dan toe, hoe ik me voel, en of ik deze armelijke feestelijkheid appreciëeren kan of niet?"

En ze dwong zich een opgewekt gezicht te toonen aan de anderen, en wist dat zelfs te behouden, toen ze na tafel, bij 't pandverbeuren, nauwelijks haar afkeer verbergend, de klamme, zweeterige hand van haar „tafelheer" om haar hals voelde, en, onder daverend gelach van de anderen, zijn vettigen zoen in ontvangst te nemen had.

„Hertha is gelukkig, Hertha is gelukkig!" hamerde het door haar hoofd, dat gloeide, en leek te zullen barsten van de hoofdpijn.

Maar ze was dankbaar, toen, gelukkig nog vrij vroeg, het gezelschap opbrak; ze ontvluchtte de handjesgeverij van al die vertrekkenden, door Hertha in de achterkamer te helpen bij 't verkleeden, en voelde zich blij en beloond voor dezen akeligen dag, toen deze haar krampachtig omhelsde, en toefluisterde: „O Fanny, ik ben zoo gelukkig. Zul je me niet in den steek laten, maar veel bij me komen, als ik terug ben? Ik ben zoo blij, dat jij dicht bij mij bent!"

Maar thuis, alleen weer, kwam even bij haar de twijfel op: Wat had Hertha bedoeld met die hartstochtelijke vraag: „Laat me niet in den steek!" Zag ze er nu ten slotte nog tegen op? Wanneer het echte liefde was, dan was er toch niets mooiers dan alleen met Dirk te zijn.

Of was het misschien toch een noodsprong geweest van haar zuster, die hunkerde naar verandering, naar het getrouwd zijn. Dus overleg, berekening met nou ja, wel sympathie voor Dirk, maar meer niet?

Ze zou daar eerder een antwoord op krijgen, dan ze verwachtte.

HOOFDSTUK XIII.

Het onverwachte.

't Ging best met het jonge paar. Dat vonden ze zelf.

't Was nu vol zomer, en de paar maanden, dat ze nu

getrouwd waren, voelden ze elkaar nog steeds nader gekomen te zijn.

Hertha hield zonder moeite, met één dag in de week een werkvrouw, haar kleine huishoudentje recht, en riep 's morgens vol trots van zelfstandige huisvrouw de mannen om koffie te komen drinken.

En als vader Van Barneveld dan met een zucht z'n kopje neerzette, en zei: „Nou meid, dat was weer een lekker bakkie!" straalde ze van plezier, terwijl haar warme, lichtende blik naar Dirk vloog, die haar vol bewondering telkens weer aan moest zien. Ze was mooier geworden nog in den trouwdag, voller, bloeiender, zooals een plant soms opfleuren kan, als zij de juiste zonnige plaats gevonden heeft.

Zorgen hadden ze niet. 't Ging best met de zaak. De klanten waren even tevreden nu de jonge Van Barneveld aan 't hoofd stond. Hertha, met haar natuurlijke vriendelijkheid, werd niet langer als een vreemde indringster beschouwd maar zelfs met iets van trots volledig in den dorpskring opgenomen. Want vader Van Barneveld had niet nagelaten, zoo hier en daar, schijnbaar argeloos, uit te weiden over de hooge komaf, en de ontwikkeling van zijn schoondochter.

't Was een drukke tijd voor de zaak. De pensions, die mee een bron van bestaan vormden voor het aan natuurschoon zoo rijke plaatsje, waren vol gasten, die verzorgd en gevoed moesten.

Ook de oudelui Van Barneveld vonden, dat 't best ging met hun kinderen.

's Zondags uit de kerk kwamen ze steeds koffie drinken, en vaak bleven ze ook eten.

En moeders speurzin kon niets ontdekken, dat niet in den haak was. Die Hertha hield den boel maar knap. Daar was niets van te zeggen.

„En ze gooide 't geld niet over den balk ook" voegde ze er voldaan aan toe.

Met het huishoudgeld uitkomen had ze trouwens in de moeilijke jaren in Duitschland wel geleerd.

Na tafel kreeg ze meestal, tot haar vreugde, een goedkeurend knipoogje van vader, die haar gerechten alle eer aangedaan had.

„Nou, kind, 't mag dan anders wezen als wij 't gewoon zijn, ik zou zeggen, ook met de potterage doe je niet voor moeder onder!"

Hij plaagde er vaak zijn vrouw mee.

Smaakte de soep hem lekker, dan zuchtte hij: „Is d'r nog een bordje voor me misschien? Zooiets krijg ik thuis niet alle dagen." Of bij een pudding, die extra in den smaak viel: „Nou, moeder, daar moet je nou toch het recept es van opschrijven!"

Ze vonden het stil in hun kleine huisje, en hadden moeite gehad te wennen aan het rustige rentenierslevéntje, misten het vroolijke getinkel van de winkelbel, die hen zoo vaak vroeger uit de huiskamer geroepen had, en de dagelijksche praatjes met de klanten, die aan Van Barneveld altijd zoo gul hun kleine huiselijke zorgen en familiemoeilijkheden kwijt konden.

„'t Is een geluk voor vader", zei moeder tegen Dirk, „dat hij 's morgens nog naar den winkel kan om je te helpen. Dat hij zich nog onmisbaar voelt en noodig. Laat dat maar zoo, ook al is 't misschien niet meer zoo, en al kun je 't best af zonder hem. Laat hem maar zoo'n beetje mee bedisselen. Die man heeft het altijd veel te druk gehad om nu stil te kunnen zitten. Ik zou geen huis met hem weten te houden, als hij den heelen dag thuis moest zijn."

Alle partijen waren tevreden.

Want ook Fanny moest toegeven, dat 't best ging. Dat ze verkeerd gedaan had met Hertha eerst dien stap te ontraden.

Haar zuster had hier geluk, haar levensvervulling gevonden, en wat deden dan háár kleine bezwaren ertoe?

Trouwens, die waren grootendeels vervallen.

Nu Hertha baas was, naar haar eigen smaak kleine veranderingen aangebracht had, leek de kamer veel vroolijker en prettiger.

Ze kwam nu graag 's avonds eens aanloopen.

Eerst kon ze dan met Hertha alleen zijn, die bedrijvig, als een echt huisvrouwtje heen en weer dribbelde, omdat Dirk tot acht uur druk was in den winkel, en daarna nog even werk had in 't kleine zijkantoortje.

Kwam Dirk dan tegen negenen, dan werd het een genoegelijke harmonieuse huiselijke stemming, die haar weldadig en rustgevend aandeed na den drukken werkdag in 't nu overvolle „Gelria".

Ze begon Dirk, die haar in ongeveinsde hartelijkheid tegemoettrad, ook steeds meer te waardeeren, en zelfs met de ouders, als die af en toe ook eens even binnen kwamen vallen, raakte ze meer en meer verzoend, om hun hartelijke manier van optreden, zonder bemoeizucht en bedilligheid.

Nee, 't was allemaal nog zoo gek niet, als ze eerst gedacht had.

Hertha leefde nog mee met 't dagelijksch gebeuren op „Gelria", en sprak nog vaak over den tijd, dat ze er zelf was, maar verder terug, naar hun Duitsche jaren, ging ze nooit.

Fanny vroeg zich vaak af, of ze werkelijk Karl heelemaal vergeten was, of dat het juist een gevoel van zwakte was, dat haar zuster dwong over dien tijd te zwijgen, alle herinnering uit haar gedachten te bannen en niets daarover aan te roeren.

Maar als ze dan weer naar 't frissche, levenslustige vrouwtje keek, wist ze, dat Hertha volledig tevreden was, dat haar huwelijk met Dirk geen noodsprong geweest was en geen gebrekkig surrogaat van wat ze zich gedroomd had.

Fanny liep langzaam door den zoelen zomeravond van zoo'n bezoek bij Hertha, terug naar „Gelria". 't Was nu vroolijker en levendiger in 't dorp, door de vele gasten. „Rijnzicht", het groote restaurant, had den tuin, waarin een strijkje speelde, verlicht met lampions en kleurige electrische lampjes, en ook van het terrasje van Ten Haaf, tegenover de Roomsche kerk, klonk muziek.

Veel wandelaars kwamen van den Noordberg terug, door 't weiland en 't vischhek.

Een pittige geur kwam haar uit de hooilanden tegemoet...

Een stille avond, die weemoedig en verlangend maakt.

Ze had het plan gehad na Hertha's huwelijk wat anders te zoeken.

De nieuwe juffrouw, die in de plaats van haar zuster gekomen was, een jong, snibbig ding, gaf haar niet veel behoefte om nadere aansluiting te zoeken.

En Edwine, waaraan ze trouwens ook niet veel gehad had, was weg.

Ze was alleen, en op zichzelf aangewezen daar.

Maar Hertha had haar gesmeekt het niet te doen.

„Toe Fanny, jij bent de eenige familie van mijn kant, ik kan jou niet missen, hoe gelukkig ik ook ben. Toe, laten wij nu toch bij elkaar blijven. Heusch, je komt hier nooit te veel. Nu heb je hier toch nog je tehuis. Op een andere plaats ben je nog veel eenzamer."

En ze was gezwicht voor Hertha's aandrang.

Trouwens, ze voelde zelf maar al te goed, hoe zeer ze dat inloopje bij Hertha, die vertrouwelijke avonden missen zou.

Vanavond had Hertha haar, terwijl Dirk nog in 't kantoortje was, met een blos op de wangen in 't diepste vertrouwen „Dirk weet het zelf nog niet!" haar geheimpje ingefluisterd.

„Nu ga je toch zeker niet weg hè? Ik zal je nu dubbel noodig hebben. Hoe goed moeder ook is, jij bent ten slotte 't eenigste eigen, dat ik heb."

In gedachten verdiept naderde Fanny „Gelria".

Ze liep erover te denken, hoe dat zijn zou: „Moeder zijn!"

Hertha moeder!

En ze was dankbaar, dat ze blij kon zijn met Hertha, zonder een gevoel van spijt of benijden.

In de hal botste ze bijna tegen een dienstmeisje op. „O Fräulein Diehl, bent u het? Goed dat u komt. Er is een heer voor u. Een Duitscher. Hij zit al een heel tijdje op u te wachten in uw zitkamer. Ik..... hij....."

Alsof ze zich bedacht, brak ze plotseling af, en liep door.

Fanny keek wat verwonderd.

Een heer, voor haar?

Misschien iemand van de Deutsche Verein, bedacht ze dan.

Die had ze erg verwaarloosd den laatsten tijd.

Kalm liep ze de trap op.

Toch wat benieuwd ging ze direct naar haar zitkamer, zonder eerst haar hoed af te doen. Ze opende de deur.

Iemand stond met den rug naar haar toe, naar buiten te kijken, uit 't open raam.

Bij 't geluid van haar binnenkomen draaide hij zich schielijk om.

Fanny greep zich aan een deurpost vast, wankelde, gaf een gil.....

Nee, dat kòn toch niet. Het moest een vreemde, vreeselijke droom zijn.

Maar de ander kwam op haar toe, heel zijn gezicht vertrokken van ontroering en spanning.

Zijn hand naar haar uitgestoken.

Fanny schreeuwde 't bijna uit: „Karl, Karl! Jij!" en in mateloos snikken viel ze hem, zonder er verder bij na te denken, om den hals.

„Fanny! Zusje!" zei de ander, bijna toonloos.

HOOFDSTUK XIV.

Terugkeer.

Fanny keek op. Haar huilen was bedaard, al schokten haar schouders nog na.

De schok was ook te hevig geweest.

Karl, de doodgewaande verloofde van Hertha, terug, levend, nu, juist nu..... te laat!

Ze kon het nog maar niet gelooven.

„Karl? Karl! Jij!..... ik..... wij dachten..... meenden te weten....."

Hij leunde moe tegen de tafel.

Ze keken elkaar aan, lang, zwijgend, beiden overvol van gedachten, herinneringen, pijnlijke.

Fanny herkreeg het eerst weer haar spraak.

Ze dacht aan de ontzettende teleurstelling, de vernietigende slag, die al zijn hoop in puin zou storten, of misschien al vernield hád. Zacht fluisterde ze: „Kàrl! Arme, àrme jongen..... Weet je dat Hertha....."

Hij knikte enkel. Weemoedig en pijnlijk.

„De directrice vertelde me....." zei hij moeilijk.

Fanny zag hoe langzaam donkere tranen groeiden in zijn ooghoeken.

Toen werd het ook haar weer te machtig.

Ze barste in een nieuwe huilbui uit.

„O", snikte ze. „Waarom? Wáárom toch? Wat is dàt wreed! God, hoe kan Hij dat zoo willen. Twee menschen ongelukkig..... onnoodig. Waarom..... mocht Fritz niet blijven leven..... I k zou gewacht hebben..... nooit vergeten..... En jij..... Komt terug..... en vindt....."

Al de moeilijk verworven berusting was verdwenen; wilde opstandigheid brak zich baan.

Alles leek haar weer onrechtvaardig.

„Geméén!" schoot het even door haar gedachten.

Maar op 't zelfde oogenblik schrok ze van haar zondig denken. En dat ze feitelijk Karl weer doodwenschte.....; dat gaf haar heur zelfbeheersching weer terug.

„Vergeef me Karl! Zoo bedoel ik het niet!" zei ze eenvoudig.

„Kindje, ik begrijp. Ik heb het zelf ook zoo gedacht, toen ik het hoorde..... 't Wàs beter geweest, als ik maar gesneuveld was, in plaats van Fritz. Je hebt gelijk!"

„Nee Karl, stil, zeg dat niet; we mògen 't niet zeggen. 't Is zondig zoo te denken. Kom, ik ben nu weer kalm, ga mee, naar buiten, dan gaan we nog wat wandelen, dat zal ons goed doen, en vertel me dan....."

Ze gingen, langen tijd zwijgend, dicht naast elkaar, door 't avonddonker, voelden een zachte vertrouwelijkheid en sympathie wederzijds, gewekt door één zelfde leed.

't Was heel stil nu. Een enkele auto raasde voorbij over den gladden klinkerweg, een fellen lichtbundel voor zich uitwerpend, die scherp de boomenrij af deed steken tegen den donkeren achtergrond.

Eindelijk begon Karl, langzaam, en moeilijk: „Je vroeg me te vertellen. Vraag geen bijzonderheden. Ik kàn daar niet over spreken. 't Was alles te vreeselijk; 't lijkt soms nog één lange, verschrikkelijke droom, een nachtmerrie, die nog telkens terugkeert in m'n slaap.

Een anderen keer kan ik 't weer niet gelooven, dat ik werkelijk levend teruggekomen ben, dat ik niet morgen weer de granaten om mij heen hooren zal. 't Gejammer van de gewonden, de doodskreet van de stervenden.

Je weet, dat ik naar 't Oostfront verplaatst werd.

'k Werd door de Russen gevangen genomen.

'k Heb in Siberië in een gevangenkamp gezeten. 't Waren duivels, die kerels. Geen brief mocht eruit. Uit vrees voor klachten, en weerwraak op hun gevangenen in Duitschland.

Vlektyphus en cholera hebben er erger huisgehouden onder ons dan de granaten. En die gespaard bleven, kregen dysenterie. Niets deden ze om ons te helpen. De lijken bleven tusschen de zieken liggen, water was er niet. We kropen uit de barakken, om sneeuw te likken, die verontreinigd was door de lijken, die we zelf naar buiten moesten slepen, en op een hoop achterlaten.

Toen de vrede kwam was 't daar volop revolutie.

Oorlog tusschen rooden en witten.

Je weet dat allemaal wel uit de kranten.

Wij werden vastgehouden door de rooden. Werden gedwongen mee te vechten tegen de witten.

Toen de witten overal verslagen waren, de rooden de baas, werden de bruikbaren van ons, de technici, of we wilden of niet, gedwongen te werken in hun bedrijven.

We werden bewaakt als gevangenen.

Eenmaal was ik bijna ontsnapt tusschen een lading hout, die de Wolga afzakte.

Maar ik werd weer gepakt, overgeplaatst.

Toen ik eindelijk vrij was, stond ik zonder geld, zonder kleeren bijna, aan de overzijde van den Oeral.

'k Heb door Rusland gezworven, door de Balkanstaten, al dien tijd..... bedelend van plaats tot plaats. Ik heb in de gevangenis gezeten in Jugo-Slavië, zonder te weten waarom. Ik was een schooier, een verdachte. Men hield mij vast, vast; maar er was niets uit me te krijgen. Ik had niets op m'n geweten. Men liet me weer net zoo los, zonder te willen helpen, zonder mij reisgeld te willen geven. Ik ben verder gezworven, al dichter op Duitschland aan.

Als een schooier, vervallen en verzwakt, kwam ik een half jaar geleden in onze stad terug. Mijn ouders dood. Vreemden in ons huis..... Jullie huis door vreemden bewoond. Ik zocht den ouden Pastor Habicht op, om naar jullie te vragen. Dood! Ook hij dood. En niemand, die méér wist, dan dat jullie in Holland zaten."

„Rechtsanwalt Greiszner, jongen!" dacht Fanny met spijt, maar ze durfde hem niet te onderbreken.

„M'n studie afmaken ging niet meer. Ik had geen cent... en trouwens....., dat had ik toch niet meer gekund..... na die hel van al die jaren.....

'k Werd een beetje geholpen, door een militair bureau. Ik moest werk zoeken. Ik trachtte het in Holland te vinden, in de hoop jullie daar op te sporen. 'k Vond het in Arnhem, bij de Provinciale Electr. Maatschappij; als electricien; voor de electrificeering van de Veluwe.

Daar bij de Verein hielpen ze me ook verder naar jullie. Ze gaven me jullie adres; vertelden me niet..... dat Hertha..... getrouwd was. Ze hadden trouwens weinig meer van jullie gehoord den laatsten tijd, je ook niet meer gezien in de Duitsche kerkdiensten....."

Toen plotseling, heftig bijna, terwijl hij haar hand dwingend vastgreep:

„Zeg es eerlijk Fanny, is..... Hertha..... gelukkig?....."

Even was 't stil.....

Het antwoord deed haar pijn om hèm: „Ja,..... Karl. Ze is gelukkig. Ze..... verwacht een kindje....."

Karl gaf geen antwoord.

Vrijwel ongemerkt waren ze op den Noordberg gekomen. Voor hen in de diepte de Rijn, als een bleeke streep door 't donkere weiland. De groote lichten van de steenovens weerspiegelden zich in 't water. In de bocht lag een aak gemeerd, een geelwit licht in den mast. Van 't dek klonk weemoedig gerekt 't geluid van een harmonica over 't water.

Een zachte vrouwestem zong een sentimenteel liedje.

Verder was 't stil; de boomen spreidden hun zwarte bladerdek, door geen windzuchtje bewogen boven hun hoofden.

„De Rijn!" zuchtte Karl. „Daar liep ik langs, vroeger, héél, héél vroeger, in onze goede dagen. Met..... Hertha. 't Is zoo lang geleden. Ik voel me zoo oud....."

„En ik met Fritz..... langs datzelfde water....." dacht Fanny, hardop.

Toen zei Karl moeizaam, als na een zware worsteling: „Ik verwijt haar niets. 't Is haar recht..... Ze dacht natuurlijk dat ik dood was. Iedereen dacht het. En ik mag toch niet vergen, dat ze....."

Weer zwegen beiden.

Woordeloos liepen ze terug, tot laat in den avond, twee verdrietige menschen, ieder voor zich bezig met eigen gedachten..... vol van eigen leed.

HOOFDSTUK XV.

Nieuwe perspectieven.

Naarmate ze meer de dorpsstraat naderde, liep Fanny langzamer, den volgenden avond.

Ze zag vreeselijk op tegen haar taak.

Ze wilde Hertha zooveel mogelijk, vooral nu, in haar omstandigheden, een al te grooten schok besparen.

Voorzichtig begon ze haar voor te bereiden op de mogelijkheid, dat Karl nog in leven was.

Vertelde, dat ze dien morgen gehoord had van iemand, die allang dood gewaand, nu plotseling teruggekomen was

na jarenlange krijgsgevangenschap in Rusland, en na eindelooze omzwervingen door Oost-Europa.

„Stel je voor", zei Fanny, „dat Karl zoo ook nog terug zou komen. Dat kàn dan ook. Want van Fritz wéten we 't zeker, dat hij dood is, maar van Karl niet. Hij is als vermist opgegeven, en na jaren niets gehoord te hebben leek het vanzelfsprekend, dat hij gesneuveld was. Maar als dat eens niet zoo was....."

Hertha keek haar zuster oplettend aan, alsof ze vermoedde, dat Fanny een bepaalde bedoeling had met haar woorden. Anders zou ze toch niet zoo opzettelijk dat oude, dat voorbije, dat zij zelf heelemaal uit haar gedachten had trachten te bannen, oprakelen.

„Ik zou haast zeggen", zei ze eindelijk, als antwoord, „'t is te hopen van niet."

„En als 't eens wèl zoo was?" tastte Fanny voorzichtig.

„Fanny, toe, kijk me niet zoo aan, spreek op, wat is er..... is Karl....."

„Ja Hertha, Karl leeft nog, hij is terug, in Holland. Ik heb hem gisteravond gesproken....."

't Bleef stil. Hertha scheen moeite te hebben, dat onverwachte volkomen te verwerken.

„Wat vreeselijk....." zei ze eindelijk,..... voor hem!"

„En voor jou.....?"

„Ik weet het niet. 't Was heelemaal afgesloten in m'n gedachten, eigenlijk..... die periode. Hij komt te laat..... Ik zou niet meer terug willen. Ik ben gelukkig....."

Wàs dat heusch zoo, had ze zich afgevraagd, toen Fanny weg was. Ze was nu getrouwd, verwachtte een kindje, terugkeer was nu onmogelijk.

Maar àls ze nog eens niet getrouwd was, àls Karl eens een half jaar eerder teruggekomen was? Was het misschien ten slotte toch niet een noodsprong geweest, toen ze Dirk nam — om geborgen te zijn.....? Nee, wist ze eensklaps, met een schok van vreugde, zeker en afdoend.

Nee, dan nòg zou ze Dirk gekozen hebben. Zóó, zooals ze van Dirk hield, had ze nooit van Karl gehouden.

Met hem was 't te oppervlakkig geweest, niet diep genoeg om blijvend te zijn.

Haar gevoel voor Karl wàs dood, gestorven..... Een jeugdherinnering geworden, zonder meer.

Als Karl teruggekomen was, vóór ze Dirk kende, ja, dan waren waarschijnlijk, als iets vanzelfsprekends, de oude banden versterkt, misschien was 't dan ook wel uitgegroeid tot volkomen, sterke liefde — Maar nu, nee..... ze kòn geen spijt voelen. 't Was goed, zooals 't nu was.

Een week daarna had Karl, met Fanny, haar opgezocht.

Beiden waren verlegen geweest en onzeker; Karl had haar hier zoo als de vrouw van een ander, de huisvrouw, die daar hóórde, gezien, dat hij zich als tegenover een vreemde gevoeld had. Hij had geweten, plotseling pijnlijk zeker, dat ze elkaar geheel ontgroeid waren.

't Was een gedwongen, ietwat weemoedig samenzijn geweest, — meer niet.....

De situatie was niet zoo pijnlijk geworden als allen gevreesd en verwacht hadden. Karl was den eersten schok al te boven geweest, toen hij bij haar kwam, en Fanny had nu overtuigend gezien, dat het inderdaad liefde, geen berekening geweest was, van Hertha, toen ze Dirk trouwde.

Dirk zelf had zich bescheiden op den achtergrond gehouden; toen zij weg waren, had hij bezorgd zijn vrouwtje in de oogen gezien.

Maar Hertha had met een stillen glimlach zijn zorgen verdreven.

„Malle jongen! Wat dacht je..... Ik kan niet meer terug. Maar ik wil ook niet. Niemand kan mij gelukkiger maken, dan jij. Ik voel me heelemaal en alleen van jou. Ik heb het gevoeld vanavond, dat dat andere, m'n gevoel voor hem, dood is, voorgoed voorbij. Een afgesloten hoofdstuk. Ik vond het alleen vreeselijk voor hem, pijnlijk, omdat het voor hem een groote teleurstelling geweest moet zijn. Maar hij hield zich flink. Jij bent mijn eigen, lieve man. Jongen, ik hou zooveel van je!"

En verliefder en dankbaarder dan ooit had Dirk haar in zijn armen genomen.

't Was bij dat eene bezoek van Karl gebleven. Maar des te vaker hadden Fanny en hij elkaar ontmoet.

Door éénzelfde lot getroffen, elkaar begrijpend, en elkaars verdriet peilend, waren ze naar elkaar toegegroeid, hadden ze elkaars gezelschap gezocht, intuïtief van elkaar troost verwachtend.

„Alleen om hem wat op te beuren, over 't eerste gevoel van teleurstelling en eenzaamheid heen te helpen", praatte Fanny zichzelf voor.

„En om met hem over Fritz te kunnen praten. Zij hadden elkaar ook in dien goeden tijd gekend, hadden altijd sympathie voor elkaar gevoeld, die nu gegroeid was, ze begrepen elkaar....."

Maar beiden hadden langzamerhand gevoeld, dat méér dan alleen 't lotgenoot zijn, méér dan hun behoefte over 't verleden te praten, hen steeds dichter samenbracht, en vreugde deed voelen, in elkaars nabijheid.

En op een laten Octoberavond, dat ze weer hun zelfde wandeling maakten, naar den Noordberg, die hen steeds weer trok, om zijn stilte en zijn uitzicht over den Rijn, vroeg Karl, eenvoudig en hoopvol:

„Fanny, ik kan je geen weelde aanbieden. Maar 'k verdien m'n brood. Zullen wij 't samen probeeren? We weten van elkaar, wat ons in gedachten vaak nog bezighoudt, trekt naar 't verleden.....

Wij begrijpen elkaar. Oók daarin, omdat we 't zelfde doorleefd hebben, en..... Fanny, ik hou van je....."

Onder hun voeten ritselden de dorre herfstblaren. Af en toe zweefde een laatste eikeblad, door den wind losgejaagd, langs hen omlaag.

Eindelijk antwoordde Fanny.

„Karl, ik heb dit aan zien komen. Ik ben ook van jou gaan houden, véél. Maar ik ben nog evenmin als jij los van 't verleden. Je zult heel veel geduld met me moeten hebben; we zullen 't over en weer moeten.

Ik had nooit gedacht, dat dit nog zou kunnen, opnieuw, na Fritz. Met een ander zou het ook niet mogelijk geweest zijn. Met jou staat het anders. Door wat wij gemeenschappelijk hebben. Alleen wij tweeën kunnen elkaar ook volkomen begrijpen.

't Is alles zoo anders nu, dan bij Fritz. Maar dat moèt ook wel. Dat is onvermijdelijk. De oorlog heeft ons idealisme stukgemaakt. Wij zijn allebei oud geworden; hebben te veel meegemaakt, om als verliefde achttienjarigen te doen, en te denken..... Maar ik voel toch dat mijn liefde voor jou echt is, en goed.....

'k Geloof, dat we 't met elkaar mogen wagen..... Maar..... jongen, je zult héél, héél veel geduld met me moeten hebben....."

Dien avond, toen Karl weer naar Arnhem was, stond Fanny opnieuw voor haar linnenkast. En weer gleden haar vingers langs de stapeltjes goed met de roode linten, die ze nu spoedig zou kunnen losmaken.

Maar nu waren haar gedachten blij.

„Wat ben ik dankbaar, dat ik hem Hertha niet gegeven heb!"

Haar vingers streelden het monogram.

En met een schok van vreugde bedacht ze: dat kan zoo blijven.

De letters B en D b l ij v e n samen. Böhl—Diehl.

Dezelfde namen, als die ze gefluisterd had onder 't borduren.

En ze voélde het: Fritz zou dit goedgekeurd hebben.

Fanny lag dien avond, voor 't slapen gaan, lang geknield voor haar ledikant.

Ze bad overgegeven, en vertrouwend, om hulp en ondersteuning, èn om vergeving.

Voor zoo héél veel, maar ook hiervoor, dat ze nù pas, sinds zoo héél lang, sinds vele, lange jaren, weer voor 't eerst uit de volheid van haar hart dànken kon.

In de EDECEA-EDITIE verschenen reeds vroeger:

No. 1. H. W. Aalders: „Zwoegers".
No. 2. S. Williams: „Een zware strijd".
No. 3—4. A. P. Siviter: „Binnen de paleispoorten", 2 dl.
No. 5. Cris Vanellus: „De buit van Carthago".

Deze werken werden door de pers zeer gunstig beoordeeld.

Men kan de boeken, die in deze editie verschijnen, bestellen bij de plaatselijke colporteurs of in den boekhandel, tegen betaling bij ontvangst, zonder vooruitbetaling dus. Levering door de uitgeefster, Drukkerij Edecea te Hoorn, geschiedt alleen ná ontvangst van het verschuldigde per postwissel, in postzegels of storting op postrekening 32404. Men kan zich daar ook opgeven voor één of meer van de reeds verschenen of nog te verschijnen nummers, mits men daarvoor gelijktijdig de gelden stort.

Elke maand verschijnt een boek.

De prijs is 25 ct. per nummer ingenaaid en 70 ct. gebonden.

Wij vestigen er speciaal de aandacht op, dat de boeken der Edecea-Editie ook verkrijgbaar zijn in den

Spoorwegboekhandel.

Men waardeere de poging om goede lectuur tegen lagen prijs onder het volk te brengen en vrage op reis naar deze boeken, ook al *ziet* men ze niet. Op de belangrijkste stations zijn ze verkrijgbaar. Wij ontvangen gaarne bericht, indien bij navraag blijkt, dat ze op bepaalde stations niet in voorraad blijken te zijn.

Uitnemende reislectuur!

ALS NO. 7 VAN DE EDECEA-EDITIE ZAL VERSCHIJNEN:

WOLKEN EN ZON DOOR P. A. DE ROVER

EEN VERHAAL VOOR JONGENS EN MEISJES VAN 8-14 JAAR

Hallo jongelui!

Kees Groeneweg zit in de eerste klas van de Muloschool. Met de kerstvacantie zal hij zijn eerste rapport krijgen (een gewichtig rapport, zo'n eerste!) Daar wordt voor geblokt. Er wordt gewerkt om goede repetities te maken. Kees brengt het er tamelijk goed af, alleen voor Frans.....! Voor de eerste repetitie krijgt hij onvoldoende, de tweede moet het goedmaken. Daarvoor is echter geen kans meer. Kees krijgt hevige pijn (de dokter constateert blindedarm-ontsteking!), hij moet naar 't ziekenhuis, een operatie ondergaan. O, wat ziet hij daartegen op! Maar hij komt er gelukkig door!

't Gaat sneeuwen en vriezen.

Is er groter feest voor jongens en meisjes dan dat van sneeuw en ijs?! En terwijl de klasgenoten van Kees uitbundig dit feest vieren, ligt hij maar stil in het ziekenhuis. Hij m o e t stilliggen; als hij beweegt, heeft hij pijn. En iedere morgen staan er ijsbloemen op de ruiten en het verlangen om mee het sneeuw- en ijsfeest te vieren wordt sterker in hem, naarmate zijn pijn mindert.

Op de kinderzaal is zuster Riemersma, die het verlangen ziet in Kees' ogen, als hij naar buiten kijkt. Dan vertelt ze hem uit haar eigen jeugd. Kees luistert geboeid en haar verhaal troost hem.

Natuurlijk vergeten zijn klasgenoten hem niet. Ze besluiten geld te verzamelen en een boek voor hem te kopen. Dit geeft hem vreugde, evenals het bezoek van meneer Bos, zijn klasse-onderwijzer.

Zo wordt het Zaterdagmiddag vóór Kerstmis. Kees krijgt onverwacht bezoek, waarop hij helemaal niet gerekend heeft. Zijn oom Van Dijk, officier bij het Nederlands Indische leger, komt. Die ververtelt hem een spannend verhaal van zijn ervaringen in Atjeh. Als hij vertrekt, vraagt hij aan zuster Riemersma of er op de zaal ook radio is. Kees gist naar de betekenis van die vraag.

Eerste Kerstdag: Oom Van Dijk komt met vader en moeder Kees bezoeken. Oom torst een zwaar pak onder de arm. Kees is brandend nieuwsgierig. Als eindelijk het papier losgewikkeld is, komt te voorschijn, een..... nee, dat zeggen we niet, dat moeten jullie zelf maar lezen! Lekker nieuwsgierig hè!

Dan ruisen weldra kerstliederen door de kleine zaal. Dan vieren vader, moeder, oom Van Dijk, zuster Riemersma, meneer Bos en drie klasgenoten (die ook gekomen zijn) met Kees kerstfeest. 't Wordt een heerlijke middag voor hem!

Na tien dagen verlaat hij het ziekenhuis. Intussen is het gaan dooien. Toch wacht Kees nog iets heel moois! Oom Van Dijk gaat een lezing houden voor de radio over het onderwerp: „In de Rimboe". Kees en zijn vriend Piet Kamphuis mogen mee. Denk je dat even in..... mee naar de studio..... een lezing gaan houden!

Wat ze op die tocht beleven.....!

De volgende dag begint de school weer en eindigt het verhaal.

We twijfelen niet of onze jongens en meisjes zullen meeleven en meegenieten met de lotgevallen van de jongelui in dit boek. Daarvoor staat de naam van den schrijver ons borg.

't Is een verhaal van Wolken, ja, maar ook van Zon, volop zon. 't Leven is immers ook een verhaal van Wolken en Zon?!

Als klasseleesboek voor de hoogste klassen der L.S. en de eerste klas Mulo, is dit verhaal zeer geschikt.

't Is geschreven in de spelling-Marchant.